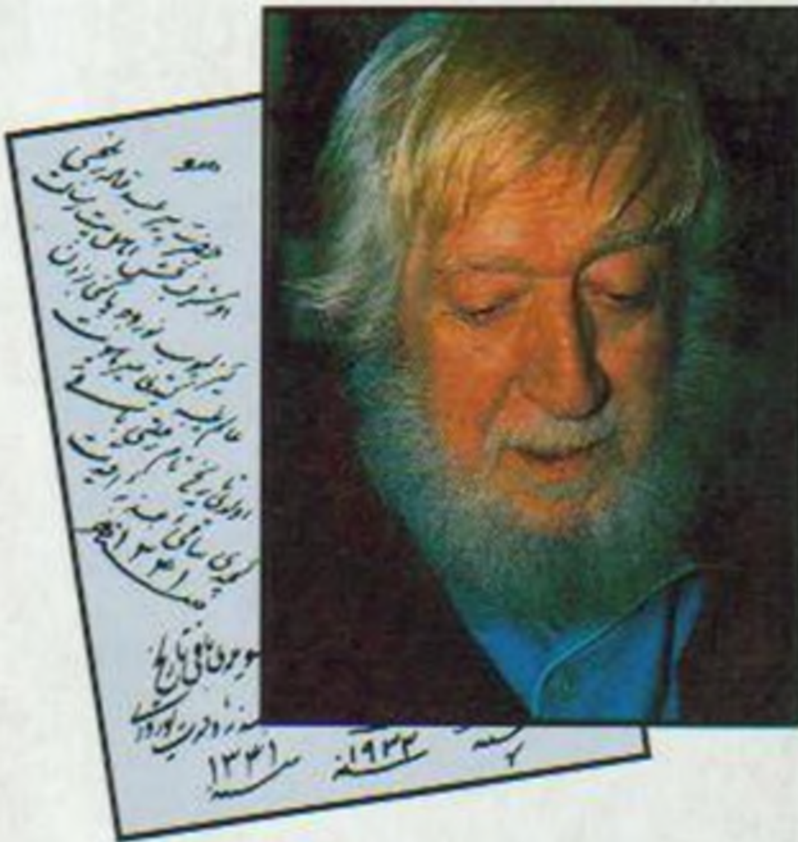
ABDÜLBÂKİ GÖLPINARLI

Ali ALPARSLAN





T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI

TÜRK BÜYÜKLERİ


T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI / 1656
Yayımlar Dairesi Başkanlığı
Türk Büyükleri Dizisi / 158

ABDÜLBÂKİ GÖLPINARLI

Prof. Dr. Ali ALPARSLAN

Eşsiz bilgin, merhum hocam
Abdülbaki Gölpınarlı'nın
aziz hatırasına

ISBN 975 - 17 - 1427 - 3
Kapak Düzeni / Seçil KEMERKAYA

Birinci Baskı, 5.000 adet

KÜLTÜR BAKANLIĞI MİLLÎ KÜTÜPHANE BASIMEVİ
ANKARA - 1996

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Bilim alanında çok taraflı insanlar nâdiren yetişir. Eğer bu tür kimseler san'at sahasında bir takım beceri ve mehârete sahip iseler, onlara çeşitli san'atlar bilen manasına gelen hezarfen; eğer çeşitli bilim dallarında bilgi sahibiyseler onlara da deniz gibi engin anlamına gelen mütebahhir sıfatı verilirdi. Bu kitapta hayatından bahsettiğimiz ve eserlerinden örnekler verdiğimiz Abdülbâkî Gölpınarlı ikinci gruba giren bilginlerimizden biridir. Daha çocuk yaşındayken Mevlânâ sevgisiyle yetişmeye başladı sonra Mevlevî oldu ve dolayısıyla din, tasavvuf ve edebiyat muhitinin san'at ve ilim bahçesinde büyüdü ve bu bâkir bahçenin her köşesinden meyveler toplamasını becerdi. Üstün zekâsı da yardımına yetişince gördüklerini ve duyduklarını müspet anlayış süzgecinden geçirmek ve çağımızın ilmi anlayış metoduyla kaynaştırmak suretiyle, eski kültürümüzün etkisini bugüne kadar devam eden taraflarını gözlerimizin önüne sermeyi başardı. Türk ve Fars edebiyatları ile, tasavvuf, fütüvvet, tarîkatlar ve din üzerindeki araştırmaları ve yayımları sayesinde bu ilim kollarında perde arkasında kalmış noktaları aydınlığa kavuşturdu. Bu bilimlerin içinde rahatça yürümek için gerekli olan Arapça ve Fars dillerine rahatlıkla konuşacak de-

recede vâkıftı. Çalışarak ve zahmetler çekerek okumakla birlikte yılmadı ve akranlarını aşarak yukarda adlarını andığımız konularda Türk irfan kütüphanemize ölmez eserler yanında ayrıca, Fars dilinden yaptığı çevirileriyle Türkçeye Fars edebiyatının en seçkin eserlerini kazandırdı.

Bizce, onun Türk kültürüne yaptığı en önemli hizmet bütün taraflarıyla büyük Türk şairi Yunus Emre ve Mevlâna ile Mevlevîliği ve Mevlevî âdâp ve erkânını tanıtmasıdır. O, bu sayede Yunus'un yalnız bir halk edebiyatı şâiri olmayıp aynı zamanda bir dîvân şâiri olduğunu; Mevlânâ ve Mevlevîlik hakkındaki eserleriyle de bu büyük sûfî ile bu tarîkatın hayat ve felsefesinin karanlık ve ince taraflarını aydınlığa çıkarmıştır.

İşte adını, duyan veya duymayan gençlerimiz bu küçük kitapta onun eserlerinden ve şiirlerinden seçilmiş parçalarla baş başa kalacak ve büyük bilginimiz Ord. Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün ekolüne mensup hocamız Abdülbâkî Gölpınarlı'yı daha iyi anlayacaklardır.

Biz bu maksatla kitabımızı III bölüme ayırdık. I. bölümde, önce onun hayatını, sonra çeşitli yönlerini tanıtmaya gayret ettik, II. bölümü yayın tarihlerini göz önünde bulundurarak kitap ve makalelerinden seçilmiş yazılara ayırdık. Burada en önemli olan yani kat'i hükümler ve görüşler taşıyan yazıları seçmeyi uygun bulduk. Bu arada Columbia Üniversitesi'nce çıkarılacak bir ansiklopedi için

yazdığı üç önemli makaleyi ilk olarak Türk ilim dünyası için yayımlıyoruz. Ayrıca gene bu bölümde şiirlerine yer vermeyi de ihmal etmedik. Kitabın III. bölümünü ise, ölümü üzerine basında çıkan yazılara ayırdık.

Ayrıca kitabın sonuna kitap, makale ve şiirlerde geçen yabancı kelimelerin anlaşılmasını temin için bir lügatçe ilave ettik. Bu eserin hazırlanışı sırasında kendisini yakından tanıyan kimselerle de konuşup görüştük ve bilgilerinden istifade ettik. Bu vesile ile, bize yardımlarını esirgemeyen oğlu Yüksel Gölpınarlı, Bahâriye Mevlevîhanesi şeyhi Hüseyin Fahrettin Dede'nin torunu Mevlevî Selman Tüzün, gazeteci ve araştırmacı Murat Bardakçı, Konya Mevlânâ Müzesi Müdürü Erdoğan Erol ve Abdülbâkî Gölpınarlı'nın eserlerinin bibliyoğrafyasını hazırlamış fakat henüz yayımlamamış olan Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi doçentlerinden Dr. Metin Akar'a burada candan teşekkür etmek isterim.

Prof. Dr. Ali Alparslan

I. BÖLÜM

ABDÜLBAKİ GÖLPINARLI'NIN HAYATI KİŞİLİĞİ - İLMÎ HAYATI - ŞAİRLİĞİ NESRİ VE DİLİ - ESERLERİ

HAYATI

Abdülbâkî Gölpınarlı, Kafkasya'da Gence'nin Gölbulağ köyünden olup; Rus savaşından önce Bursa'ya oradan İstanbul'a göçen; daha sonra Bulgaristan'da Rusçuk şehrine Eytain Mektebi müdürü tayin edilen Kıyamî İzzet Mustafa'nın oğlu ünlü gazeteci Ahmet Midhat Efendi'nin yanında yetişen ve gazetesinde muhabirlik yapan ve muhabirlerin en kıdemlisi olduğundan zamanında "Şeyhü'l-Muhâbirin" ve bazen "Baba" diye anılan Ahmet Âgâh Efendi'nin oğludur. 1877 Rus savaşının çıkması üzerine İstanbul'a dönen ve Ahmet Midhat Efendi'nin Tercümân-ı Hakikat gazetesinde muhabir olan Ahmet Âgâh Efendi, Kafkasyalı bir hanım olan Âliye Şöhret Hanım ile evlendi. Bu evlilik neticesinde H. 1317 yılı Ramazan ayının onuncu gecesi/ 12 Ocak 1900, Sultanahmed civarında Dizdâriye'de Kâtip Sinan Mahallesi'ndeki evlerinde doğdu. Babası, doğumuna şu tarihi düşürdü:

Hikmet-i pîr-i mugânla feyzim
Ehl-i tevhîde benim sâkîdir
Elf-i kâmil dedi târîh-i güzin
Minnetu'llah'a gelen Bâkî'dir
10 Ramazan 1317

İbnülemin M. Kemal'in (İnal) **"Son Asır Türk Şairleri"** adlı matbu eserinin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'deki nüshasında, kendisinden bahseden 160. sayfasında dipnotun altına, Abdülbâkî Gölpınarlı'nın el yazısıyla yazdığı bu kıt'anın ilk beyti ise şöyledir:

Hamdulillah ki cihanda feyzim
Himmet ehline benim sâkîdir

Abdülbâkî Gölpınarlı önce Mustafa İzzet adını almışsa da ailenin önceki çocukları yaşamadığından uğur getirmesi dileğiyle kendisi Abdülbâkî diye çağrılmaya başlandı ve ondan sonra bu ad, asıl adı yerine geçti.

Abdülbâkî Gölpınarlı, ilk öğrenimini, Bâbıâli yokuşunda Yusuf Efendi Mektebi'nde (şimdi Basın-Yayın Derleme Müdürlüğü), Ortaokul öğrenimini hususi Menbaulirfân İdâdisi'nin rüşdiye (ortaokul) kısmında bitirdikten sonra lise tahsilini Gelenbevi İdâdisi'nde (lisesi) yaptığı sırada, 1915 yılında babasının ölümü üzerine son sınıftan ayrılarak Menbaulirfân İdâdisi'nin rüşdiye (ortaokul) kısmında 3 sene Türkçe ve tahrir (kompozisyon) ve Farsça öğretmenliğinde bulundu. Bir aralık Vezneciler semtinde dükkân açarak kırtasiye malzemesi ve kitap sattı ise de bu işi yürütemedi. Mütareke yıllarında 1918 de dostlarından birinin daveti üzerine annesiyle birlikte Çorum'a bağlı Alaca İlçesine gitti. Orada Kenzülirfân ilkokulunda başmuavin sonra başmuallim olarak 4 yıl vazife gördü. İstiklâl harbi sırasında Anadolu'da gördüğü vazifeden sonra, 1923'te Cumhuriyetin ilânı üzerine İstanbul'a döndü. Fakat ne var ki evlerine yerleşenler olduğundan tanıdıklarından İsmail Hakkı adında bir dostun evine misafir oldular. Bu sırada, daha önce babası tarafından Kumkapı civarında alınmış olan evlerini satmak durumunda kaldılar. Ele geçen paranın yarısını annesi Âliye Hanım'a verdi; yarısını da yarıda kalan tahsiline ayırdı ve Kadırga Fırını karşısında bir evin tek odasına yerleştiler.

Abdülbâkî Gölpınarlı, İstanbul'a dönüşünde Edebiyat Fakültesi'ne girmek için müracaat etti ise de lisenin son sınıfını tamamlamamamış olduğu gerekçesiyle geri çevrilince dışarıdan imtihanla Yüksek Muallim Mektebi'nin son sınıfına yazıldı. Fakat kısa bir zaman sonra okul beş yıla çıkarıldığından yine zorluklarla karşılaştı. Beşinci sınıfa alınanlarla aralarında önemli fark belirince, dördüncü sınıf öğrencileri bir hafta okulu boykot ettiler. Sonunda okul müdürü İbrahim Alâeddin'in (Gövsa) yardımıyla dördüncü sınıftakilerin, yeni açılan beşinci sınıfa

imtihanla girebilmeleri kararlaştırıldı. Bu yüzden A. Gölpınarlı, sınava hazırlanmak için okul doktoru baba dostu Galip Atâ'dan (Nurullah Ataç'ın ağabeyi) bir haftalık izin aldı. İyi kalpli Galip Atâ, bu ricayı anlayışla karşılayarak bir hafta istirahat tanıdı. A. Gölpınarlı da bu zaman içinde cebir ve müsellesât adlı derslere ağırlık vererek çalıştı. İmtihanda felsefe ve edebiyat sorularıyla birlikte bir kaç beytin nesre çevrilmesinden başka bir şey sormadılar. 1927'de okulu bitirince Bitlis Millî Eğitim Müdürlüğü emrine öğretmen olarak tayin edilmesi üzerine, üniversite öğrenimini yapamayacağı düşüncesiyle kendisi gibi Mevlevî olan bakanlık müfettişi Hasan Âli'nin (Yücel) yakın alâka ve yardımıyla İstanbul'da Pertevniyal Lisesi yakınındaki Mahmudiye İlkokulu'na (45. ilkokul) atandı. Artık üniversite yolu açılmıştı. Fakat bu sefer de üniversite idaresi, bir fakültede öğrenim görmesi için Millî Eğitim Bakanlığı'nın müsâadesini ileri sürdü. Tekrar sıkıntıya düşen A. Gölpınarlı gene Hasan Âli (Yücel) ve ayrıca Âgâh Sırrı'nın (Levend) dostça yardımları sayesinde hem öğretmen, hem de üniversite öğrencisi olmak imkânını elde etti ise de ilkokul ve üniversite derslerinin karşılaşması zorluklar çıkardı. Bu durum da Âgâh Sırrı ve İlköğretim Müdürü Hicrî Bey'in ve okul müdürü Ahmet Halit (sonradan milletvekili olmuştur) tarafından halledildi. Okuldaki derslerini bir güne topladı. 1930'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirince Konya Lisesi edebiyat öğretmenliğine atandı. Daha sonra Kayseri, Kastamonu liselerinde ders verdi. Balıkesir Necâti Bey Öğretmen Okulu'nda ve Balıkesir Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yaptı. Bu sırada 1937 yılında Yunus Emre-Hayatı teziyle doktora imtihanını vererek Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne doçent olarak tayin oldu ve orada Türk Edebiyat Tarihi ve Metinler Şerhi derslerini okuttu; 1940 yılında rahatsızlığı yüzünden İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne tayin ile burada, emekli oluncaya kadar Türk Tasavvuf Tarihi ve Edebiyatı derslerini verdi. Yoğun ilmî faâliyete burada başladı. Bir taraftan ders verirken, bir taraftan eserler vermekle meşgûldü. Esas itibariyle Edebiyat Fakültesi'nin Şarkiyât

Enstitüsü'ne bağlı olmakla birlikte Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerine de ders vermekteydi.

1945 yılında "İleri Gençler Birliği" adında bir dernek kurmak isteyen bir grup öğrenciden birinin, bu derneğin tüzüğünün bir nüshasını A. Gölpınarlı'ya vermesi, dernek ve müteşebbisleri hakkında yapılan kovuşturma sonucunda kendisinin de başının ağrımasına sebep oldu ve aynı tarihte tutuklandı ise de çıkarıldığı askerî mahkemede "...materyalist bir ideolojiyi benimsemesi mahkememizce vârid görülmemiştir... Bu itibarla sanığa isnadı kaabil bir suç görülmemiştir. Beraatine." hükmüyle 25 Şubat 1946'da beraat etti.

Sağlığında, bu mahkeme kararının yayımlanmasını Kemâl Sülker'e vasiyet etmiş; o da bunu A. Gölpınarlı'nın ölümünden sonra Yazko Edebiyat'ta yayımlamıştır.[1]

Çok hey'ete girdim geleli bezm-i cihâne
Bin sûrete koydu beni evzâ-ı zemâne[2]

beytine uygun, zahmetlerle akıp giden hayatının içindeki bu sayfa kendisini biraz üzmüştü.

Abdülbâkî Gölpınarlı 1940'ta Ankara'dan İstanbul'a naklolunca önce Kuzguncuk'un üstünde Nakkaştepe adlı semtte oturdu. Daha sonra Üsküdar'da Harem üstünde Yalıboyu'ndaki iki katlı ahşap bir eve geçti ve hayatının sonuna kadar orada kaldı ve 1940'tan sonraki eserlerinin hepsini orada kaleme aldı. 1949'da kendi isteği ile emekli olduktan sonra ölüm tarihi olan 25 Ağustos 1982'ye kadar da araştırmalarını elden bırakmadı.

Soyadı, dedesinin yeri olan Gölbulağ sözünden gelmektedir. Bu söz İstanbul Türkçesine garip geleceği düşüncesiyle Gölpınarlı şeklinde alınmıştır.

---

1 Kemâl Sülker, Abdülbâkî Gölpınarlı, **Yazko Edebiyat**, İstanbul 1982, sayı: 25, s. 78-83

2 İbnülemin Mahmud Kemâl (İnal), **Son Asır Türk Şairleri**, İstanbul 1930, s. 160-162

Ben öğrencisi olarak hayatının sonuna kadar yanından ayrılmadım. Evlerimiz çok yakın olduğu için hemen her hafta ziyaretine giderdim. Bilhassa pazar günleri evi dolar taşardı. Doçent olarak üniversiteden ayrıldı ama nice profesörler yetiştirdi, nice profesörlere yardımcı oldu.

Son zamanlarında bazen mâzîyi halde bulamamanın üzüntüsünü hisseder:

Dokunma kalbime billah bir melâlim var
Şu kâinata benim şimdi infiâlim var

beytine uygun konuşur, eski dostların yokluğundan yakınırken de yazdığı "yoktur" redifli gazelinin

Geçen zamanları andıkça sızlıyor gönlüm
Ne çâre neyleyeyim hâle âşinâ yoktur

Adem diyarına doğru çekildi kaafilemiz
Vücûda minnetimiz gayri Bâkîya yoktur

beyitleriyle de hüzünlenir, meclisinde bulunan bizler de onun melâline hissedâr olurduk. Şiirleri kısmına aldığımız "Garib" manzumesi ile nesrine örnek olarak seçtiğimiz "Da'a's-Sıla-i Mâzi veya Dün-Bugün" adlı yazısı ruhunun sadık birer tercümanıdır.

Devrimizin bu çok yönlü bilgini 1982 yılında kısa bir rahatsızlıktan sonra 25 Ağustos 1982'de gözlerini hayata kapadı ve Seyyid Ahmed mezarlığında toprağa verildi. Mezar taşını bu satırların yazarı yazdı.

Ölümü üzerine değerli sınıf arkadaşım şair Mehmet Deligönül "gibi" tâmiyesiyle şu milâdî tarihi söylemiştir:

Bir kuş gibi âzâd olarak dâr-ı fenâdan
Bâkî Hoca ihlâs ile Mevlâ'ya kavuştu
1982

KİŞİLİĞİ

Abdülbâkî Gölpınarlı, dedesi ve babası gibi okuyup yazmaya meraklı bir kimse olarak yetişti. Daha küçükken Mevlevî muhibbi olan babasıyla Kulekapısı ile Eyüp'te Bahariye Mevlevîhâneleri'nin âyin günlerine katılmak suretiyle tasavvuf bilgisinin maddî ve manevî havasıyla yetişmeye başladı. Bir gün henüz 7 yaşındayken Veled Çelebi (İzbudak), başına Mevlevî sikkesi giydirdi ve böylece küçük Abdülbâkî adeta resmen Mevlevîliğe kabul edilmiş oldu. Bu tarîkatın âdetine göre bu basit törenden sonra şeyh, Nev-niyâz da denen muhibbi yani tarîkate intisab etmiş olan kişiyi dergâhtaki dedelerden birine teslim ederdi. Dede, muhibbe tarîkat âdâbını ve semaı öğretirdi. Abdülbâkî de kendine tayin edilen İbrahim Zuhûrî Dede'den (Ö.1935) Mevlevî tarîkatının âdâbını öğrendi. Çile çıkardı ve bu arada Bahâriye Mevlevîhânesi'nin şeyhi Hüseyin Fahred'din Dede'den (ö.1911) Farsça öğrendi. Zuhûrî De-de'den de İranlı filozof Fahreddin Râzi'nin felsefesi hakkında bilgi edindi. 1912 yılında Mevlevîlerle birlikte Konya'yı ve Mevlâna'nın türbesini ziyaret etti. 1379-1960'ta Mevlevî Ali Celâl Çelebi'den (Ali Çelebi bin Celâleddin Çelebi) hilâfet-nâme alarak Mevlevî tarîkatının en yüksek derecesi olan halîfeliğe yükseldi yani halife oldu. Kısaca, Bahâriye Mevlevîhânesi'nde hakim olan rindâne havanın içinde Mevlevî neş'esiyle yetişen Abdülbâkî bu yolu ömrünün sonuna kadar sürdürdü.

Bir aralık annesinin yakını bir hanımın arzusunu kıramayarak 16 yaşındayken Topkapı'da Takkeciler'de bir Bektâşî tekkesi kurmuş olan Büyük Abdullah Baba'ya (Ö.1923) intisab etmişse de Bektaşîlikte fazla kalmayıp ayrılmıştır. Bir gün bu hususu kendisine sorduğumda cevap olarak şöyle demişti: "Bazı Mevlevîler Bektaşî olmuşlardır. Fakat buna rağmen onlarda Mevlevîlik ön plândadır. Hiç bir Mevlevî'yi Bektaşîlik tam bir surette tatmin edemez. Musikisiyle, sema'ıyla, safâsıyla vecd ve şiiriyle, bilgisiyle Mevlevîlik, Mevlevînin ruhuna öyle yerleşmiştir ki Bektaşîlik, bu estetik unsurlara ancak de-

miyle bir neş'e katabilir. Ben onlarda aradığımı bulamadım ve bir sabah kalktığımda bir kâğıda "Al külâhını Eyvallahı içinde"[3] sözünü yazdım ve külâhımı üstüne kapayıp tekkeden ayrıldım. Ayrılış o ayrılış."

Mevlevîliği bir yaşayış tarzı ve hayatının bir parçası saymış, ondan ve Şiî inanışından ömrünün sonuna kadar ayrılmamıştır. Genç yaşlarda böyle bir tasavvuf atmosferi içinde yetişmeye başlayan A. Gölpınarlı, üniversite sıralarında iken yalnız dersleriyle iktifa etmemiş; fakültede hocası Fuad Köprülü'den edebiyat ve tasavvuf, Ferid Kam'dan metin şerhi, Ahmet İzzet'ten felsefe, Ahmet Naîm'den dinî bilgiler almanın dışında, doğu ve batının tanıdığı Bayezid Genel Kütüphânesi müdürü büyük bilgin İsmail Sâib, Fatih Camii'nde dinî dersler veren Tikveşli Yûsuf Efendi ve Hoylu Hacı Şeyh Ali'den de istifade ederek kendisini geniş bir İslâmî bilgi hazinesiyle zenginleştirmişti. Bunların dışında mensup olduğu Bahâriye Mevlevîhânesi ileri gelenlerinden, İranlı ünlü şair Firdevsî'nin (X. asır) Şehname'sini okumak suretiyle Farsçasını ilerletirken dolayısıyla edebiyat bilgileri için gerekli olan İran mitolojisini öğrendi. Çalışmalarının ilk mahsûlü olarak 1931 yılında yayımlanan **"Melâmîlik ve Melâmîler"** adlı mezuniyet tezini ortaya koydu.

Yaradılış itibariyle sert mizaçlı idi. Çabuk kızardı. Düşündüğünü söylemekten çekinmezdi. Böyle olmakla beraber kalender meşrep yaradılışlı ve Melâmî tabiatlı idi. Zaten Mevlevîlerde bu karakter mevcuttur. Bildiğini iyi bilirdi. Tam anlamıyla bir bilgindi. Bilhassa tasavvuf sahasında devrinin yegânesiydi. Çok zeki idi. Çok kuvvetli bir hafızaya sahipti. Ne okumuş ve görmüşse zihninde yer etmişti. Divan edebiyatı ve tasavvuf için gerekli İslâmî bilgilerle mücehhez idi. Kur'an'ı âdeta ezbere bilirdi. Çok güzel konuşur, muhatabını cezbederdi. Yakışıklı idi. Onca insan içinde fark edilirdi. 1943 yılında Edebiyat Fakültesi'nde derslere başladığımız zaman bize tasavvuf tarihine geldiğinde dikkatleri üzerinde toplamış; kendisine sorulan ilk "hayatınızı anlatır mısınız?" sorusuna gülerek

3 Tasavvufî bir deyim olarak tahammülsüzlüğü bildirir.

"Doğdum, yaşıyorum, öleceğim" diye cevap vermişti. Daha ilk derste hepimiz çok değişik, tipik, bilgili, hülâsa bir derya ile karşılaştığımızı anlamıştık. Yüksek sesle konuşurdu. Sesi âhenkliydi. İlmî toplantılara, bilhassa tasavvuf ile alâkalı konulardan hoşlanırdı. Yetiştiği muhitin insanları ile olmaktan zevk duyardı. Hocalarından bilhassa Ferid Kam'ı kaybedince çok üzülmüştü. Dertleşecek, ilmî sohbetler yapacak kimselerin azlığından bahsederdi ki 1943 yıllarında Güzel Sanatlar Akademisi hat hocası ve Üsküdar Yenicamii hatibi müfessir Hamdi Efendi'nin arkadaşı, dinî bilgilerde ileri hattat Necmettin Okyay ile tanışması özlediği ilmî toplantılara vesile olmuştu. Hemen her ay Necmettin Okyay'ın Üsküdar'da Toygar Tepe'deki evinde, yazın bahçede, kışın içerde yapılan toplantılardaki ağırlık noktasını tasavvufî konular teşkil ederdi. Buraya katılanlar şu kimselerden ibaretti: Necmettin Okyay, onun yakınlarından Melâmî ileri gelenlerinden Eşref Efendi, Necmettin Okyay'ın oğlu Sâcid ve yeğeni meşhur ebru ustası aktar ve Celvetiye tarîkatının kurucusu meşhur Sûfî Aziz Mahmud Hüdâyî türbedârı Mustafa Düzgünman ve Necmettin Okyay'dan ta'lîk yazı öğrenmekte olan bu satırların yazarı Ali Alparslan. Eğer o zaman buradaki konuşmalar not edilseydi çok faydalı dinî ve tasavvufî bilgiler elde edilmiş olurdu. Derin tasavvufî bilgilerde Eşref Efendi ile uyuşmuşlardı. Birinin söylediğini öbürü tasdik ediyordu. Hatırlayamadıkları bir âyet olursa hafız olması cihetiyle Necmettin Efendi imdada yetişiyordu.

Hocamız, Bahâriye Mevlevîhânesi şeyhi Hüseyin Fahrettin Dede'nin torunu Mevlevî Selman Tüzün'ün de ifade ettiği gibi deniz dalgaları gibi coşup kabaran sonra durulan bir ruha sahipti. Yağar, eserdi ama akl-ı selîmden uzak değildi. Balıkesir Öğretmen Okulu'nda öğretmen iken ilerici bir şairin yazdığı bir şiirini, Divân şiirinin biçim ve anlatımına uygun bulmaması üzerine yazdığı tenkit ve alay yollu manzumeyi son sınıfta okuduğu sırada o tarihlerde hazırlamakta olduğu **Yunus Emre-Hayatı** adlı eserinin müsveddelerini temize çeken öğrencisi Fahri'nin itirazı ile karşılaşmasını şöyle anlatıyor:

"O genç öğrencim, benim alaya aldığım şiir bitince bir şeyler söyleyecek gibi oldu. Görmezlikten geldim, bir kaç sözden sonra ders bitti. Okulun üst katındaki odama çıktım. Orada yatar kalkardım. Yine Yunus ile dopdolu iken kapı vuruldu. Fahri girdi içeri, yüzü gözü lodosa uğramıştı; kıpır kıpır oynuyordu. Kapı önündeydi. Bir şey söylemeden durdu. Ne diyecek ve isteyecek diye beklerken, o yüksek sesle: "Hocam sen kaçırdın mı" demez mi? Benim tepkimi beklemeden ekledi: "Sen bu alaya alan şiirinle kimlerin ağzına sakız veriyorsun, hiç düşündün mü? Düşünmenin, akıl erdirmenin sırası değildi. Bütün gücümle doğruldum ve "def'ol bücürrrr!" diye bağırdım. Henüz def'olmamıştı. Bu kez "Bacak kadar boyuna, tüysüz suratına bakmadan hocasına akıl veriyor, def'ol" diye ekledim. Terbiyeli öğrenciydi. Arkasını dönüp çıkmadı. Geri-geri giderek kapıyı çekti. Henüz Halk Partisi iktidardan düşürülmemişti. Mısır Çarşısı'nda karşılaştık. Onu yemeğe götürdüm. Söz bu olaya geldi dayandı. "Sen haklıymışsın Fahri" dedim... Öğrencilerim arasında çok sevdiklerim olmuştur. Ama Fahri'nin yeri başka".[4]

"Dîvân Edebiyatı Beyanındadır" adlı kitabı da bize açıklamadığı kimbilir nasıl bir feverânın eseriydi. Yalnız, bunun neşrinden sonra çok üzülmüş ve "hata ettik" demiş ve Dîvân edebiyatına yağdırdığı tenkitleri âdeta telâfi edercesine önce Fuzûlî ve sonra Nedîm dîvânlarını yayımlamış ve bu vesile ile eski edebiyatımızın hakkını teslim etmişti. Zaten kendisi de tam bir Dîvân edebiyatı şairi idi.

Son zamanlarında, bu iniş ve çıkışların kendisini huzura kavuşturduğunu söylemişti.

---

4 Kemâl Sülker, "Abdülbâkî Gölpınarlı", **Yazko Edebiyat**, sayı: 25, İstanbul 1982

İLMÎ HAYATI

Abdülbâkî Gölpınarlı yalnız Türk edebiyatı ile meşgûl olmadı. Esas sahası bu olmakla birlikte tasavvuf ve tasavvufî metinler tarîkatlar, mezhepler ve İran edebiyatı üzerinde de durarak eserler verdi. Farsça ve Arapçası çok güzeldi. Bu dilleri rahatça konuşurdu. Fransızcayı da metinleri anlayacak derecede bilirdi. İlk ilmî araştırması fakülte bitirme tezi "**Melâmîlik ve Melâmîler**" ile işe koyuldu ve bu eserle hocası Fuad Köprülü'nün takdirini topladı. Bu hususta F. Köprülü'nün görüşlerini ilerde sunacağız. Bu çalışması Melâmîlik ve Melâmîler sahasındaki boşluğu doldurdu. Kendisi daima bu eserin bazı eksikleri olduğunu ve uygun zamanda bu eksikliği tamamlayacağını söylerdi. Maalesef buna ömrü vefa etmedi. Güzel Sanatlar Akademisi müdürü Burhan Toprak'ın 1933'te çıkarmış olduğu "**Yunus Emre Dîvânı**" adlı eserini yetersiz bularak giriştiği çalışma neticesinde 1936'da yayımlandığı "**Yunus Emre-Hayatı**" adlı eserle bu ünlü şairin hakiki hüviyetini ortaya koydu. Bu çalışmanın kendisinin doçentlik tezi olduğunu söylerdi. Bunu, "**Yunus Emre Dîvânı**", "**Mevlâna Celâleddin**" ve Mevlevîlik tarihine ışık tutan "**Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik**" bu tarîkata girenlerin takip edeceği kaideleri anlatan "**Mevlevî Âdâb ve Erkânı**" adlı kitaplar takip etti, ne yalan söyleyelim son iki eseri kendisinden daha güzel yazacak bir kimse yoktu. Hele "**Tasavvuf"tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**" adlı kitabı, tasavvufla ve dil ile uğraşacaklara ana kaynak mahiyetindedir. Kısaca tanıtma tipi dışındaki bütün çalışmaları ilmî vasfı hâizdir.

Türk edebiyatı ve tasavvuf dışında metin şerhinde pek mâhirdi; açıklamayı mantık çerçevesi içinde yapardı. Fars edebiyatında bilgisi derindi. Yaptığı tercümeler bunun açık delilidir. Dinî konularla da ilgilendi. Bu sahada bilgisi derindi. Burada hepsini söylememiz mümkün olmayan bu çalışmaları ileriki sayfalarda kitaplar kısmında kısa şekilde açıkladık. Fars edebiyatı hususunda hocası Ferid Bey'den çok istifade etmiş, ondan İran'ın XII. asır şairlerinden Enverî ve Hâkaanî'yi okumuştur.

Ömrü boyunca didinip çalışan, ilim âleminin bu seçkin bilgini, bilgin sıfatından ziyade mütebahhir sıfatına lâyıktır yâni bilgisi denizler kadar engindi. Çalışma ve araştırma metodu hususunda Köprülü Fuad Ekolü'ne bağlıydı. Bunu her zaman itiraf ederdi.

Her şart ve mekân içinde çalışmaktan zevk duyardı. Hatırlarım, 1943 yılıydı. İranlı tarihçi Cüveynî'nin (XIII. asır) "**Tarih-i Cihangüşâ**"[5] adlı eserini sıcak yaz günlerinde çoğu zamanlar Bayezid Genel Kütüphânesi ile Bayezid Camii arasında ulu çınarın altındaki kahvede tek başına oturduğu masanın başında tercüme ederdi. Arada bir çay içer, dinlenir; gelen gidenle de konuşurdu. Gene yazları bir seferinde Boğaziçi'nde Kireçburnu'na gitmiş bir kır kahvesinde vakit geçirirken boş durmamış yanında getirdiği Attâr'ın "**İlâhî-nâme**" metniyle meşgûl olmuş, tercüme yapmıştı.

Tabiî söylemeye lüzûm yok ki bu istisnaî durumlar dışında, eserlerini, denize nazır evinin Türk üslûbuna uygun odasında pencere kenarındaki alçak sedirin önünde bir mindere bağdaş kurarak oturur ve bu sedire dayanarak yazardı. Sabah erken kalkar, önünde daima duran bir semaverde ara-sıra çay hazırlar, çalışmalarına ara verdiği zaman çay ve sigara ile avunurdu. Gününü yoğun bir çalışma ile geçirdiği için yorulduğu zamanlar ben kendisine yardımcı olurdum. Meselâ Mevlâna'nın Mesnevî'sinin tercümesi önce Mevlânâ soyundan gelen Veled İzbudak'a (Veled Çelebi) verilmiş fakat tercümesinin Türkçesi ağır bulunduğundan tekrar çevrilmesi için A. Gölpınarlı'ya havale edilmişti. Yalnız çevirinin üstüne Veled İzbudak adı yazılacak, her cildin sonuna eklenen açıklamaların da A. Gölpınarlı tarafından hazırlandığı yazılacaktı. Böyle de yapıldı. Hakikatta ikisi de A. Gölpınarlı'nın kaleminden çıkmıştı. Hoca bir an evvel çeviriyi vermek zorunda idi. Bu yüzden bazen beni çağırır, yorulduğunu söyleyerek Mesnevî'nin tercümesini bana eski harflerle dikte ettirirdi. 32 senelik ömrünün şüphesiz 50 yılından fazlasını eser vermekle geçirdi. 1982 yılı başlarında rahatsızlandığı aylarda dahi yazmaktan geri kal-

5 Bu eser basılmamıştır. Halen Tarih Kurumu'ndadır.

madı. Columbia Üniversitesi tarafından çıkarılacak bir ansiklopedi için hazırladığı "Bektaşîlik", "Bektaş" ve "Bahaeddin Veled" adlı 3 ilmî makalesi son eseridir. Biz henüz çıkmayan bu makaleleri kitabımızda yayınlıyoruz. Kendisi Bektâşîlik hakkında da bir kitap yazmak istediğini daima söylüyordu. Ne yazık ömrü vefa etmedi. Bunun gibi "Mazmumlar" adlı çalışması da yarıda kaldı.

Abdülbâkî Gölpınarlı özel kütüphanesini ölümünden çok önce Konya Mevlânâ Müzesi'ne vasiyet etmişti. Müze müdürü Dr. Erdoğan Erol, A. Gölpınarlı'nın evinde bir ay kadar süren bir çalışmadan sonra tanzim ettiği listeyi 26 Nisan 1977 tarihinde noterlik kanalıyla tasdik ettirip kitapları Mevlânâ Müzesi'ne naklettirdi. Halen iki defterde kayıtlı olan "Mevlânâ Müzesi Abdülbâkî Gölpınarlı Kütüphânesi"nde bulunan kitapların ve diğer eşyanın dökümü şöyledir: 228 yazma kitap, 1831 adet basma kitap, 87 adet hat levhası, 1 gilaptan, 7 tesbih. Yazma kitaplar kataloğu basılmak üzere halen Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nde bulunmaktadır.[6]

ŞAİRLİĞİ

Genç yaşta şiire başlamıştı. Şekil ve türde klâsik tarzı benimsemişti. Zaman zaman yazdığı şiirlerinden meydana gelen divânında kaside, gazel, rübâî ile birlikte kısa, uzun 250'den fazla manzumesi vardır. Bunlar bir kaçı müstesna matbu değildir. Sanatkâr bir ruha sahip olduğu için bunları öğrendiği ta'lîk yazı ile yazmıştır. Dîvânının başındaki kıt'a şudur:

Ey kılan bu defter u dîvânıma atf-ı nazar
Fâtihayla rûhumu lütfeyleyip şâd eylesin
Ehl-i beyt-i Mustafâ'nın hürmetine Hak seni
Her iki âlemde de kılsın hemen şâd u esen

6 Bu bilgiler Mevlânâ Müzesi Müdürü Sayın Dr. Erdoğan Erol tarafından verilmiştir. Kendisine teşekkür ederiz.

Şiirde fikre, ince mânâya ehemmiyet verirdi. Sebk-i Hindî üslûbuna taraftardı. Bu yüzden şiirlerinde Neşâtî, Nâilî ve Gâlib edâsı sezilir. Aşağıdaki beyitlerle başlayan gazelleri bunun âşikâr birer örneğidir:

Firkatle medd-i âh-ı temennâ uzar gider
Her şeb misâl-i leyle-i yeldâ uzar gider

O lâ'l-i dilberi her gün terâneler öpüyor
Hased ki rûyunu rengîn fesâneler öpüyor

Rûy-ı gül-gûnun edince cilve-zâr âyîneyi
Mest kıldın bûy-ı ıtrınla hezâr âyîneyi

Mâu'l-hayât-ı neşve-i cândır zülâlimiz
İhrâk-ı kayd u peyk-i eceldir visâlimiz

Sebk-i Hindî'nin kudretli temsilcilerinden Nâilî'ye iki nazire yazmıştır:

Gülüz ki gamze-i sehhâr-ı yâra dek gideriz
Mülüz ki neşve-i vuslat-medâra dek gideriz

Şah İsmail'in ve ayrıca Şeyh Gâlib'in de bir şiirine tazmini, Neşâti'ye tahmisi vardır. Mevlevî olduğunu da, Mevlânâ'ya yazdığı medhiyelerde ve ayrıca başka şiirlerinin beyitlerinde de söylemiştir:

Âşık-ı gam-zede-i firkat-ı Mevlânâyım
Şerer-i nâire-i hasret-i Mevlânâyım

Gürûh-ı evliyânın server-i zî-şânı Mevlânâ
Harîm-i vuslatın âlî-himem sultanı Mevlânâ

Âşiyânından cüda kılma beni
El-meded yâ Hazret-i Monlâ-yı Rûm

Kays'a minnet eylemem tahsîl-i fenn-i ışkta
Hazret-i Monlâ-yı Rûmî Bâkîyâ üstadtır

Daha önce söylediğimiz gibi Melâmî meşreb olan Abdülbâkî Gölpınarlı bu görüşünü de her vesile ile ifade etmiştir:

Hâk-pây-ı Mevlevî rind-i Melâmî-meşrebim
Bâkîyâ ondan bütün tab'ımda isti'dâdlar

Rind-i Melâmetîlere bir yâdigâr olur
Fânî cihânda Bâkî bu nazm-ı garîbimiz

Mevcut şiirlerinin hemen hemen yarısı dînî ve tasavvufî mahiyette olduğundan anlaşılması ancak gerekli bilgiler ve şerhe ihtiyaç gösteren üstad, dîvân şiirinin kuvvetli bir temsilcisi ve büyük şairler zincirinin son halkası olduğunda şüphe yoktur:

İstiva tâkını kudretle urup başımıza
Ser burehme gezeriz âşık-ı şeydâyız biz
Bizde billah ne cân var ne cihan var ne gönül
Nîstîde döneriz mâ-sadak-ı lâyız biz

Abdülbâkî Gölpınarlı tarih düşürmekte de ustaydı. Dîvânında doğum, evlenme, çeşme ve camii tarihlerinden başka, Mevlevî ileri gelenlerine ve Ahmet Naîm, Rauf Yektâ, Şair Mehmet Âkif, Tarihçi Ahmet Refik, İsmail Sâib, Refî Cevat Ulunay ve Necmettin Okyay gibi kimselere (bazıları Farsça olmak üzere) ölüm tarihleri vardır. Bunlardan ikisini örnek olarak alıyorum:

Mehmet Âkif için;

Gitti ol âşık-ı mahbûb-ı ilâh
Kenz-i esrâr-ı Hudâyı vâkıf

Her sözü sihr-i helâl-i ebedî
Ümmetin derdini candan ârif

Mustakil şairi istiklâlin
Nağmesi sanki sedâ-ı hâtif

İki er geldi dedi Bâkî hayf
İ'tikâf etti fenâdan Âkif
1355/1936

Ünlü hattat ve kemankeş Necmettin Okyay'ın ölümünde söylediği tarih ise ancak din, tasavvuf, hat ve kemankeşlik terimlerini bilenlerin anlayacağı şekilde sanatkârâne yazılmıştır.

Muharremde kılıp şâh-ı şehîdâna fedâ cânın
Makaam-ı pâki oldu şübhesiz me'va-ıy illiyyîn

Dürüp tûmâr-ı eyyâm-ı hayatın hatt-ı temmet'le
Huve'l-gaffâr mührüyle anı hem eyledi tezyîn
Atıp tîr-i hayât-ı müsteârı bir deyip "ya Hak"
Bıraktı kavs-i fanîyi yere oldu felek-âyîn

Çıkıp bir nezr-i Mevlânâ dedim tarihini Bâkî
Serây-ı Hubb-ı Ehl-i Beyt'e bir Şems oldu Necmeddin

Tarihlerde, tarih düşürülen bina ve şahısların özelliklerini göz önünde bulundurulmak şarttır. Genellikle son mısrada kelimelerdeki harflerin karşılıkları olarak kabul edilen sayıların toplamı o olayın vukû bulduğu tarihi gösterir. Bu hakikaten zor ve tecrübe isteyen edebî sanatlardan biridir. Yalnız bu iki tarih, onun bu sanatta usta olduğunu göstermeye kâfidir sanırız.

NESRİ VE DİLİ

Üstadın nesri fevkalade güzel ve akıcıydı. Elbette ilmî eserlerinde gerekli olduğu için gramer kaidelerine bağlı kalıyordu. Fakat dikkatli bakılınca ilmî, ağır ve ciddî yazılarında da akıcılık sezilirdi. Mevlânâ Celâleddin adlı eseri bunu kanıtlamaya kâfidir. Fakat asıl ustalığını gösterdiği saha, biraz da gramer kaidelerinin dışına çıkmaya imkân hazırlayan ilim dışı yazılarıyla, bilhassa şiir çevirileridir. Hafız Divânı'nın yayımlandığı günlerden sonraydı Edebiyat Fakültesi'ne bağlı Şarkiyat Enstitüsü'nde o zamanki müdür Alman müsteşriki H. Ritter'le dersimiz olduğu bir sırada A. Gölpınarlı içeri girdiğinde, H. Ritter ayağa kalkarak kendisini karşıladı ve "Bâkî Bey bu tercüme nedir böyle? Nasıl yaptınız bunu? Nasıl bu kadar güzel çevirdiniz?" diyerek alnından öptüğünü hiç unutamam. Biz kitabımızın ikinci bölümünde nesrine güzel bir örnek koyduk.

Dili normaldi, terimlerin aynen kullanılması taraftarıydı. Kurallara uygun yapılmış kelimeleri kullanmayı tercih eder, ifadeye garip gelecek sözlerden kaçınırdı. İlim dışı yazılarında cümleleri daha kısa ve kelimeleri daha sade idi.

ESERLERİ

A. Kitaplar (te'lif ve tercüme)

Melâmilik ve Melâmiler (İstanbul Dârülfünunu Türkiyat Enstitüsü Yayını) İstanbul 1931, II. basım: İstanbul 1992

A. Gölpınarlı'nın ilk ve önemli eserlerindendir. Yayımlandığı günden beri önemini kaybetmeyen bu eser, fakülteyi bitirme tezidir. Kendisi, bunun bir doktora tezi mahiyetinde olduğunu; sonradan yeni bilgiler bulduğunu; yapmayı tasarladığı yeni neşrinde bunları ilâve edeceğini ifade etmesine rağmen bu arzusunu yerine getiremedi. Bu eser sayesinde Türk kültür tarihinde Melâmî olan kişileri de öğrenmiş bulunuyoruz.

Ben burada fazla bir şey söylemeden hocası Fuad Köprülü'nün bu çalışmanın başına yazdığı iki sayfalık bir önsözden bazı cümleleri almakla yetineceğim:

"Türkiye'nin dînî tarihini meydana getirebilmek için, Türkiye'de inkişaf eden muhtelif tarikatlar hakkında etraflı ve sağlam monografiler yazılması birinci şarttır. Umumiyetle İslam tasavvufu tarihini yazabilmek için de çok büyük yardımı olacağı bedihî olan bu cins monografiler, mahdut ve muayyen bir mevzuu bütün teferruatile ihata edebilir. Herhangi bir tarîkatın menşeî, inkişafı, başlıca şahsiyetleri, âyin ve erkânı, şubeleri, coğrafî tevezzüü, içtimaî te'siri, sair tarîkatlarla rabıta ve münasebetleri böyle monografiler sayesinde sağlam bir surette tesbit edilmeden, daha umumî mahiyette eserlerin vücuda gelmesi imkânsızdır.

İşte kıymetli talebemden Abdülbâkî Bey'in bugün ilim âlemine takdim ederken haklı bir iftihar duyduğum bu mühim eseri, bu derin boşluklardan birini dolduracak mahiyettedir; İslâm tasavvufu tarihin büyük cereyanları arasında çok dikkate şayan olan ve edebiyat sahasında da mühim mahsuller vermiş bulunan Melâmetiye mesleği, "Ankaralı Hacı Bayram'ı Velî" ile, bilhassa XV inci asırdan itibaren, Türkiye'de büyük bir ehemmiyet kazanmış ve uğradığı resmî takibat üzerine son asırlarda izi kaybolmak derecesine geldikten sonra, XIX uncu asır ortasında Seyyit Muhammet Nurül'arabî ile tekrar meydana çıkarak İkinci Meşrutiyet devresinde siyasî sahada da büyük roller oynamıştır. Abdülbâkî Bey faaliyetini en ziyade ikinci ve üçüncü devirler Melâmiliği üzerinde teksif etmesi hususundaki tavsiyemi tamamile nazarı itibara almış ve mesaisini büyük bir muvaffakiyetle tamamlamıştır. Eseri tetkik edenler, genç mütetebbiin ne yorulmak bilmez bir faaliyetle çalıştığını itarafa mecbur olacaklardır: O, umumiyetle bilinen membalardan başka, şimdiye kadar ilim âlemince isimleri bile bilinmeyen birçok

yazma membaları da bin müşkilât ile arayıp bulmuş ve onlardan büyük bir dikkat ve itina ile istifade ederek yalnız tasavvuf tarihini değil, Türk edebiyatı tarihini de şiddetle alâkadar eden bu çok güzel monografiyi meydana getirmiştir. Bize ilk kitabı olarak bu kadar olgun bir eser veren genç müelliften ilim âlemi daha bir çok hizmetler bekliyebilir."

Bâkî (Türk Neşriyat Yurdu), İstanbul 1932

XVI. yüzyıl şairlerinden Bâkî'nin hayatı ve dîvânından seçilmiş şiirlerinden meydana getirilmiştir. Tanıtma mahiyetindedir.

Fuzûlî (Türk Neşriyat Yurdu), İstanbul 1932

XVI. yüzyıl şairlerinden Fuzûlî'nin şiirlerinden seçmeleri ihtiva eden bu eser de tanıtma mahiyetindedir. Her iki kitap, bu tip çalışmalarının az olduğu tarihlerde faydalı olmuştur.

Kaygusuz Vizeli Alaeddin, Hayatı ve Şiirleri (Remzi Ktp.), İstanbul 1933

Kaygusuz Vizeli Alâeddin Melâmî-Hamzavî halk edebiyatının ileri gelen şairlerinden olup, XVI. asırda yaşamıştır. Eser, Ahmed-i Sârban ve Kayğusuz Abdâl adlı şairlerin şiirlerine de ışık tutmaktadır.

Tıp İlmi ve Meşhur Hekimlerin Mehâreti "Farsça'dan tercüme" (İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayını), İstanbul 1936

XII. asırda İran Selçukluları zamanında yaşayan Semerkandlı Nizamî-i Arûzî'nin "Çehâr Makale" adlı eserinin tıpla alâkalı 4. makalesinin (İlm-i tıb ve Hidâyet-i Tabib) tercümesidir. Tıbbî olaylar üzerine hikâyelerle, bunların tedavi usullerini anlatan bu bölüm Tıp Tarihi Enstitüsü müdürü Dr. Süheyl Ünver'in arzusu üzerine tercüme edilmiştir.

Yûnus Emre-Hayatı (İkbal Ktp.), İstanbul 1936

Geniş bir şekilde Yûnus'un hayatını ve edebi yönünü anlatan bu eser, Melâmilîk ve Melâmiler'den sonra ikinci önemli araştırmasıdır. Bu eserin hazırlanmasında Burhan Toprak'ın 1933'te yayımladığı "Yunus Emre Divanı"nında vardığı yanlış hükümler ve kararların büyük rolü olmuştur. A. Gölpınarlı, her zaman bu eseri için "O benim doçentlik tezimdir" derdi. Meselâ, burada Yûnus'un yalnız bir halk şairi değil de aynı zamanda bir dîvân şairi de sayılabileceğini öğreniyoruz. Bunun gibi A. Gölpınarlı, şairin devrin klâsik bilgilerine aşina olduğunu da ortaya koymaktadır.

Tansuk-Nâme-i İlhânî der Funûn u Ulûm-i Hıtâî Mukaddimesi "Farsça'dan tercüme" (İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayını), İstanbul 1939.

Tebriz'de 713/1313'te Kıvâm-ı Kirmânî diye meşhur olan Mahmud oğlu Ahmed'in oğlu Mehmed tarafından tıbba dair yazılan eserin tercümesidir.

Sıhhat ve Maraz "Farsça'dan tercüme" (İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayını), İstanbul 1940

XVI. asır şairlerimizden Fuzûlî'nin Farsça olarak kaleme aldığı bu küçük eserde, insan vücûdunun teşrîhî ve fizyolojik tetkiki ve zamanın tıp bilginlerinin bedenle alâkalı psikolojik yönleri ele alınmaktadır. Eser, arkadaşı ve Tıp Tarihi Enstitüsü' nün müdürü, Dr. Süheyl Ünver'in arzusu üzerine İst. Üniv. Ktp. de F. 339 numaralı yazmadan tercüme edilmiştir.

Yûnus Emre ile Âşık Paşa ve Yûnus'un Bâtınîliği (Kenan Basımevi), İstanbul 1941

XIII. yüzyılda Anadolu'da yaşayan iki sûfî şair Yûnus Emre ve Âşık Paşa'nın bâtınîliği üzerine küçük bir eserdir.

Pîr Sultan Abdâl (Pertev Nâili Boratav ile birlikte - Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını), Ankara 1943, II. basılış (Der Yayınevi), İstanbul 1991.

Bektaşîlikle karışık Alevî-Kızılbaş duyguları taşıyan şiirleriyle tanınmış olan XVI. yüzyıl şairlerinden Pîr Sultan Abdâl'ın hayatı ve şiirlerini konu eden bir araştırmadır. Türk tasavvuf edebiyatı bakımından önemli bir eserdir.

Mesnevî "Farsça'dan tercüme-6 cilt" (Maârif Vekâleti, Şark-İslâm Klâsikleri), İstanbul 1943-1946

Ünlü Türk sûfisi Mevlânâ Celâleddin-i Rûmi'nin ünlü eseri olan Mesnevî'nin tercümesidir. Aslı 6 cilt olan eser, yine 6 cilt halinde 1973-74 yılları arasında güzel bir Türkçe ile irfan kütüphanemize kazandırılmıştır. Her cildin sonuna eklenen "Açılama" başlığı altındaki açıklama ve bilgiler çok önemlidir.

Yûnus Emre Dîvânı (Ahmet Halit Ktp.) C: 1,2-3, İstanbul 1943-48 Tamamı 2 cilt halindedir.

C.1, dîvân ve Risaletü'n-nushiyye'dir; c.2-3 ise Yûnus'tan başka Yûnus'lara ait şiirleri kapsamaktadır. Ayrıca bu ciltli divanda geçen terimleri kaplayan 105 sayfalık bir açıklama ile asıl Yûnus dîvânında geçen bir lügatçe ve başka Yûnus'larda geçen sözlere ait başka bir lügatçe ve her iki kitaba ait bibliyoğrafya ile 46 nota vardır. Eser 2 cilt halinde olup 2. cilt birinciyi tamamlamaktadır.

Hâfız Dîvânı "Farsça'dan tercüme" (Maârif Vekâleti, Şark -İslâm Klâsikleri), İstanbul 1944, II. basım: 1968

XIV. yüzyıl dünyaca ünlü İranlı şair Hâfız'ın dîvânının tercümesidir.

Gülşen-i Râz "Farsça'dan tercüme" (Maârif Vekâleti, Şark -İslâm Klâsikleri), İstanbul 1944, II. basım: 1968

XIII. yüzyılda Moğollar devrinde İran'ın tanınmış

sûfilerinden Şeyh Mahmud Şebüsterî'nin kendine sorulan tasavvufi sorulara verdiği cevaplardan meydana gelen Gülşen-i Râz, tasavvufî terimleri cihetiyle önem taşımaktadır.

Mantık al-Tayr "Farsça'dan tercüme" (Maârif Vekâleti, Şark-İslâm Klâsikleri), Cilt: 1 (İstanbul 1944, II. basım: 1962), Cilt: II (1945), II. basım (1963)

İranlı şair Attâr'ın tasavvufî ünlü manzum eserinin tercümesi. Sûfînin manevî yolculuğunu anlatan eserin tercümesine ayrıca bir "açılama" kısmı ilâve edilmiştir.

Dîvân Edebiyatı Beyanındadır (Marmara Ktp.), İstanbul 1945

Bazı kimselerin Dîvân Edebiyatı'nı fazla medh etmelerine bir cevap olmak üzere yazdığı bu kitapta, bu edebiyata sert tenkitlerde bulunması üzerine şimşekleri üzerine çekerek eleştirilere uğradı. A. Gölpınarlı bu kitapta yalnız halk edebiyatını överken adeta farkında olmadan dîvân edebiyatının büyüklüğünü söylemekten de geri kalmıyordu. Sonradan böyle bir kitap yazdığı için üzüldüğünü, bunu telâfi edeceğini söylemişti.

Mevlânâ'dan Seçme Rubâîler "Farsça'dan tercüme" (Maârif Vekâleti, Şark-İslâm Klâsikleri Yayını), İstanbul 1945, II. basım: 1968

İlâhî-nâme "Farsça'dan tercüme" I-II (Milli Eğitim Bakanlığı, İslâm Klâsikleri), İstanbul 1947, 1971- I. Cilt, II. basım: 1967

XII. yüzyılda yaşamış olan İran'ın ünlü şair ve sûfîlerinden Attâr'ın tasavvufî hikâyelerden meydana gelen eseri. Sondaki "açılama" kısmı önemlidir.

Fuzûlî Dîvânı (İnkılâp Ktp.), İstanbul 1950, II. basım: 1961

XVI. asır Türk şairlerinden Fuzûlî'nin hayatı ve şiiri hakkında geniş bir girişi olan eser, şairin dîvânını içine almakta olup önemli bir araştırmadır.

Mevlânâ Celâleddin (İnkılâp Ktp.), İstanbul 1951, II. basım: 1959, IV. basım 1985
XIII. asırda yaşamış olan büyük Türk sûfîsi Mevlânâ hakkında yapılan orijinal bir tetkik.

Mevlânâ (Varlık Yayını), İstanbul 1952. II. ve III. basımı da yapılmıştır.
Mevlânâ'yı tanıtan küçük bir kitaptır.

Yûnus Emre (Varlık Yayını), İstanbul 1952. II. ve III. basımı da yapılmıştır.

Hayyâm-Rübâiler ve Silsiletü't-Tertîb, İbn Sînâ'nın Temcîd Tercümesi (Remzi Ktp.) İstanbul 1953
İranlı ünlü bilgin ve şair (XII. yy) Ömer Hayyâm'ın hayatı, rübâilerinin tercümesi ve Arapça yazdığı felsefî bir eser olan **Silsiletü't-Tertîb**'in tercümesi ile İbn Sînâ'nın **Temcîd** (Vucûd risâlesi) adlı eserine Ö. Hayyâm'ın tercüme ve şerhinin tercümelerinden ibarettir. Bu kitabın önsözü A. Gölpınarlı tarafından Türkçe ve Farsça olarak yazılmıştır.

Nâilî- Kadîm (Varlık Yayını), İstanbul 1953

Nesîmî, Usûlî, Rûhî (Varlık Yayını), İstanbul 1953

Pîr Sultan Abdâl (Varlık Yayını), İstanbul 1953

Şeyh Gâlib (Varlık Yayını), İstanbul 1953

Kaygusuz Abdâl, Hatâyî, Kul Himmet (Varlık Yayını), İstanbul 1953

Varlık Yayınevi'nin çıkardığı küçük boydaki bu kitaplarda her bir şair hakkında gerekli kısa bilgiler dışında şiirlerinden de örnekler verilmiştir.

Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik (İnkılâp ve Aka Ktp.), İstanbul 1953. II. basım aynı Ktp. 1983

Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled zamanında kurulmaya başlayan Mevlevîliğin sosyal, tasavvufî ve edebî hayatımızdaki yerini tespit eden önemli bir eserdir. A. Gölpınarlı'nın kendisinin de Mevlevî olduğu düşünülürse yaptığı araştırmanın önemi daha iyi anlaşılır. Bu eser adeta onun elinden çıkmayı beklemiştir.

Hâfız Dîvânı "Seçme Tercümeler" (Varlık Yayını), İstanbul 1954

Dîvân Şiiri, XV-XVI. yüzyıllar (Varlık Yayını), İstanbul 1954

Dîvân Şiiri, XV-XVIII. yüzyıl (Varlık Yayını), İstanbul 1955

Dîvân Şiiri, XIX. yüzyıl (Varlık Yayını), İstanbul 1955

Dîvân Şiiri, XX. yüzyıl (Varlık Yayını), İstanbul 1955

Varlık Yayınevi çıkardığı küçük boydaki bu kitaplar tarafından yukarıdakiler gibi, kısa fakat faydalı bilgi ve örnekler kapsamaktadır.

Mevlânâ Celâleddin-Gül-Deste "Dîvân-ı Kebîr'den Seçme Şiirlerin Tercümeleri" (Remzi Ktp.), İstanbul 1955

Kur'an-ı Kerîm ve Meâli 2 Cilt (Remzi Ktp.), İstanbul 1955, II. basım: 1958 aynı Ktp.

Ünlü Türk hattatı Şeyh Hamdullah'ın (XV. asır)

Topkapı Sarayı'nda bulunan II. Bayezid'e yazılan Kur'an-ı Kerîm'in tıpkı-basım ve tercümesidir. Bu tercümede Kur'an'a yakışır mensur-manzum bir ifade kullanılmıştır.

Hazret-i Muhammed ve Hadisleri (Arkın Ktp.), İstanbul 1957. Eserin 3. basımı yapılmıştır. (Okat Ktp. 1964)

Dîvân-ı Kebîr "Farsça'dan tercüme" C. I-V (Remzi Ktp. 1957-1960), C. VI (Milliyet Gazetesi 1971), C. VII (İnkılâp-Aka Ktp. 1974.

Görüldüğü gibi Mevlânâ'nın şiirlerinden meydana gelen **Dîvân-ı Kebir'in** VI. ve VII. ciltleri ayrı müesseseler tarafından basılmıştır. Her cildin bir "açıklama" kısmı vardır.

Kur'an-ı Kerîm Hakkında Tartışmalar Münasebetiyle (Yükselen Matbaası), İstanbul 1958

1955'te yaptığı Kur'an tercümesi dolayısıyla yapılan tenkitlere verilen cevaplardan meydana gelmiştir.

Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî-Vilâyetnâme (İnkılâp Ktp.), İstanbul 1958, II. basım: 1990

Uzun Firdevsî adlı birinin Türkçe olarak yazdığı ve XIII. asırda Anadolu'da Bektâşiliğin kurulmasına önayak olan Hacı Bektâş-ı Velî'nin hayatını anlatan bu eser metniyle ve açıklamalarla ve bir sözlükle birlikte bugünün Türkçesine göre hazırlanmıştır. Bektâşîlik bakımından önemlidir.

İmâm Ali Buyruğu (Emek Basımevi), Ankara 1958

Hz. Ali'nin **Nehcü'l-Belâga** adlı eserinden 54 hutbe ve hitabe, 17 mektup, 44 hikmet ve vecizeyle 48 şiirinin tercümesinden ibâret olan bu eser, Nehcü'l-Belâga'nın tamamının tercümesi 1972'de basılmıştır.

Fîhî Mâ-fîh "Farsça'dan tercüme' (Remzi Ktp.), İstanbul 1959

Mevlânâ'nın sohbetlerinin toplanmasından meydana gelmiştir. Onun şahsiyetine ışık tutması bakımından önemlidir.

Oniki İmâm (Emek Basın-Yayınevi), Ankara 1959

Şîi mezhebinin kabûl ettiği Oniki İmâm'ın hayatını anlatmaktadır. Eser daha sonra aynı ad altında İstanbul'da Der Yayınevi tarafından 1979'da basılmıştır.

Yûnus Emre ve Tasavvuf (Remzi Ktp.), İstanbul 1961

Bu eserde Yûnus Emre hakkında yeni bulunan bilgilere, incelemelere ayrıca Sait Emre, Geyikli Baba, Şeyhoğlu Satu, Âşık Paşa, Hacı Bayram, Kasım, Eşrefoğlu, Nizamoğlu, Şeyh Vefâ, Usûlî, Ümmî Sinan, Tâlibî Emre, Vehhâb Emre gibi yolundan gidenler ile Bektâşî-Alevî, Melâmî-Hamzavî edebiyatı mensuplarının şiirlerine ve Kelimât-ı Şeyh Barak adlı risalenin tıpkı basımının tercümesine yer verilmiştir. Önemli bir araştırmadır.

Yûnus Emre ve Yattığı Yer (Eskişehir Yûnus Emre Derneği Yayını), Eskişehir 1963

31 sayfadan ibâret olan bu küçük kitap, Yûnus'un yattığı yer hakkındaki belgeleri incelemektedir.

Nasreddin Hoca (Akşehir Nasreddin Hoca Matbaası), Akşehir 1963

Mevlânâ'dan Rübâiler (Şahap Ktp.), Konya 1963

Çok küçük bir kitap olup kısa bir önsöz ile seçme 127 rübâînin tercümesinden ibârettir. Tanıtma mahiyetinde olup 56 sayfadır.

Mevlevî Âdâb ve Erkânı (İnkılâp ve Aka Ktp.), İstanbul 1963

Mevlevî tarîkatının kendine has âdâb ve erkânını anlatan bu eser ancak A. Gölpınarlı gibi bir bilgin bir Mevlevî tarafından yazılabilirdi. Tasavvuf tarihi bakımından ana kaynaktır.

Mevlânâ'nın Hayatı Eserlerinden Seçmeler (Varlık Yayını), İstanbul 1963

Tanıtma mahiyetindedir.

Alevî-Bektâşî Nefesleri (Remzi Ktp.), İstanbul 1963, II. baskı 1992

Kaynağını Yûnus Emre'den alan Alevî-Bektâşî edebiyatının karakteri, inançları, giyim ve kuşamları, insanî görüşlerini aksettiren çok önemli bir eserdir.

Mevlânâ Celâleddin-Mektuplar (İnkılâp ve Aka Ktp.), İstanbul 1963

Mevlânâ'nın devrin ileri gelenlerine yazdığı mektupların tercümesidir. Mevlânâ'yı bir bütün olarak tanıma bakımından önem taşır.

Mevlânâ Celâleddin-Rübâîler "Farsça'dan tercüme" (İnkılâp ve Aka Ktp.), İstanbul 1964

Aynı adla Konya Mevlânâ Müzesi Derneği tarafından Konya'da 1982'de basılmıştır.

Mecâlis-i Seb'a-Yedi Meclis "Farsça'dan tercüme" (Konya Turizm Derneği), Konya 1965

Mevlânâ'nın, tasavvufî hayata başlamadan önce verdiği va'zlardan ibarettir.

Risaletü'n-Nushiyye ve Dîvân (Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayını: 1), İstanbul 1965

Yunus Emre'nin bu iki eseri doğru nüshalara da-

yanılarak önsöz, açıklama ve sözlük ilâveleriyle tıpkı basımı yapılarak hazırlanmıştır. Ciddi bir araştırmadır. Eserde ayrıca eski harflerle metin vardır.

Sımavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin (Eti Yayınevi), İstanbul 1966

XIV. asır Türk mutasavvıf ve şairi olan Şeyh Bedreddin'in hayatı ve felsefesini ele alan eserin önsözü Hukuk Fakültesi profesörlerinden İsmet Sungurbey tarafından yapılmış. A. Gölpınarlı da buna Şeyh Bedreddin hakkında geniş bir giriş yazmıştır. Eserin 51-88 sayfaları da onun ünlü eseri olan Vâridât'ın Arapça tercümesinden ibârettir.

Ca'ferî Mezhebî ve Esasları "Arapçadan tercüme" (Minnetoğlu Ktp.), İstanbul 1966

Muhammed Hüseyn Âlu Kâşifil-Gıtâ'nın **"Aslu'ş-Şîati ve usûliha"** adlı eserinin tercümesidir. Kitap, Şîi mezhebi hakkında gerekli bilgileri vermektedir.

Sımavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin Menâkıbı (Eti Yayınevi), İstanbul 1967

Meşhur Türk mutasavvıfı Şeyh Bedreddin'in menakıbından yani hayat hikâyesinden bahseden eser manzumdur. Kitabın önsözü Hukuk Fakültesi profesörlerinden İsmet Sungurbey'indir. Eser tasavvuf bakımından önem taşır.

Mevlânâ Müzesi Yayınları Kataloğu 3 Cilt (Türk Tarih Kurumu), Ankara 1967, 1971, 1972

Bu üç cilt Müzeler Genel Müdürlüğü'nde bastırılmıştır. Üçüncü cildin devamı olacak 4. cilt Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından bastırılmak üzere Tarih Kurumu'na verilmiştir.

Şeyh Gâlib- Hüsn ü Aşk (Altın Kitaplar Yayınevi), İstanbul 1968

Eser, XVIII. asır Türk şairlerinden Şeyh Gâlib'in ünlü tasavvufî mesnevîsinin tıpkı basım, okunuş ve bugünkü Türkçeye çevirisinden ve "açıklama" kısmından ibârettir.

100 Soruda Tasavvuf (Gerçek Yayınevi), İstanbul 1969
Soru-cevap şeklinde bir tasavvuf tarihi olan eser, sahasındaki her konuya cevap vermektedir.

100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarîkatlar (Gerçek Yayınevi), İstanbul 1969
Eser soru ve cevap şeklinde hazırlanmış olup bir mezhepler ve tarîkatlar tarihidir. Mezheplerin meydana gelişlerindeki sebepler ve tasavvufun bünyeleşmesi neticesi kurulan tarîkatlar ve bunların insanî, bağnaz yönleri, fayda ve zararları anlatılmaktadır.

Ca'ferîler Kimlerdir? 'Farsçadan tercüme" (Garanti Matbaası), İstanbul 1969
Muhammed İbni'l-Mehdiyyi'l-Hüseyniyyü'ş-Şîrâzî' nin 22 sayfalık küçük bir kitabının tercümesidir. Şîiliğin mahiyeti hakkındadır.

Sosyal Açıdan İslâm Tarihi- Hz. Muhammed ve İslâm (Milliyet Kültür Kulübü Yayını), İstanbul 1969

Yûnus Emre, Hayatı ve Bütün Şiirleri (Altın Kitaplar Yayınevi Yayını), İstanbul 1971

Şeyh Gâlib Dîvânı'ndan Seçmeler (Millî Eğitim Bakanlığı 1000 Temel Eser Dizisi), Ankara 1971, aynı eser 1985'te Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları arasından çıkmıştır.
Eser bir Önsöz ve Dîvân'dan ve Hüsn ü Aşk'tan yapılan seçmelerden ibârettir.

Nehcü'l-Belâga, İmâm Ali'nin Hutbeleri, Mektupları, Emirleri, Vecizeleri "Arapçadan tercüme" (Yeni Şark Maârif Ktp.)), İstanbul 1972

İsminden de anlaşıldığı gibi, Dördüncü Halife Ali'den nakledilen hutbe, mektup, emir ve vecizelerden ibâret olan bu eser İslâm dünyasının (bilhassa Şîilerin) önemli eserlerindendir.

Nedim Dîvânı (İnkılâp Ktp.), İstanbul 1972

XVIII. yüzyılın meşhur şairi Nedîm'in nüshaları karşılaştırarak hazırlanan dîvânıdır. Eserde giriş kısmında Nedîm hakkında ciddi bir araştırma vardır.

Fîhi Mâ Fîh ve Mecâlis-i Seb'a'dan Seçmeler (Millî Eğitim Bakanlığı), İstanbul 1972

Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi (Milliyet Gazetesi Yayını), İstanbul 1972

Bu eser, bir girişten sonra Tasavvufî-Zühdî, Melâmî-Hamzavî, Alevî-Bektâşî edebiyatının tanınmış şahsiyetlerinin kısa hayatları ile şiirlerinden meydana gelmiştir.

Gülşen-i Râz Şerhi (Millî Eğitim Bakanlığı), İstanbul 1972

İranlı sûfî Şeyh Mahmud Şebüsterî'nin Gülşen-i Râz adlı eserinin şerhinden ibârettir. Bu şerh, tasavvuf edebiyatı bakımından faydalı bilgileri ihtiva etmektedir.

Maârif "Farsçadan tercüme" (Türkiye İş Bankası Yayını), Ankara 1973

Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Muhammed Veled'in müridlerinden Seyyid Burhaneddin Muhakkık-i Tırmızî'nin sohbetlerinin toplanmasıyla meydana gelmiş tasavvufî bir eserdir.

Hurûfîlik Metînleri Kataloğu (Türk Tarih Kurumu), İstanbul 1973

Hurûfîlik hakkındaki bilgilerle birlikte İstanbul kütüphânelerindeki Hurûfî yazmalarının izahından ibârettir.

Hayyâm ve Rübâileri "Farsçadan tercüme" (İnkılâp ve Aka), İstanbul 1973

XII. yüzyılda yaşamış olan riyaziyeci ve şair Ömer Hayyâm'ın rübâilerinin çevirisi olan eser bir önsöz ve açıklamadan ibârettir.

Mesnevî Şerhi 6 Cilt halinde (Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları), İstanbul 1973-74

Cumhuriyet Türkiye'sinde Mesnevî'nin yapılan ilk şerhidir.

Abdullah B. Sebâ- Bir Yalancının Düzmeleri "Arapçadan tercüme" (Baha Matbaası), İstanbul 1974

Mûrteza el-Askerî'nin yazdığı eserin tercümesidir. Yüzyıllar boyunca Şiîliğin kurucusu zannedilen Yahudî dönmesi diye bilinen bu Sebâ adlı bir kimsenin olmadığını ortaya koyan eser çok önemlidir.

Sosyal Açıdan İslâm Tarihi- Hz. Muhammed (S.M.) ve İslâm'ın İlk Devri (İnkılâp ve Aka Ktp.), İstanbul 1975

Hz. Muhammed'in hayatını ve İslâmın ilk devresini içine alan bu eserinde olaylar Kur'an ve hadisler göz önünde bulundurularak işlenir. Eser, 1969'da Milliyet Kültür Klübü Yayınlarından çıkanın genişletilmiş olanıdır. Aynı eser 1991'de Der Yayınları arasından çıkmıştır.

Şeyh Gâlib-Seçmeler ve Hüsn ü Aşk (İstanbul Kültür ve San'at Vakfı Yayını), İstanbul 1976

XVIII. asır Türk şairi Şeyh Gâlib hakkında girişte geniş bilgiden sonra dîvânından seçilmiş gazeller ve **Hüsn ü Aşk**'a yer verilmektedir. Ayrıca **Cezîre-i Mesnevî** adlı eserinden bir sayfalık metin alınmıştır. Bütün seçmeler günümüz Türkçesine çevrilmiştir.

İptidânâme "Farsçadan tercüme" (Konya Turizm Derneği Yayını), Ankara 1976

Mevlânâ'nın oğlu olan Sultan Veled'in tasavvufî eseridir. Mevlevîlik tetkikleri yönünden önemlidir.

Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri (İnkılâp ve Aka Ktp.), İstanbul 1977

Çok önemli bir eserdir. Her halde A. Gölpınarlı'dan başkası yazamazdı.

Müminler Emîri Hazreti Ali (Zaman Yayınevi), İstanbul 1978

Dördüncü Halife Hz. Ali'nin hayatını anlatmaktadır. Bu eser yıllarca önce Vatan Gazetesi'nde tefrika edilmişti. 1990'da Der Yayınları tarafından tekrar basılmıştır.

Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şîilik (Der Yayınevi), İstanbul 1979

İslâm mezhepleri ve bilhassa Şîîlik üzerine geniş bilgiler veren bir eserdir.

Mesnevî Tercemesi ve Şerhi "III Cilt halinde" (İnkılâp ve Aka Ktp.), İstanbul 1981-83-84

Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı'na 1973-74'te basılanlardan pek farklı değildir.

Rubailer "Farsçadan tercüme" (Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii), Ankara 1982

Mevlânâ'nın dîvânındaki rübâilerin çevirisidir.

Yûnus Emre-Dîvân ve Risâletü'n-Nushiyye (Der yayını), İstanbul 1991

Daha önce 1965'te yayınlanan **Risâletü'n-Nushiyye ve Dîvân** adlı eserin aynıdır. Yalnız eski harfli metin yoktur.

Mevlevî Albümü (İnkılâp ve Aka Ktp.), İstanbul, tarihsizdir.

Divân A. Gölpınarlı'nın muhtelif zamanlarda kaleme aldığı kaside, gazel ve diğer nazım şekil ve nevilerinden meydana gelmiş dîvânıdır. Basılmamıştır. Klâsik tarzda şiirlerinden meydana gelen dîvânın aslı oğlu Yüksel Gölpınarlı'dadır. İçinde 2 na't, 13 kaside, 1 mersiye, 8 medhiye, 104 gazel, tahmis, tazmin ve taştir (tamamı 7 adet), 2 nazire, 21 rubâî, 100'e yakın doğum ve ölüm tarihi vardır.

B. Makaleler

"Melâmîlik-Hamzavîlik ve Batınîlikte Mütekabil Tedâhüller" (**Atsız Mecmua** Sayı:13, 14, 15 İstanbul 1932)

"Fuzûlî'nin Batınîliğe Temâyülü" (**Âzerbaycan Yurd Bilgisi Mecmuası**, Sayı: 8-9, İstanbul 1932)

"Yunus Emre Dîvânı Münasebetiyle" (**Yeni Türk Mecmuası** Sayı: 10, İstanbul 1933)

"Balım Sultan" (**Yeni Türk Mecmuası** Sayı: 10, İstanbul 1933)

"Balım Sultan'a Ait Bir Vesika" (**Kaynak Mecmuası** , Balıkesir 1934)

"Âşık Paşa'nın Şiirleri" (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi **Türkiyat Mecmuası** C.V. s. 87-100 İstanbul 1935)

"Fuzûlî'nin Farsça Dîvânı" (**İstanbul Mecmuası**, Sayı: 25, İstanbul 1944)

Yunus mu Yalan Söylüyor Yoksa Oratorya mı? (**Yığın Mecmuası**, S. 2, İstanbul 1946)

Bektaşîlik (**Aylık Ansiklopedi**, C.IV, Sayı: 41, Eylül, İstanbul 1947)

Galib Dede Şeyh (**Aylık Ansiklopedi**, C.V, Sayı: 50, Haziran 1948)

Ruhî-i Bağdâdî (**Aylık Ansiklopedi**, C.IV, Sayı: 47, İstanbul 1948)

İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları (İstanbul Üniversitesi **İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. XI, Sayı: 1-4, s. 3-354 İstanbul 1952)

Burgazî'nin Fütüvvet-Nâmesi (İstanbul Üniversitesi **İktisat Fakültesi Mecmuası**, C.15, Sayı: I-IV, İstanbul 1953-4)

Fazlullah-ı Hurûfî'nin Oğluna Ait Bir Mektup (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi-**Şarkiyat Mecmuası** I, Ankara 1956)

Fazlullah-ı Hurûfî'nin Vasiyet-nâme'si veya Vasâyâ'sı (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi-**Şarkiyat** II, İstanbul 1958)

Mevlânâ Şems-i Tebrîzî İle Altmış İki Yaşında Buluştu (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi-**Şarkiyat Mecmuası**, C.III, İstanbul 1959)

Mevlânâ'nın Doğumu ve Anadili Üzerine (687. Yıldönümünde Mevlânâ- Konya Turizm Cemiyeti, Konya 1960)

Şeyh Seyyid Gaybi Oğlu Şeyh Seyyid Hüseyn'in Fütüvvet-Nâmesi (İstanbul Üniversitesi, **İktisat Fakültesi Mecmuası** C.XVII, İstanbul 1960)

Bektâşîlik-Hurûfîlik ve Fazlullah'ın Öldürülmesine Düşürülen Üç Tarih (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi-**Şarkiyat Mecmuası**, C.V, İstanbul 1964)

Mesnevî'nin VII. Cildi (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi-Şarkiyat Mecmuası, C. VI, İstanbul 1966)

Halk Edebiyatımızda Zümre Edebiyatları-Yunus Emre, Hacı Bayram-ı Velî, Eşrefoğlu, Kaygusuz Abdâl, Seyyid Seyfullah, Pîr Sultan Abdâl (**Türk Dili Dergisi**, C.19, Sayı 207, Ankara 1968)

Niyazî-i Mısrî (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fükeltesi-**Şarkiyat Mecmuası**, C.VII, İstanbul 1972)

Kalenderiye maddesi **Türk Ansiklopedisi** (Milli Eğitim Bakanlığı) Kanberiye Maddesi

Bu ansiklopedide başka maddeleri varsa da altında imza olmadığı için almaktan çekindik.

Bayramiye maddesi	**İslâm Ansiklopedisi**	(Kültür Bakanlığı)
Çile maddesi	"	"
Kızılbaş maddesi	"	"
Mevlevîlik maddesi	"	"
Nazmî maddesi	"	"
Nesîmî maddesi	"	"
Niyazî maddesi	"	"
Şedd maddesi	"	"
Şeyh Galib maddesi	"	"

A. Gölpınarlı'nın yukarıdaki ansiklopedi ve dergiler dışında **Türk Düşüncesi** (1955), **Yeni Konya Mecmuası** (1957), **Yeni Meram** (Konya 1957-58 dergileriyle **Tan, Vatan** (1955-6), ve **Milliyet** (1968-72) gazetelerinde de makaleleri çıkmıştır. Özellikle Milliyet'te ramazan, bayram ve nevrûz münasebetiyle yazdığı makaleler ilmî niteliktedir.

Bunların dışında, kendisinin Bektaş (Hacı), Bektâşîlik ve Bahâuddin Muhammed Veled adlı 3 makalesi daha vardır. Bunlar, Columbia Üniversitesi tarafından çıkarılacak bir ansiklopedi için hazırlanarak 1982 başında oraya yollandı. Biz, memleketimizde yayımlanmış ve dolayısıyla bulunması kolay olan makalelerinden birkaçının yerine, hocamızın son olarak hazırladığı ve hiç bir yerde yayımlanmamış olan bu 3 makalesini ilk olarak bu kitapta ilim dünyasına duyurmayı uygun bulduk.*

Bu makalenin birer nüshası Yüksel Gölpınarlı'da ve bende, birer nüshası da Süleymaniye Kütüphanesi'nde 3696, 3697 ve 3698 numaralı dosyada bulunmaktadır.

Abdülbâkî Gölpınarlı'nın Arapça'dan çevirdiği **Ca'ferî Mezhebi ve Esasları** ile **Nehcü'l-Belâga** 1983'te, **Kur'an** çevirisi de tek cilt halinde 1402-1981'de Tahran'da tercüme edilmiş ve basılmıştır.

(*) Gazeteci ve araştırmacı Murat Bardakçı'dan öğrendiğimize göre. M.Moussa adında biri 1988 de Siracus Üniversitesi yayımları arasından çıkan The Exremist Shiites adlı kitabında Bektaş (Hacı) adlı makaleyi neşretmiştir.

II. BÖLÜM

ESERLERİNDEN SEÇMELER

A- KİTAPLAR

MELÂMETİLİĞE VE TARİHÇESİNE UMUMÎ BİR NAZAR

Melametilik hakkında en mevsuk malûmatı Ebu Abdürrahman Muhammed ibnil Hüseyni's-Sülemînin "**Risaletü'l-Melametiye**"sinde buluyoruz. Bize bu risaleden bahseden M. Hartman'a müteşekkiriz. Ebu Abdürrahman, risalesinde (Erbâbü'l-ulûmî vel ahvâl)'i, üç kısma ayırıyor:

"1.- Kur'an ve hadîsin zavahirinden istinbat-ı rey ile ahkan ve ihtilâfâtı tespit eden Fukaha ve din reisleri...

2.- İlm'i ilâhî ile mümtaz olup dünya sebepleri ile alâkadar olmayan kalpleri tecelligâh'ı ilâhî bulunan ve envâ'i kerâmât ile mümtaz olan "Ehlü'l ma'rife"... Bunlar, şer'a kat'iyen muhalefette bulunmadıkları gibi bâtınan da hafâ âleminde müstağraktırlar.

3.- Bâtınan Hak ile bir daha ayrılmamak üzere birleşen "Melâmetiye" dir ki Allah, bu ittisâlden sonra onların mâhiyetlerini ketmeder; dünyaya yalnız iftirak ve şer'a inkıyat gibi zâhirî hallerini ızhar eder. Bu suretle onlar "Cem'ul cem" halinde muhtefîdirler."[1]

Bu taksimden sonra Melâmet erbabının halâtı hakkında epeyce tafsilat veriyor. Bu tafsilattan anlıyoruz ki Melâmetî, kerâmâta rağbet etmiyor ve sofiyâne halleri izmar ederek yalnız ma'kul ve meşru' ef'âli izhar ediyor. Hamdûn, "Melâmetiye tariki; insanlara karşı her nevi debdebeden -ehl'i hâl olarak- feragat ve herhangi sıfat ve hareketi tasdik ettirmek hususunda mesâi sarfından istinkarf etmektir" diyerek bu mesleğin bir hususiyetini irae eyliyor. (Edebiyat F.m. 6. Ma. 1340. Sf. 280)

Melâmetînin her türlü kayıttan vâreste olup Allah'a raptı kalp etmesi lâzım; hatta ibâdetten bile zevk almamalı! Çünkü bu zevk, sâliki oraya mukayyet kılar. Tevhid

---

1 Muhiddin'in de Fütûhât'ta nâsı; Ubbâd, Sôfiye, Melâmiye diye üçe ayırarak bu tasnife iktifa eylediğini görmüştük.

ise kuyudu ref'edip vahdette zevk sahibi olmaktır. (Sf. 282)

Melâmetiyenin kisve'i mahsusaları yoktu. Şeyhleri de va'z ve zikretmek suretile kendilerini ızhâr etmezler, bu gibi hallerden tamamiyle içtinap ederlerdi. Ebu Hafs, âdi bir işçi elbisesiyle gezer, avamdan fark edilmezdi.

Melâmetin en ziyade husumet ettiği sıfat, riya ve ucüptü. Bu iki sıfatı mahvedebilmek için temayüzden ihtiraz, esasî bir umde idi. Müellifirisale; Hamdûnun, arkadaşlarından Abdülhaccam isminde birine "Adının Abdülhaccam olması; Abdülahil Ârif, yahut Abdüzzâhit olmasından daha iyidir" dediğini de kaydediyor. Âdeta diyebiliriz ki Melâmet; fukaha ve müçtehidînin temayüz ve kibrinin, müteşerriînin riyasının bir aksül amelidir.

Ebu Abdurrahman, risalesinde Melâmetin 45 umdesinden bahsediyor. Bunların hülasası şudur ki; Melâmetinin zâhiren ibadetle tefâhuru şirk, bâtınan hâl ile tefâhuru irtidattır. Melâmetî; haktan mada ne zâhirî, ne de bâtınî keşif ve kerametlere rağbet etmez.

Dil ile zikirden bir şey çıkmaz. Kalp, zikri ihmal ederse dil zikre başlar. Halbuki matlup; kalp, ruh ve sırrın zikridir. Binaenaleyh; Melâmetî, zikirle de mukayyet değildir. Melâmetî, görünmesi gayri kabil-i içtinap şeylerden ma'da (cemaatla namaz gibi) şer'a muvafakatını gizli tutar; insanlara karşı daima iyilikte bulunmağa gayret eder, a'mal-î sâlihadan dolayı bir zevk duyarsa da bu zevk ile mücadelede bulunur. Melâmetiye nazaran ubudiyetin iki umdesi vardır: Allah'a karşı iftikar, Peygamberi taklit...

Melâmetî, yalnız kendi nefsiyle meşguldür; setir maksadıyla bile olsa ihvanının noksanına dikkat doğru bir hareket değildir; hatta muztar olanlardan madası için dua etmek bile hoş görülmez.

Melâmetî, hubb-ı gayr-i timsâlîdir; fânî fi'lgayrdır. İhvânının her müşkiline muavenet eder. Hamdûn "Mü'min, ihvânı için gece kandil, gündüz asâ olmalıdır" demiştir. İhvanı için daima muin ve zahîr olan Melâmetî, hiç bir vakit başkasından yardım istemez ve kimsenin muavenetine arz-ı ihtiyaç eylemez. Çünkü, kula arzı hacet;

muhtaçtan yardım istemektir. Belki yardım istenilen kimse daha ziyade muztar ve muhtac-ı muavenettir![2]

Risale-i Kuşeyriye, **Keşfü'l-mahcub** ve **Nefahat**'taki Melâmetî büyüklerinin sözleri de Sülemî'nin ifâdâtını teyid ediyor.

Meselâ; Hamdûn, "Ben, nefsimi Fir'avnun nefsine tafdil etmem; çünkü ikisi de nefistir. Fakat gönlümü Fir' avnın gönlüne tafdil ederim"[3] diyor. Anlaşılıyor ki Melâmetîler, bir çok mütakıler gibi günâhkârları tezyif etmiyorlar; bilakis kendileriyle meşgul bulunuyorlar. Ebu türabi Nahşebî, "İbadat içinde havatırı kalbiyeyi islahattan daha nâfii yoktur"[4] sözüyle Melâmetîyenin kesret-i ibadattan ziyade tezkiye-i nefse dikkat ettiklerini anlatıyor. Ebül Hüseyni'l Barûsî de "Her nerede ki nûraniyet olmadığı hâlde bir gayret ve içtihat görürsün; bil ki o, bid'at-ı hafiyedir."[5] diyerek aynı fikri teyit etmektedir.

Hulasa Melâmetiye, Ebu Abdurrahmanı Sülemînin

---

2 Melâmetiyeyi zillet ve meskenetle terdif ve halkın levmine maruz olmayı arzu eden bir taife diye tarif edenler tamamiyle yanılırlar. 42.umde, bir Melâmetînin kimseye arzı iftikar ve hacet etmediğini gösteriyor. Filvaki yine" Ebu Abdurrahmanı sülemî "Ebu hafsın, birine "Ticaret et; kazancını tasadduk eyle; sen de muhtaç olduğun sadaka ile tedarük et; bilahara ticareti de, tese'ülü de terkeyle!" dediğini yazıyor. Yine "Ebu Abdurrahmanı sülemî" risalesinde, Hamdûnun Abdullahül Haccama "Kazanca istinat eyle!" (Sf.295) ve Ebu hafsın da talebesinden birine "Ticaret ve kisp hayatına sarıl!" dediklerini görüyoruz.
Bu mütenakız ifadelerden şunu anlıyoruz: kibir, riya, ucüp ve gururu kırmağa çalışan Melâmetîler, ihtimal bazı sâlikleri bu gayeye eriştirmek için tese'üle sevkediyorlardı. Fakat bu, hiç bir vakit umumî ve esâsî bir umde değildi. Eğer böyle olmuş olsaydı Melâmetî şeyhlerinin ve Melâmetîlerin calib-i dikkat ahval ve hususiyetlerini kaydeden Kuşeyrî, **Keşfü'l-mahcub, Nefehat** gibi kitaplarda bu halin de mezkur olması iktiza ederdi. Hatta bunu Melâmetîyenin bir şiarı addederek kesr-i nefs için tese'ülü ihtiyar ettiklerini muhakkak kaydetmeleri ve bilhassa Sülemî'nin risalesinde umdeler arasında bunun da bulunması icap ederdi. Halbuki görüyoruz ki 42. umde, bilâkis bu telâkkiye zıttır. Esasen Hamdûn ve İbni menazil gibi alim ve muhaddislerin, Abdülvehhâbi sakafî gibi "İmamü'l-vakt" olan zevatın keşkul bedest olarak tese'ül etmeleri de aklen muhalattandır.

3 **Nefahat**..Varak 29

4 **Nefahat**..Varak 25

5 **Nefahat**..Varak 30

dediği gibi yalnız ahvâlde sıtkı, muâmelatta edebi gözeten[6] ve bu suretle tasavvufu hüsnü ahlâktan ibaret bilen fikir erbabı olmakla beraber vahdet neş'esine mâlik irfan eshâbı idi...

Melâmetiyenin zuhuru hicretin ikinci asrının nısfı ahirindedir. İhtimal Melâmetîlik, bu asrın iptidalarında da mevcuttur. Fakat isimleri tespit edilmemiştir. Onun için kat'i bir şey söyliyemiyoruz. Yalnız şurası muhakkak ki Ebu hafsü'l-Haddâd, ilk Melâmetî değildir. Mamafih Melâmetîliğin üçüncü asırda tamamıyla intişar etmiş olduğunu görmekteyiz. Bu meslek erbabının mütekâsif bir halde toplandığı Horasan ve Mâverâünnehir havalisidir. O asırlarda Mâverâünnehir'de Sâmânîler hüküm sürüyor ve şimalden gelen Türk hücumuna karşı durmağa çalışıyorlardı. Sâmânîlerden Ahmed İbni İsmail'in kölesi Emir-i leşker ve bilahara Horasan valisi olan Alp Tekin, "Gazne"de istiklâlini ilân etmiş ve hafitleri Horasan'ı zaptetmişler ve bilhassa Mahmuda Gaznevî zamanında hudutlarını Ceyhun'a ve Harizm'e kadar götürerek bütün bu havaliyi ellerine almışlardı. 389'da Sâmânîleri tamamıyla mahveden Kara hanîler, Maverâünnehire hakim oldular.

Melâmetîlik, üçüncü asırdan itibaren Horasan'da kuvvetle intişara başlamıştı. Tasavvufun ruha sükûn bahşeden telkinatı bu siyasî muhitte inkişafa müsait bir zemin bulmuştur. Ta Ebu hafstan itibaren Melâmetî mümessilleri ekseriyet itibariyle Nişabur, Herat ve Kâbillidir. Esasen bu zamanlarda Melâmetin Türkmenler arasında da intişarını biliyoruz. Hatta bunlardan Ali Abo, Muhammed Ma'şuki tûsî, Süleyman-ı Türkmânî gibi nüfuz sahibi şeyhlerin hayatlarına ait de oldukça malûmatımız vardır.

Melâmet, dördüncü asrın nihayetlerinde teşekküle başlayan ve beşinci, altıncı asırlarda inkişaf eden ilk tarîkatlara da nüfuz etmiş, hatta geniş ve mufrıt vahdet taraftarı bir çok şeyhler bile ya melâmetîliğe intisap etmişler, yahut ta neş'esini benimsemişlerdir. Bu suretle Melâmet, Necmeddin-i kübrâ halifesi Bahaeddin Veled vasıtasıyla Mavlâna'yı yetiştirmiş ve Mevlevîliği meydana

---

6 **Nefahat.**.Varak 154

getirmiştir. Mevlevîlerle Melâmîlerin, ta evâilden beri çok sıkı münasebetleri vardır. Diğer tarîkatlar, Melâmîleri umumi-yetle tezyif ettikleri halde Mevlevîler, Melâmîlerle bağdaş-mışlardır.

Mevlânâ'da ve bilhassa Şems'te Melâmet neş'esini görmemek gayrikabildir. Sultanı Divanînin hâlâtı, bu neş'enin cezbenâk bir tezahüründen başka bir şey değildir.[7]

Bilâhere Neşâtî Ahmed Dede, Cevrî, Nahîfî, Fasih gibi âlim ve şairler; hatta son zamanlarda Peçevî Ahmet Dede ve Ebu Bekir Dede gibi zevât, Bayramî Melâmîlerinin halisü'l akîde birer ihvânı olduğu gibi Nuriye Melâmetîlîği de (Son devre Melâmîliği) bir çok Mevlevîi kendisine celp ve cezbetmiştir.

Melâmetîlerin mühim bir merkezleri de Bağdat'tı. Ahmed-i hudreveyh, Cüneyd, abdullahi'l-Mürtaiş Ahmed İbni Yahye'lî-cellâ ve müritleri; Bağdat'ı Melâmetin garba doğru bir inkişaf merkezi haline getirmişlerdi. Melâmet, buradan pek kolayca Musul, Halep ve nihayet o asırlarda Bâtınılerin fa'aliyetlerine sahne olan Suriye'ye geçti. Kadibü'l-banı Mavsılî, Süleyman-ı Türkmânî, Şeyh Rislani Dımışkî, hatta Tibyan sahibinin Rıfâî şubesi olarak gösterdiği Harîriye tarîkinin müessisi Ebu'l Hasan Aliyyü'l Harîrî, Halep-Suriye'de yedinci asırda yaşayan ve kuvvetlerini Melâmetîlikten alan şeyhlerdir. Bunların ahvâline dikkat edersek hepsi, zavahire karşı laübalidir. Rakıs ve simaa tarafdar oldukları gibi namaz kılmazlar, hatta alenen oruç yerlerdi. Şeyh Süleyman ve Kadıbü'l banın ve bu iki şeyhe benzeyen Aliyyi kürdî ve Şeyh Reyha'nın hâlâtına evvelce bilmünasebe temas etmiştik. Bunları umumiyetle Melâmetî-kalenderî; daha doğrusu Bâtınî addedebiliriz. Esasen sekizinci asır iptidalarında ölen Şehbaz lâl kalenderin Melâmetle meşhur olduğunu görmüş ve Câmînin Kalenderlikle Melâmetîliğin farklarında ısrar ve zamanındaki kalenderleri zemmettiğini okumuştuk. Şeyhülislâm Abdullah-ı Herevî'nin, zamanındaki Melâmetîler hakkındaki müteleatı da kaydedilmişti.

---

7 Sultan-ı divânî Mehmet Simâî.. **Sefine-i Mevlevîye**'ye müracaat!

Hulâsa -Bâtınî olsun şeriata mütemessik bulunsun- birtakım Türk tarikatlarının zuhur ve inkişafında Melâmetîlik mühim ve aslî bir âmil olmuş ve hatta zannederim ki bunun için şimdiye kadar hemen bütün Anadolu halkı; bilhassa kızılbaşlar ve Bektâşîler, her Türk velisini Horasan'dan gelmiş olarak kabul ve Horasan erenlerinden olarak ilân etmişlerdir[8]

Bâtınî zümrelerinin tedahulile aslî saffetini kaybeden Melâmetîliğin yerini dokuzuncu asrın nısfı ahîrinde ikinci devre, yani Bayramî Melâmîliğin tutmuş ve Türk ruhundan doğan bu yeni tarîkat ilk Melâmîlerin neş'e ve irfanını tamamiyle hamil olarak zuhur etmişti.

Melâmetîlerin şöhret-i şayiası ve Hacı Bayram'ın nüfuzu neticesi olarak Bayramî Melâmiliği de anlatacağımız vechile bütün Anadolu ve Rumeli'de pek az bir müddette intişar edebilmiştir. Bayramî Melâmilîğinin ilk Melâmetîlere iktıfa ettiklerini ileride göreceğiz. Son Melâmîler ve Bayrâmî Melâmilerinin peyrevleridirler. Böyle olduğu halde "İgnaz Goldziher" "Vorlesungen über der İslâm" da Melâmetîyeyi "riya ve haricî tezahürattan müçtenip, vecit ve istigraka ehemmiyet veren bir zümre"[9] diye tavsif ettikten sonra "M. Hartman"a istinaden[10] bunları son Melâmîlerden ayrı bir neş'eye malik gösteriyor ve Bayrâmî Melâmilerine hiç temas etmiyor. Halbuki son Melâmîlerin Bayrâmî Melâmilerinden yegâne farkları sülûku ilmî bir hale getirmek suretiyle "İşrakî"likten bir miktar ayrılmaktan ibarettir. Mamafih son Melâmî halifeleri içinde meratip telkininde bulunmayan ve "Melâmî-Hamzavî"lere harfiyen peyrev olanlar da yok değildir. Bayrâmî Melâmilerinin ise tekrar edelim ki Melâmetlerden hemen hiçbir farkları yoktur. Esasan Melâmet, bir tarîkat olmaktan ziyade bir neş'e ve hal olduğundan zühule hiç mahal yoktur:

Melâmetîler de, Bayrâmî Melâmîleri de, Son Melâmîler de aynı neş'eye sahiptirler...

Melâmîlik ve Melâmîler, (İstanbul 1931), s.22-26

8 Konya'da Mevlâna'nın türbesinde bile isimleri meçhul dört merkat, Horasan erenlerine aittir.
9 Sf. 69-168.
10 **İslamische Oryent**. İndex. III.

FUZÛLİ'NİN TESİRİ

Fuzûlî'nin tesirinden uzun-uzadıya bahse imkân, hatta bir bakımdan lüzûm yoktur. Kısaca anlatmak iktizâ ederse o, devrinden çok sonra Emîrî gibi oldukça kudretli bir Çağatay şâirinin yetişmesine sebep olmuş, bu suretle Çağatay edebiyatındaki nüfuzu, âdeta Nevâî ile rekabet eder bir hale gelmişti. Bir taraftan Hayâlî'ye, Taşlıcalı Yahya'ya, Ruhî ve Âli'ye, nihayet XVI. yüzyıl Batı Türk dîvân edebiyatının en büyük şâiri Bâki'ye, ondan sonra XVIII. yüzyılda Nedîm'e ve Şeyh Galib'e çok mühim tesirleri olmuştur. Emîrî sanıldığı gibi Fuzûlî'ye müessir olan şâirlerden değil, Fuzûlî'nin muakkiplerindendir. Birçok gazelleri, Nevâî'ye nazire olan ve Nevâî'ye tahmisleri bulunan bu şâirin, Bîdil'i (1720) tahmîs ettiği nazarı dikkate alınırsa XIX. yüzyıl Çağatay edebiyatı mümessillerinden olduğu meydana çıkar. Nevâî'ye birçok nazîre ve tahmisleri olduğu gibi Fuzûlî'ye de pek çok nazîreler yazan ve onun bir gazelini tahmîs eden Emîrî, Nevâî'den ziyade Fuzûlî tesirine kapılmıştır. Edası da tamamiyle Fuzûlî edâsıdır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde, Türkçe yazmalar arasında 2850 numarada kayıtlı ve Fuzûlî dîvânını da muhtevî bir mecmuadaki dîvânını tetkik neticesinde bu kanaate vardık.*

Fuzûlî'nin Hayâlî ve Yahya'ya olan tesirlerini, şiirini anlatırken izaha çalışmıştık. Bâki de onun birçok ga-

---

* Emîrî'nin kim olduğunu kitabımız basılırken bulduk. Halil Edhem merhum **"Düvel-i İslâmiye"**de Hokend Hanlarından ve Temür ahfadından Ömer şeyh oğlu Muhammed Babur'un soyundan olup 1215 te Âlem Han yerine Han olduğunu, 1224'te (1809) öldüğünü yazıyorsa da yanlıştır (s.443-444). Emîr ve Emîrî mahlasları ile şiirler yazan Emir Ömer Han'ın dîvânı, 1300'de Çağatay lügatı sahibi Süleyman Efendi tarafından İstanbul'da, Mekteb-i Sanayi matbaasında bastırılmıştır. Dîvânda Emir Ömer Han'ın kısa hal tercümesi de vardır.

Ez "makaam-ı şehriyârî", "Şâh" reft u "Han" nişest ve "Kazâ umûd Emîr" tarihlerinden ve daha birçok tarihlerden anlaşıldığı üzere 1252 hicrinde (1836) ölmüştür. Bu bakımdan Emîrî, XIX. yüzyıl şâirlerindendir.

zellerini tanzîr ve o onun en güzel gazellerinden birini tahmîs etmiştir. Bâkî'nin,

Kadrinî seng-i musallâda bilip ey Bâkî
Durup el Bağlayalar karşına yâran saf-saf

beytinin bulunduğu meşhur gazeli bile Fuzûlî'ye nazîredir. Kudretli ve serkeş şâir Rûhî de, dîvânına Fuzûlî'ye nazîre olan bir gazeliyle başlar. Dîvânda Fuzûlî'ye bir hayli nazîreleri olduğu gibi Fuzûlî tarzında ve aynı mazmunlarla, fakat başka kafiyeyle yazılmış gazelleri de vardır. Nedim gibi cidden yüksek ve Galib gibi gerçekten üstün iki dîvân şâirinde de Fuzûlî tesiri, pek bârizdir. Hele Şeyh Galib'in **"Hüsn ü Aşk"**ının mevzûu, doğrudan doğruya; fakat büyük bir tasarruf kudreti ve ibda' kabiliyetiyle yepyeni ve Galibâna bir tarza sokularak; Fuzûlî' nin **"Sıhhat u Maraz"**ından alınmıştır. (Abdülbâkî Gölpınarlı: **Sıhhat ve Maraz** tercemesi, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü neşriyatından, 1940 İstanbul, önsöz, bilhassa s.15-18). Fuzûlî'nin Nev'î zâde Atâyî, Riyâzî, Nâilî, Nâbî... gibi şöhret sahibi şâirlerden başka Dukakin zâde Ahmet Bey, Tıflî ve saire gibi dîvân edebiyatının hakikaten değerli, fakat nedense şiirleri, ağızlara çengel sakızı olmamış ve unutulmuş şâirlerine de tesiri vardır. Tek sözle söylemek lâzım gelirse dîvân edebiyatında Fuzûlî'yi okumayan ve okuyup ta tesîri altında kalmayan şâir yoktur.

Fuzûlî'nin, zamanından itibaren artmaya başlayan ve günden güne yayılan şöhreti, bilhassa onun Şîî bir şâir oluşu ve Bektâşî tekkelerinde, muharremlerde **"Hadikat-us Suadâ"**sının okunması yüzünden Bektâşî ve Alevîler tarafından benimsenmesi, şiirlerinin bestelenerek, yahut semâî, kalenderî veya dîvân tarzlarında, yahut da gazel tarzında Bektâşî tekkelerinde, Alevî ayn-ı cemlerinde okunmasına ve bu suretle onun saz şâirleri tarafından da tanınmasına sebeb olmuş, şiirleri tekkelerden saz kahvelerine, Bektâşî ve Alevî saz şâirlerinin hâfızalarından lâdinî halk şâirlerinin hâfızalarına, dîvân sahifelerinde halk şiirlerinin, halk türküleriyle destanlarının yazıldığı

cönklere intikaline yol açmıştır. Bu sûretle kudsileşen şâir, Zühdî-tasavvufî edebiyat mümessilleri tarafından da sevilmiş, hatta yukarılarda tam örneğini yazdığımız bir gazeliyle O'nun bir gazelini ve o gazeldeki fikirlerini reddeden Niyazî- Mısrî bile tertib ettiği dîvânâ, ona yazdığı bir nazîreyle başlamıştır. Gene bu yüzden XIX. yüzyılın meşhur sûfîlerinden ve Kaadirî tarîkatinden Abdürrahman Talabânî, onun bâzı gazellerini şerhetmiştir. Bu sûretle Fuzûlî, sûfîler tarafından büyük bir ârif, bir sûfî tanınmış ve saf-diller, onun her şiirinde tasavvufî bir mâna aramaya kalkışmışlar, Fuzûlî de büyük İran şâiri Hâfız-ı Şîrazî'nin mazhariyetine sâhib olmuştur.

Fuzûlî, Tanzimat şâirleri tarafından da sevilmiştir. Osman Şems, Eşref Paşa, Nâzım Paşa, Yenişehirli Avni, Ziya Paşa, Ali Ruhî, Muallim Nâci gibi üstat şairlerle Abdülhalim Memduh ve Namık Kemal gibi bunlara özenen şâirler de Fuzûlî'ye nazîreler yazmışlardır. Tanzimat edebiyatıyla Servet-i Fünun edebiyatı arasında bir hadd-i fâsıl olan Abdülhak Hâmid'in "**Makber**"i ve "**Makber**" de, Fuzûlî'ye "şâiri âzam" diyerek onun "**Leylî vü Mecnun**"undan bir beyti tazmin etmesi düşünülürse Hâmit üzerindeki nüfuzu da açığa çıkar. Bütün bu sözlerimiz, gelişi güzel sözler ve söylenmiş sözlerin tekrarı değildir. Adını andığımız, yahut kısa keselim diye anmadığımız şâirlerin her birinden örnekler alarak fikirlerimizi ispâta kalkışırsak zâten bir kitap haline gelmiş olan bu "önsöz"ümüz, beş on misli daha uzar. Onun için ancak bu kadar söylüyoruz.

Fuzûlî'nin Çağatay ve Osmanlı sâhasında, kısaca anlattığımız bu nüfuz ve tesîrine Azerî sâhasını katacak değiliz. O sâhada yetişen Zâkir ve Vâkıf gibi büyük şâirler, eserlerinde, onun feyzini dâima göstermişlerdir.

Bir yandan Âzerî sâhasındaki derin tesîri, bir yandan Bektâşîler ve Alevîler tarafından benimsenmesi ve bu sûretle önce dinî, sonra lâdîni halk edebiyatına tesîri, Hayâlî, Gevherî, Âşık Ömer ve Dertli gibi klâsik zevkle yetişen halk şâirlerinin, onun nüfuzunun altında kalmaları, bir taraftan Emîrî gibi Çağatay şâirleri vasıtasıyla Nevâî zevkinin hüküm sürdüğü sâhalara yayılması, bir taraftan

da Osmanlı sâhasında, gene Osmanlı şâirleri vasıtasıyla tanınması yüzünden Fuzûlî, yüzyıllarca bütün Türk ülkelerinin Nevâî'den sonra, fakat daha yakından ve sevilerek tanınan tek şâiri olmuştur. Bu kudrette, onun içli şiirlerinin, özlü lirizminin, halk sevgisinin ve nihayet dîvânından da üstün olarak mevzûu herkes tarafından tanınan, meddahlardan dinlenen ve Karagöz oyunlarında bile seyredilen "Leylî vü Mecnun"unun müessir olduğu da inkâr edilemeyecek bir keyfiyettir.*

Servet-i Fünun edebiyatında Fuzûlî'yi, artık taklit ve tanzîr ederek değil, onun, edebiyatımız içindeki beşerî hüviyetini mümkün olduğu kadar belirterek tarihe mal eden ilk büyük şâir, Tevfik Fikret olmuş ve bu hususta da müsbet rolü gene O yapmıştır. (**Rübâb-ı Şikeste**: Âveng-i tasâvîr, Fuzûlî).

Fuzûlî Dîvânı, (II. basım, İstanbul 1961), s.LXXXVI-LXXXIX. I. basım: 1950

(*) **Leylî vü Mecnun**, 28 Ramazan 1285'te (1869), İstanbul'da, Gedikpaşa'da, "Tiyatro-yı Osmânî"de beş perdelik bir piyes olarak oynanmıştır. Bu tiyatro, Güllü Agob'undur. 1287 Hicrîde, tiyatronun adı, Osmanlı Tiyatrosu olmuş, **Leylî vü Mecnun**, bu sefer yedi perdelik bir piyes olarak sahneye konnmuştur (Agâh Sırrı Levend; Bakû Yazarları Birliği'nde; **Türk Dili**, c. VIII, 1 nisan 1960, Sayı : 91, s.360-361).

ÖN-SÖZ

I

VİLÂYET - NÂME NASIL BİR ESERDİR?

Yayınladığımız "**Manâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî**", yahut öbür adıyle "**Vilâyet - Nâme-i Hacı Bektâş-ı Velî**", dine dayanan Türk edebiyatındaki zincirin âdeta bir halkasıdır. Bu zincir, "**Kitâb-ı Dede Korkut**"la başlar. **Hamza - Nâme, Kitâb-ı Ebâ - Müslim, Battâl Gazi ve Dânişmend Gazi destanları, Saltuk - Nâme** adlı kitaplarla yürür, "**Otman Baba Vilâyet - Nâmesi**"nden **(Vilâyet - Nâme-i Şâhî)** sonra **Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet - Nâme'sini** verir; bu eserden sonra da Hacım Sultan, Abdal Mûsa, Seyyid Ali Sultan, Demir Baba Vilâyet - Nâme'leri gibi küçük eserlerle tamamlanır.

Adlarını sıraladığımız kitapların bâzılarında ayrı özellikler yok değildir. Meselâ Dede Korkut hikâyelerinde dini, aslî unsur sayamayız. Kitaptaki hikâyeler, daha ziyade hayatîdir, beşerîdir. **Hamza - Nâme, Ebâ Müslim, Battâl Gazi, Dânişmend Gazi destanları,** tamamiyle dinî olmakla beraber bunlardaki aslî unsur, kahramanlıktır. Otman Baba Vilâyet - Nâmesi, bizzat Otman Baba'ya ulaşan, onunla birçok yerleri gezen dervişlerinden Küçük Abdal tarafından yazıldığı için daha ziyade görgüye dayanır ve çağında, bilhassa Rumeli'deki yaşayışı âdeta canlandırır. Fakat bu özellikler, söylediğimiz kitapları aynı seriden ayırmaya, aynı zincirden koparmaya sebep olacak kadar kuvvetli değildir. Çünkü **Otman Baba Vilâyet - Nâmesi**'nde de, **Saltuk - Nâme**'de de kahramanlık unsuruna büyük bir önem verilmiştir. Meselâ **Saltuk - Nâme**'ye göre Saltuk, Seyyid Battâl Gazi soyundandır, onun Işkır adlı atını bir mağarada bulmuştur (bakınız, Abdülbâki Gölpınarlı: **Yunus Emre - Hayatı**, İst. İkbal Kitabevi - 1936, s. 257). **Battâl - Nâme**'ye göreyse bu at, Hamza-i ba Safâ'nın atıdır. Seyyid Battâl Gazi'nin babası Hu-

sayın Gazi, bu atla beraber Hamza'nın gürzünü, İshak Peygamber'in çukalını, Davud'un zırhını; gördüğü bir rüya üzerine; henüz doğmamış olan oğluna vermek için bir mağarada bulmuş, oğlu doğunca da bu emanetler, sahibine malolmuştur. (**Battâl - Nâme**, İst. Üniv. K. Türkçe yazmalar, No. 6353, 3.b - 4.a). Saltuk Baba da Seyyid Gazi gibi savaşlarda bulunur, düşmanları kırar, keşiş kılığına girer, kâfirleri aldatır, arada bir âşık olur (**Yunus Emre - Hayatı**, s. 253 - 266). **Saltuk - Nâme**, doğrudan doğruya, Dânışmend - Nâme gibi **Battâl - Nâme**'nin bir zeylidir.

Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet - Nâmesi'ne göre de Hacı Bektaş, Seyyid Gazi'yi ziyaret etmiş, hattâ mezarı o vaktedek şüpheliyken onun ziyaretiyle gerçekleşmiş, bu mezar hakkında kimsenin gönlünde bir şüphe kalmamıştır (metin, 163. a ve devamı). Seyyid Gazi'ye, "Esselâmü aleyküm suyum başı" diye selâm veren Hacı Bektâş, ondan, "Aleykümüsselâm ilüm şehrüm" diye cevap almıştır (165. a). Gene bir ziyaretinde Seyyid Gazi'nin bâtını, yâni maneviyeti, Hacı Bektâş-ı sığın şeklinde karşılamıştır (194. a).

Vilâyet - Nâme'de Hacı Bektaş'ın Kutbüddin Haydar'ı tutsaklıktan kurtarışı, Bedahşan ilini zaptedişi kahramanlık unsurunun da ihmal edilmediğini gösterir. Hâsılı **Hacı Bektaş Vilâyet - Nâmesi, Hamza - Nâme, Müslim - Nâme, Battâl Gazi, Dânişmend Gazi destanları** ve **Saltuk - Nâme** gibi epik edebiyatımızda din tesiri altında meydana gelmiş eserlerden biridir.

Bu hükme vardıktan sonra bu eserlerdeki müşterek esasları tesbit edebiliriz:

1) Bu kitaplar, **Otman Baba Vilâyet - Nâmesi** müstesna, dilden dile düşen, ağızdan kulağa ve hâfızaya giren, çoğu olağanüstü olayların, kahramanın ölümünden bir hayli zaman sonra birisi tarafından kaleme alınmasiyle meydana gelmiştir.

2) **Otman Baba Vilâyet - Nâmesi** de dahil, bu kitaplardaki dil, devirlerinin halk dilidir. Arapça, Farsça kelimeler, hele terkipler, pek azdır; bunlar da ancak klişeleşmiş, halk diline girmiş kelime ve terkiplerdir.

3) Tahkiye tarzı tamamiyle halk hikâyecilerinin, halk masalcılarının tahkiye tarzıdır.

4) Olaylarda masal unsuru hâkimdir. Kahramanın bir bağırışıyle yüzlerce, binlerce kişi ölebilir. Eren, denize seccadesini, yahut postunu serip üstüne oturur, karşıya geçer. Geçince de seccadesini, postunu, bir ucundan tutup silker, omuzuna atar, yürür gider. Sırası gelince doğan, şahin, güvercin donuna girer, icap edince silkinir, insan olur. Bir anda, birçok yerlerde görünür. Vakit namazını Kâ' be'de kılar, göz yumup açıncaya dek bulunduğu ile döner. Ateşe girer, yanmaz. Suda kaynar, ölmez. Taşa basar, ayakları gömülür, iz olur. Gerekirse taşı hıyar gibi keser, dağı saman çöpü gibi nefesiyle uçurur. Kayayı hamur gibi yoğurur, oturduğu yerde başını hırkasının içine çeker, denizdeki gemiyi kurtarır; yenlerini silker, diri balıklar düşer, şüphe edenler donakalırlar. Taşlar kerametine tanıklık eder, hayvanlar keremiyle dile gelir, kayalar yürür. Yırtıcı hayvanlar, onun bir bakışıyle ya râmolur, ya taş kesilir. İradesi, tabiat kanunlarının üstündedir. Dileğiyle olmayacak şeyler olur. Zaman içinde zaman, mekân içinde mekân yaratır. Ona göre yok, yoktur, olmaz, olmaz. Onun doğuşu bile bir kerametin sonucudur, ölümüyse âdeta uyumaktan ibarettir.

5) Bütün bu olağanüstü olaylar, müsbet düşünemeyen insanın dileyip yapamadığı şeylerdir. Bu bakımdan bir erene atfedilen keramet, bir başkasına, diğer bir erene, bir başka velîye de atfedilebilir. Olay, ya aynıdır, yahut pek az değişir. Yalnız yer ve şahsiyetler aynı değildir; aradaki fark bu kadardır. Bu ayniyette mezhebin, hattâ dinin hiçbir ilgisi yoktur. Hristiyan azizi de ejderha öldürür, Müslüman azizi de, Budist azizi de. Hristiyan azizi de şu veya bu hayvanın donuna girer, Müslüman azizi de, Budist azizi de. Hepsi denizden geçer, havada uçar. Bu olağanüstü olayları ören, din mezhep değildir. İptidaî düşüncedir, metafizik inançtır, refah ve huzur dileğidir, çocukça istektir. Bu hususlarda da kişioğlu, kim olursa olsun, nerede ve hangi dinden bulunursa bulunsun, iptidaî devirlerde aynı düşünceye sahiptir, aynı inanca bağlıdır, aynı şeyleri ister.

6) **Otman Baba Vilâyet - Nâmesi** müstesna, bütün bu kitaplarda zaman ve mekân kaydı yoktur. Çeşitli za-

manlarda yaşayan, birbirlerini görmelerine imkân bulunmayan kişiler, aynı zamanda, aynı mekânda haşır neşir olurlar. Bu, bizim erenlerde böyle olduğu gibi Hristiyan, yahut Budist azizlerinde de böyledir. Çünkü dediğimiz gibi düşünce müsbet değildir, inanç fizik üstüdür, dilek çocukçadır; elbette sonuç aynı olacaktır.

Altı maddeyle hulâsa ettiğimiz iç dış örgü, adlarını sıraladığımız kitapların hepsinde aynıdır; ancak işaret ettiğimiz gibi **Otman Baba Vilâyet - Nâmesi**, kendi dervişi Küçük Abdal tarafından yazıldığı için bu kitapta gene olağanüstü olaylar bulunmakla beraber tarihî bakımdan o derece aşırı hatalar, ayrı yerlerde ve ayrı yüzyıllarda yaşayan erenlerin aynı yerde ve aynı zamanda haşır neşir oluşu gibi akla sığmaz şeyler yoktur.

Bütün bu sözlerden sonra şu soruyu sorabiliriz:

Bu kitaplarda doğru bir şey yok mu? Tarih bakımından bu kitaplardan faydalanamaz mıyız?

Bu soruya şöyle cevap verebiliriz:

Bu kitaplardaki olayların bir çoğu, olmayacak şeylerdir. Çocukça, safça düşüncenin mahsulüdür. Mesalâ, **Battâl - Nâme**'de, Muhammed Peygamber'in alemdârı Abdülvehhab Gazi, birgün Peygamber'in tükürüğünü yutuyor. Fakat tükürük boğazında âdeta bezleşiyor, yutamıyor, orada kalıyor. Aynı zamanda Peygamber, ona bir de mektup veriyor. Benim soyumdan Seyyid Battâl'a bu emanetleri teslim et diyor. Abdülvehhab, Hamza'nın atını, gürzünü, İshak Peygamber'in çukalını, Davud'un zırhını da alıyor (**Battâl Gazi Destanı**, Üniv. nüs, 2. a - 4. b). Uzun yıllardan sonra bunları ve Peygamber'in ağzıyârini, yâni tükürüğünü Seyyid Battâl'a teslim ediyor (aynı, 19. a - b). Aynı menkabe, gûya gene eshaptan olan Arslan Baba'yla Ahmed Yesevî arasında geçer. Peygamber, cennetten gelen hurmalardan birini Arslan Baba'nın ağzına verir, ağzının yârini de sunar, bunları Hâce Ahmed-i Yesevî'ye ulaştırmasını tenbih eder, onu nasıl bulacağını da bildirir. Vakti gelince Arslan Baba, bu emanetleri Hâce Ahmed-i Yesevî'ye ulaştırır. (M. Fuat Köprülü: **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, s. 32-33).

Olağanüstü olaylar, ayrı çağlarda, ayrı yerlerde yaşamış erenlerin buluşup görüşmeleri, tarihe uymasına imkân

bulunmayan şeyler, bu kitaplarda en çok rastlanan şeylerdir. Fakat yaşayan, devrinde tanınan, sevilen, sayılan bir erenin adına örülen bu epik eserlerin bir târîhî yönü de vardır. Hem de bu tarih, meselâ eski Hind - İran' da, göğün gözü, oğlu, bâzı kere özü olan Yem'in, mitolojik İran tarihinde Cem - Cemşîd olarak meydana çıkışı gibi tarihten önceki çağlara ait değildir; o eren, yaşadığı çağ, ilgili olduğu erenler ve olaylar, tarihin çerçevesi içindedir. Bu bakımdan bu eserler, tarihe de faydalı olabilir ve bunlardan faydalanmak imkânı vardır. Ancak şunu bilhassa söyleyelim ki bu çeşit epik eserler, ne gibi bir bilgi verirlerse versinler, önce inanmamak, sonra bu bilgiyi, o devrin, yahut o devre yakın devirlerin târîhî kaynaklarıyle karşılaştırmak, çok sıkı bir eleştirmeye tâbi tutmak gerektir. Hattâ yalnız bu kitapları değil, artık epik eserlerin tarihe malolduğu, fakat müsbet düşüncenin ve eleştirmenin henüz benimsenmediği tarihî devirlerde meydana gelen menkabe kitaplarının verdiği bilgilerde bile bu metoda riayet edilmezse varılacak sonuçlar yanlış, verilecek hükümler indî ve saçma olur. Eflâkî Ahmed Dede'nin **"Manâkıb-al-Ârifîn"**i bile çeşitli kaynaklarla, hele Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled tarafından yazılmış olan **"İbtidâ - Nâme"**yle Mevlânâ'nın babası Sultân-al-Ulemâ' nın **"Maârif"**iyle, Şems'in **"Makaalât"**iyle, o çağlarda yazılmış tarihlerle karşılaştırmadıkça, sıkı bir tarihî eleştirmeye tâbi tutmadıkça lâyık olduğu değeri kazanamıyor. Çünkü Sultân-al-Ulemâ'nın **"Maârif"** de anlattığı bir rüya, Sipehsâlâr'la bu kitapta yüzlerce velînin aynı gecede Peygamber'i görüp ondan, Muhammed Bahâeddin, Sultân-al-Ulemâ'dır sözünü duyduğu sabahleyin, hepsinin de bunu, bildirmek için sultan al-Ule-mâ'nın huzurunda buluştuğu, rüyalarını, onlardan önce Sultân-al-Ulemâ'nın haber verdiği şekline girmiştir (Abdülbâkî Gölpınarlı: **Mevlânâ Celâleddin,** II. basım, s. 34-35).

Eflâkî, Mevlânâ'yı görenlerin rivayetlerine dayanıyor; bu doğru. Fakat şu da doğru ki rivayet inanca dayanmada, inanç rivayeti doğurmada, süslemede; böylece inanç da rivayete dayanmada ve ortaya kasdî olarak meydana gelmeyen bir fâsid daire çıkmada. Meşhurdur, şeyhefendi demişler, uçuyormuşsunuz. Şeyh, vallahi demiş, biz uçmayız,

dervişler uçurur (**Manâkıb-al-Ârifî**'nin ilmî bir gözle, müsbet bir görüşle nasıl ince elenip sık dokunarak tarihle karşılaştırıldığını anlamak için Tahsin Yazıcı'nın tercümesindeki "Önsöz"e bakınız, s. V - CXIV).

Uzağa gitmeye ne hacet? 1735'de ölen Sâkıp Mustafa Dede bile "**Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân**"da, her duyduğu rivayete inanma yüzünden bilmeyerek öylesine hatalara düşmüştür ki "Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik" adlı eserimizi yazarken onun, kendinden öncekilere inandığı gibi biz de ona inansaydık yanmıştık (**Mevlânâ Celâleddin**, II. basım, Sefîne'yi tenkid, s. 111 - 114).

Peki, yazılı olan, yahut ağızdan nakledilen rivayetlere dayanan, hattâ görgüyü temel tutan eserlerde bile inancın tesiri, insanı yanılmaya götürüp dururken yüzyıllar boyunca olağanüstü olaylara, olağanüstü olaylar eklene eklene meydana gelen bu eserlerde gerçek hissesi de var demek. Şüphen olmasın aziz okuyucu, her masalda halkın bir dileği, bir görüşü, bir duyuşu, hele bir anlayışı ve anlatışı, o masalın dayandığı bir gerçek vardır. Bu yüzden değil midir ki eskiler, kıssadan hisse almak gerek demişler. Sırası gelince hepimiz biliriz, gerçek masallaşır da dile gelir ancak.

Örnek mi gerek? Bu örneklere dair şimdiden birkaç söz edelim:

Hünkâr'ın bıyıkları ve tırnakları uzundur. Nûreddin Caca (Vilâyet - Nâme'ye göre Nûreddin Hoca) bunu kınıyor. Molla Sadeddin, hani sonradan Hünkâr'a kul köle olan, güzelim şiirlerle onu ve Hâcım Sultân'ı öven Said Emre, evet, o da tırnaklariyle bıyıklarına itiraz ediyor. Şiirleri meydanda Said Emre'nin; tam bir Bâtınî neş'e taşımakta. Said Emre, Hünkâr'ın "**Makaalât**"ını da mensûr olarak Türkçeye çeviriyor. Sonradan 812 Hicrîde (1409 - 1410) Hatiboğlu tarafından nazmen Türkçeye çevrilmiş olan bu kitapta da yer yer Bâtınî inançlar var. Bu hacmi küçük, fakat inançları belirtme bakımından değeri büyük kitapta Hünkâr, hiç de Sünnî - Senevî değil. Demek ki menkabede bir gerçek hissesi var. Bu gerçek hissesini, Molla Sadeddin'in, cemaati terkedene selâm verilmez demesi, bir kat daha kuvvetlendirmede. Hacı Bektâş'ın, kendi adam-

lariyle namaz kıldığı, fakat cemaate uymadığı anlatılırken aynı şey bir kere daha kuvvetleniyor.

Hacı Bektâş'ın; Osmancık'la, bütün Selçuk padişahlarının adı olan Aliyyüddin, yahut Alâeddin'le, Osmancık'ın babası Erdoğdı, yahut Ertuğrul Alp'la, Sultân-al-Ulemâ'nın Konya'ya gelişinden önce vefat eden Fakıyh Ahmed'le, yahut da kendisinden sonra yaşayan Bayrak Baba'yla, Karaca *Ahmed'le çağdaş gösterilmesini bir yana* bırakalım; Vilâyet - Nâme'de Mevlânâ ve Saru Saltuk'la çağdaştır. Seyyid Mahmûd-ı Hayrânî ile görüşmüştür, Mevlânâ ve Saru Saltuk'la çağdaştır. Seyyid Mahmûd-ı Hayrânî ile görüşmüştür, Mevlânâ'ya Sarı İsmail'i göndermiştir, Nûreddin Caca'yla aralarında bir olaydır geçer. Bu son, adları geçenlerin hepsi de XIII. yüzyılda yaşamıştır, hepsi de çağdaştır. Manâkıb-al-Ârifîn'de de Hacı Bektaş, Mevlânâ'nın çağdaşıdır ve ona İshak adlı bir dervişini yollar (Tahsin Yazıcı tercemesi, I, s. 411 - 414), Hacı Bektaş'ın şerîate uymadığı söylenir (I, s. 411), Nûreddin Caca, Hacı Bektaş'ın, şerîat buyruklarına uymadığını Mevlânâ'ya anlatır (s. 539 -540). Âşık Paşazade de Hacı Bektaş'ın Osmanoğullariyle görüşmediğini, Selçuk devrinde yaşadığını belirtir, Babalılardan olduğunu açıklar, Eflâkî'nin rivayetini perçinleştirir (İst. basması, s. 204 - 206), elimizdeki tarihî kayıtlarsa bütün bu rivayetleri gerçekleştirir. Şu halde elimizde, hem **Vilâyet - Nâme**'ye, hem Eflâkî'ye hem tarihe, hem tarihî kayıtlara göre kesin bir hüküm esası var; artık Hacı Bektaş'ın zamanı, apaçık meydandadır; şu halde o zamana uymayan şahıslarla Hacı Bektaş'ı ve olayları ayırabiliriz.

Vilâyet - Nâme, Hacı Bektaş'ı Horasan erenlerinden gösterir, Horasan'dan getirir. Eflâkî de aynı bilgiyi verir, Âşık Paşazade de öyle der, kayıtlarla kitâbelerde de Hünkâr, "Horasanî" dir.

Görülüyor ki tarihe dayanan epik eserlerle menkabelerden sıkı bir eleştirme sonucunda pekâlâ faydalanabiliyoruz: *Kaldı ki bu eserlerin, devirlerindeki dinî inancı,* gelenekleri, görenekleri, töreleri, hatta yaşayış tarzlarını göstermesi bakımından ayrıca değerleri vardır.

Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli-Vilâyetnâme
(İstanbul 1958), s. III-VII

YUNUS ÜMMÎ MİDİR?

Şakaayık-ı Nu'mâniyye, Yunus'tan bahsederken, onun okuma yazma bilmediğini söylemez. Fakat Şakayık tercemesi, evvelce de söylediğimiz gibi ümmî olduğunu söyler (s. 78), Âşık Çelebi'ye göre de "Gerçi ümmîdir amma debistân-ı Hudâ sabak-hânıdır".

Yunus, gerçekten okuma yazma bilmez miydi? Bu soruyu cevaplandırmak için de kendisine baş vuracağız.

Yunus bir şiirinde:

Ümmî benem Yûnus benem dörttür anam dokkuz babam
Işk odına düşüp yanam sûk u bazar nemdür benüm

der (Dîvan, s. 193)

Ne elif okudum ne cım varlığındadur kelecim
Bilmeye yüzbin müneccim tâlim n'ılduzdan gelür

(s. 310)

Yerde gökde bu ışk ile ışkdan gelür bu söz dile
Bîçâre Yûnus ne bile ne kara okudu ne ak

(s. 164)

gibi sözleri de var.

Ne ilmüm var ne tâatum ne gücüm var ne tâkatum
Meğer senün inâyetün ede yüzüm ak Çalabum

(s. 206)

Çün ışkun kitabını okudum tahsil etdüm
Ne hâcet kim karayı ağ üstüne yazaram
Dört kitabın ma'nîsi bellüdür bir elifde
Bi didürmegil bana ben bu yoldan azaram

(s. 200)

gibi okuma yazma bilmediği fikrini veren beyitleri de yok değil. Fakat bunlara karşılık:

Benüm gibi mücrim kul var iste bir dahı bul
Dilimde ilm ü usûl dileğüm dünya sever

(s. 294)

Dört kitabun ma'nîsin okudum tahsîl etdüm
Işka gelincek gördüm bir uzun heceyimiş

(s. 330)

Ayıdun Yunus'a dursun yüzünü toprağa sürsün
Öğüdün kendüye versün okuduğun dutsun demiş

(s. 329)

Mescidde medresede çok ibâdet eyledüm
Işk odına yanuban andan hâsıla geldüm

(s. 213)

gibi beyitleri de okuyup yazma bildiği şöyle dursun, adam-akıllı tahsili bulunduğunu, hattâ "usûl" bilgisine, yâni tefsir, hadîs, fıkıh, yâni İslâm hukuku gibi bilgilerin metoduna bile vukufu bulunduğunu, mescidde, medresede, dört kitabın mânasını, meâlini tahsil ettiğini bildirmededir.

İki âlem bir oddur bir nazarda
Ki birdür doğruya imrûz u ferdâ

(Risâle, s. 41)

Ölene bak gözün aç dökülür sakal u saç
Ilan çıyan gelür aç yiyüp içüp şîr gider
....
Miskin yunus ölicek sini nurla dolıcak
İman yoldaş olıcak âhirete şîr gider

(Dîvân, s. 293)

Âşıkların gönlü gözü ma'şuk dapa gitmiş olur
Ben gönlümü kul eyleyem bâşed ki ma'şûka irem

(s.196)

gibi Farsça kelimeler kullandığı da oluyor ki bunlar, bir kısmı, kafiye hatırı için kullanıldığı kabul edilse bile kullananın Farsça bildiğini gösterir.

El-emâne sakıngıl ışk sohbetini zinhâr
Oturup değme yerde söyleme ışk haberin

(s. 256) [92]

beytinde, "Şüphe yok ki Allah, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hükmetmenizi emrediyor. Şüphe yok ki Allah, her şeyi duyar, görür" meâlindeki âyetten iktibas vardır (IV, 58). Te'vîli kabul eden sûfîlere göre emaneti, ehline vermek, çeşitli istîdatlara, haklarını vermek, insandaki sıfatları ve vehimden doğmuş olan varlığı, sıfatların gerçek sahibi olan Mutlak Varlığa teslim etmek, her hususta ve her zaman, Tanrı varlığiyle var olmaktır (Abd-al-Razzak Kâ-şânî: **Ta'vîlât-al-Kur'ân**, c. I, s. 152-153).

Rûhumdan kimesne haber viremez
Emrdür kadırlığı virür harekât

(s.334)

Bu beyitte, "Ve sana rûhu soruyorlar; de ki: Rûh, Rabbimin ef'âlindendir (emrindendir) ve zâten size pek az bir bilgiden başka bir şey de verilmemiştir" meâlindeki âyete işaret ediyor (XVII, 85). Sûfîlerce "emr âlemi", duygularımızla idrâk edebildiğimiz "halk âlemi"nden ayrıdır (Ta'vîlât, I, 384). "Rûh-i insânî", bedenin duruşunu sağlıyan, duygu ve hareket sûretinde kendini belirten, da-

[92] *Zinhar zinhar emânet sakının yâr sohbetin*
Değme yerde oturup söylemen aşk haberin
"Nüsha"

marlarda akan kanla bedenî kuvvetleri uzuvlara ileten "rûh-i hayvânî"ye hâkimdir. Anlayış, Tanrı'nın sıfatlarının hepsine mazhar olan ve bu bakımdan Tanrı zâtının bir tecellîsi bulunan bu ruhla olur (Seyyid Şerîf-i Cürcânî: **Ta'rîfât**, Ruh, Al-Ruh-al-Hayvânî, Al-Rûh-al-A'zam maddeleri).

Ahd-i sâbık denilmedin henüz Elest belürmedin
Ben ol idüm ol ben idüm şimdi nicesi kesile

(s. 76)

Bu beyitte, "Hani Rabbin Âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini izhâr etmişti de kendilerini kendilerine tanık tutarak ben, Rabbiniz değil miyim demişti; onlar da evet, tanıkız, Rabbimizsin demişlerdi. Bu da kıyâmet günü bizim bundan haberimiz yoktu dememeniz; yahut da ancak atalarımız şirk koştu önce ve biz, onlardan sonra gelmiş bir soyuz; bizi de o boş ve asılsız işlerde bulunanların amelleri yüzünden helâk mı edeceksin gibi bir söz söylemeniz içindi" meâlindeki âyetlerden iktibas yapılmıştır (VII, 172-173). Bu âyetler, çeşitli te'vîllere yol açmıştır. Anlama göre Tanrılığına dâir delilleri, insan nesli durdukça, daima göstermektedir. Bu delilleri görenler de akıllariyle âdeta Tanrı'nın, ben Rabbiniz değil miyim sorusuna evet, Rabbimizsin demektedirler. Âdem Peygamber yaratılınca zürriyetini, yâni bütün insanları, zerreler halinde onun sırtından çıkarmış, onlara akıl ve konuşma kabiliyeti vermiş, bu soruyu sormuş, onlar da tasdik ederek cevap vermişlerdir (Kazî Bayzâvî Tefsîri, I, s. 455).

Gelmedin didün hakuma kem deyü
Doğmadın didün Asâ Âdem deyü

(s. 353)

Bu beyitte, "Âdem, Rabbinin emrine karşı geldi de umduğundan mahrum oldu" meâlindeki âyete işaret vardır (XX, 121), bu suretle de Tanrı'nın takdir ettiği, çaresiz olur inancına dokunarak kendisinin suçsuz olduğunu söylüyor.

Kanda sultan konarsa ol mülkü vîrân eyler
Sen vîrân olmayınca imâret mi olasın

(s. 249)

Bu beyitte de, "Belkıys dedi ki: Padişahlar, bir şehre girdiler mi, o şehri harâb ederler ve halkının yücelerini aşağılık bir hale getirirler ve bunlar da böyle yapacaklar" meâlindeki âyetten mânevî iktibas var (XXVII, 34)

Erenlerin yolları inceden inceyimiş
Süleymân'a yol kesen şol bir karıncayımış

(s. 329)

Bu beyit, "Sonradan bir karınca vâdîsine geldikleri zaman bir karınca, ey karıncalar dedi, yuvalarınıza girin de Süleyman ve orduları, bilmeden çiğnemesinler sizi" meâlindeki âyetten iktibas edilmiştir (XXVIII, 18). Bu âyetteki karıncalar, hırs, mala düşkünlük, karıncalara hitab eden karınca hırs melekesi, Süleyman'la ordusu da iyi huylar ve kuvvetler diye te'vîl de edilmiştir (**Ta'vîlât**, II, 100).

Bir dem gelür İsî gibi ölmüşleri diri kılur
Bir dem girer kibr evine Fir'avn ile Hâmân olur

(s. 285)

Bu beyitte de "Ve Kaarûn'u ve Fir'avn'ı ve Hâmân'ı da helâk etmiştik ve and olsun ki Mûsâ, onlar ap-açık delillerle gelmişken tuttular da, yeryüzünde ululanmıya kalkıştılar ve azâbı da savuşturamadılar" meâlindeki âyete işaret ediliyor (XXIX, 39). Yunus, Kaarûn'a âit hikâyeyi, **"Risâlat-al-Nushiyya"** sine de almıştır (s. 29-31).

Ben bir kitab okudum kalem anı yazmadı
Mürekkeb eyleyeydüm yetmeye yedi denüz

(s. 347)

"Yeryüzünde ne kadar ağaç varsa hepsi kalem, deniz de mürekkeb olsa ve bundan sonra da yedi deniz daha mürekkeb olup o denize katılsa gene Allah'ın sözleri yazılıp tükenmez; şüphe yok ki Allah, üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir" (XXXI, 27).

Yunus beşâret sana gel derler dostdan yana
Ol kimseyi ol ana küllü yerci' aslıdur

(s. 307)

Her şey, aslına döner, kavuşur, meâlindeki Arapça sözü hatırlattığı gibi, 'Emri, bir şeyin yaratılmasına taallûk eder, bir şeyi yaratmayı dilerse ona, ol der, hemen oluverir. Yücedir, münezzehtir o ma'but ki her şeyin tasarrufu ve tedbîri, onun elindedir ve hepiniz de dönüp onun tapısına varacaksınız" meâlindeki âyetleri de hatırlatır (XXXVI, 82, 83).

Rahîmdürür senün adun rahîmliğün bize didün
Mürşidlerün muştuladı Lâ taknatû hitab nedür

(s. 305)

"De ki: Ey nefislerine uyup hadden aşırı hareket eden kullarım, Allah rahmetinden ümit kesmeyin; şüphe yok ki Allah, bütün suçları örter, şüphe yok ki o, suçları örter, rahîmdir" meâlindeki âyetten bir kelime alınmıştır (XXXIX, 59).

Ol feriştehler adlı Kirâmen kâtibîndür
Yazmakdan usanmazlar ırmazlar yaz u kışda

(s. 82)

"Büyüktür onlar, yazarlar, bilirler ne yaparsanız" meâlindeki âyetlerden alınmıştır (LXXXII, 11, 12).

Sen ayıtdun iy pâdişah Yehdillâhu li men yeşâ'
Şerîkün yok senün iy şah suçlu kimdür azab nedür

(s. 305)

"İşte böylece Allah, dilediğini saptırır ve dilediğini doğru yola sokar" meâlindeki âyetten alınmadır (LXXIV, 31). Yunus bu sözle kader bahsine takılıyor.

Âlet ü harekât cümlesi senden
Anınçün işüne kimse kırılmaz

(s. 339)

Bu beyitte, "İnsanı çekip çevirmek ve kuvvet, ancak pek yüce ve pek büyük Tanrı'nındır" meâlindeki hadîsle (A.J. Wensuck: **Concordance et Tradiction Musulmane**, Leyden 1936, c. I, s. 532. Hangi hadîs kitaplarında bulunduğunu anlamak için aynı sahifeye bakınız) XVIII. sûrenin 39. âyetine işaret ediyor.

Yaradıldı yer ile gök Muhammed'ün dostlığına
Levlâk ana delildürür ansuz bu gök yer olmadı

(s. 99)

"Sen olmasaydın, sen olmasaydın gökleri yaratmazdım" ve "Sen olmasaydın iki âlemi halk etmezdim" meâlindeki ve hadîs olarak nakledilegelen sözlere işaret edilmektedir.

Eskilere göre yer yuvarlağı, âlemin merkezidir. Yeri ve birbirini kaplıyan yedi kat gökte, sırasiyle Ay, Mirrîh, Zühre, Güneş Utârit, Müşteri ve Zühal yıldızları vardır. Bunlar, göklerle dönerler. Sekizinci kat gökte, durdukları yerde dönen yıldızlar, burçlar vardır. Bu sekiz kat göğü kaplıyan dokuzuncu kat gökte hiçbir şey yoktur. Atlas denen göğün ötesindeyse hiçbir varlık bulunmaz. Hayat, Tanrı bilgisi, Tanrı'nın tasarruf ve tedbiri, emir ve hükmü diye te'vîl edilen Arş, "Hükemâ"ya göre dokuzuncu kat göktür.

Bu göklerin dönüşü dört tabiatı, yâni sıcaklığı, soğukluğu, kuruluğu, yaşlığı meydana getirir. Bu dört tabiattan ateş, hava, toprak ve su meydana gelir. Dokuz

gökle bu dört basit unsurdan üç çocuk, yâni cansızlar, bitkiler ve hayvanlar doğar.

Yaratıcı kudret önce aktif bir kabiliyet meydana getirir. Fakat "Akl-ı Küll" denen bu zuhur, Mutlak Varlıkla beraberdir. Zaman bakımından ondan sonra değildir, huzur bakımından sonra sayılır. Birden, ancak bir zuhur eder. Bu bakımdan, Akl-ı Küll, pasif bir kabiliyet meydana getirmiştir. Buna "Nefs-i Küll" derler. Bu ikisinden dokuz gök, göklerin hareketinden dört unsur, dokuz gökle dört unsurdan üç varlık meydana gelmiştir ki hepsi onsekiz olur. Son sayı, bindir. Her âlem, mübalâğayla bin sayılırsa onsekiz bin âlem olur. Yunus, bütün bu telâkkileri şöyle anlatır:

Gâh feleklerde meleklerden dilekler eyleyem
Gâh Arş ü şems ile gerdûn olam gerdân olam

Adumı atdum yedi dört onsekizden öte ben
Dokuzu yolda koyup şâh emrine fermân olam

(s. 185)

Eskilerce yıldızların içinde Zühal ve Mirrih, yomsuz ve kutsuz yıldızlardır. Zühal, soğuk ve kuru bir tabiata sahiptir. Soğukluk, yaşayışın zıddıdır. Bütün kötülükler, bu yıldıza mensuptur. Bu yıldızı, sağ elinde bir insan başı tutar ihtiyar bir adam, yahut beyaz bir ata binmiş, eli kılıçlı bir erkek olarak temsil ederler[93]. Zühal, aynı zamanda savaş Tanrısıdır. Bütün bunları da şu beyitle ifade eder:

Gâh ma'kulât ü mahsûsât ü takrîr ü beyan
Gâh maksûrât olam geh sâhib-i Keyvân olam

(Aynı sahife)

---

93 Muhammedürrâzi Fahrüddin'in "Kitâbı Mustatâbı Sırr-al-Mektûm fis Sihri va-l- Talâsimi va-l-Nirancâti va-l-Cafri va-l-Tashîrâtı va-l-Ravhâniyâti va Asrâr-al-Nücûm"unda yıldız bilgisine dair epeyce malûmat vardır.

Bu bahsi uzatmamak için şunu söyliyelim ki Yunus, zamanındaki skolâstik bilgiyi tamamiyle bilir. Cevherden, arazdan, sûretten, mânadan, Varlık Birliği (Vahdet-i Vücud) inancından, bu inançla Hukemâ felsefesinin birleşmesinden doğan telâkkilerden, devirden, her şeyden bahseder. Kur'ân'da geçen, hadîslerde nakledilen bütün peygamber kıssalarını şiirine alır. İran efsanelerinde geçen Ferîdun, Nûşirevan, Rüstem gibi mitolojik şahsiyetlerden, **Ferhat-Şîrin**, **Mecnun-Leylâ** gibi yayılmış aşk hikâyelerinden, bu hikâyelerin kahramanlarından, Lokman, Calinos, Bukrat gibi meşhur kişilerden, hâsılı her şeyden söz açar. Cüneyd, Bâyezîd, Mansûr, Ma'rûf gibi ünlü sûfîleri anar, Attâr'ın **"Mantık-al-Tayr"** da pek güzel anlattığı Şeyh-i San'an'ı zikreder.

Bütün bunlardan başka ilerde, üstünde duracağımız gibi Muhammed'in Üveys ile konuşmasından, Kırkların cem'ine girmesinden, Mi'râcın Bâtınî şeklinden, dört kapıdan, kırk makamdan, Kırkların birine neşter vurulmasından, kırkından da kan akmasından, yâni Bâtınî temayülleri belirten inançlardan, efsanelerden de bahseder.

Bu konuya son vermeden Sa'dî-i Şîrâzî'nin (1292) şu gazelini okuyalım:

Ez can birun neyâmede cânânet ârzûst
Zünnâr nâ burîde vu îmânet ârzûst

Ber dergehî ki novbet-i erinî hemîzenend
Mûrî neî vu milk-i Süleymânet ârzûst

Merdî neî vu hidmet-i merdî nekerdeî
Vongâh saff-ı suffa-i merdânet ârzûst

Fir'avnvâr lâf-ı enel-Hak hemîzenî
Vongâh kurb-i Mûsi-i İmrânet ârzûst

Cün gûdegân ki dâmen-i hod esb kerdeend
Dâmen-süvâr geşte vu meydânet ârzûst

İnsâf-ı râh-ı hod zi ser-i sıdk dâdeî
Ber derd nâreside vu dermânet ârzûst
. . . .

Sa'dî derin cihan ki tuyî zerrevâr bâş
Ger dil benezd-i hazret-i sultânet ârzûst
(1257, Tebriz basması, s. 249)

Şimdi Yunus ne diyor? Onu dinliyelim:

Sen canından geçmedin cânan arzu kılursın
Belden zünnar kesmedin îman arzu kılursın

Men arefe nefsehu dersin evet değülsin
Melâikten yukaru seyran arzu kılursın

Tıfl-i nâresteyiken etegün at edinüp
Ele çevgân almadın meydan arzu kılursın

Bilemedin sen seni sadefde ne cevhersin
Mısr'a sultan olmadın Ken'an arzu kılursın

Yunus imdi her derde Eyyub gibi sabreyle
Derde katlanamazsın derman arzu kılursın
(s. 252-253. Çeşitli nüshalardan alınarak 9 beyit olarak yazılmıştır. Fatih'te, yazdığımız bu 5 beyit vardır.)

Şimdi dikkat edersek bu şiirin birinci beyti, Sa'dî'nin gazelinin birinci beytinin, harfi harfine Türkçeye tercemesidir. Yunus'un üçüncü beyti, Sa'dî'nin beşinci bey-

tinin Türkçeye naklinden başka bir şey değildir, ancak Yunus, ikinci mısraa bir "çevgân" eklemiştir. Yunus'un son beyti Sa'dî'nin altıncı beytinin serbest bir tercemesidir. Artık Yunus'un Farsça bildiğinde, Sa'dî'yi okuduğunda, Yunus'un çağında, Sa'dî'nin tanınmış bulunduğunda bir şüphe kaldı mı?

Sa'dî'yi okuyan Yunus, elbette diğer şairleri de okumuştur. Fakat bilhassa Yunus'ta Mevlânâ'nın tesiri pek büyüktür.

Mevlânâ - Yunus.

Mevlânâ'nın meclislerinde bulunduğunu, O'nun "görklü nazarı"na, O'nun feyzine nâil olduğunu bildiren Yunus, Mevlânâ'nın hem **Mesnevî**'siyle, hem **Dîvân-ı Kebîr**'iyle meşgul olmuştur. Birkaç örnek verelim:

Mevlânâ'nın:

İy âşıkan iy âşıkan peymânerâ güm kerdeem
Zon mey ki'der peymânehâ ender nekunced hordeem

matlâlı gazeliyle (İst. Üniv. K. Farsça. yaz. 334, 402 b-403 a) Yunus'un:

İy âşıkan iy âşıkan ışk mezheb ü dindür bana
Gördü gözüm dost yüzünü yas kamu düğündür bana
(s. 48-49)

matlâlı şiiriyle, hem edâ, hem müeddâ bakımından bir münasebet bulmamak imkânsızdır.

Mevlânâ'nın:

Âmed hayâl-i hoş ki men ez gülşen-i yâr âmedem
Der çeşm-i mest-i men niger kez kûy-i hammâr âmedem

Sermâye-i mestî menem hem dâye-i hestî menem
Bâlâ menem pestî menem çün çerh devvâr âmedem

Ânem kez âgaz âmedem bâ rûh demsâz âmedem
Bergeştem ü bâz âmedem her nokta pergâr âmedem
(403 b)

beyitleriyle Yunus'un:

Dost bakalı yüzüme ben şehi görüp geldüm
Ol yüce yücesine bî güman erüp geldüm

Esrüklüğüme bakma adum delüye takma
Esrüklüğüm ezelden sohbeti sürüp geldüm

Ezelden bile idüm Elest'e belâ dedüm
Ol kadîmî denüzden sel olup girüp geldüm (s. 214)

beyitleri arasında bir yakınlık bulmamaya imkân yoktur.

Yunus, Mevlânâ'nın mazmunlarını bâzı kere aynen, bâzı tasarruf ederek kullanır. Meselâ:

Millet-i ışk ez heme millet cüdâst
Âşıkanrâ millet ü mezheb Hudâst
(II, Mûsâ-Çoban hikâyesinde, İran, 1299, s. 143)

beyti, Yunus'un ifadesinde şu şekillere girmekte:

Gayridür her milletden bu bizüm milletimüz
Hiç dinde bulunmadı din ü diyânetimüz (s. 347)

Dîn ü millet sorarısan âşıklara din ne hacet
Âşık kişi harâb olur harab bilmez din diyânet
(s. 233)

Mevlânâ'nın:

Sad hezâran zahm ber sîne zi zahrm-ı tîr-i ışk
Sad şikâr-ı haste vu nî tîr peydâ nî keman

beyti (İst. Üniv. F. y. 724, 281 b), Yunus'ta şu ifadeyi bulmakta:

Yârab bu ne dertdür derman bulunmaz
Ya bu ne yaradur zahmı belürmez

(s. 340)

Mevlânâ:

İy kovm-ı be hac refte kucâyîd kucâyîd
Ma'şuk hemincâst biyâyid biyâyîd

(İst. Üniv. 334, 499 b)

derken Yunus:

Dağlar aşup berye söküp ırak yere emek çeküp
İstediğin bunda iken bu ne aceb seferdürür

diyor (s. 286).

Mevlânâ:

Mâ be Bağdâd-ı cihân-ı can enel Hak mîzedîm
Pîş ezon k'in dâr ü gîr ü nükte-i Mansûr bûd

(Bizdeki yazma, 276 b)

beytiyle sınırsız görüşünü duyururken Yunus, aynı görüşü, şu beyitte belirtiyor:

Dem urmazıdı Mansûr tevhîd-i enel Hak'tan
Işk dârına dost zülfü asmıştı beni uryan

(s. 238)

Şu beyit de aynı:

Ezelden benüm fikrüm enel Hak idi zikrüm
Henüz dahı doğmadın ol Mansûr-ı Bağdâdî

(s. 106)

Mevlânâ, bir rubâîsinde:

Sad gûne kıyâmest u rukû'est u sücûd
Onrâ ki cemâl-i dûst bâşed mihrâb

der (Bizdeki Dîvan, 311 a), Yunus da:

Işk imamdur bize gönül cemâat
Dost yüzü kıbledür dâimdür salât
. . . .
Can secdeye vardı dost mihrâbına
Yüz yere uruban eder münâcât

demektedir (s. 332).

Bu örnekleri, daha da çoğaltabiliriz. Sa'dî'den terceme yapacak bir derecede Farsça bilen Yunus'un, meclislerinde bulunduğu Mevlânâ'nın eseriyle meşgul olmamasına imkân yoktur.

Görülüyor ki Yunus, iyi tahsil görmüş bir adamdır. Fakat sıralı bir tahsil mi gürdü, yâni devrindeki medrese tahsilini tamamladı, icâzet aldı, ihtisas yaptı mı? Bu soruyu kesin olarak cevaplandıramayız. Yalnız şurası muhakkak ki Yunus, okumuş, yazmış, dil bilir, zamanının bilgilerini elde etmiş bir adamdır, ümmî oluşu, bir masaldan ibarettir. Bu masalı uyduranlar, onun sözlerindeki anlamı anlamıyan kişilerdir. Meselâ o:

Ümmî benem Yunus benem dörttür anam dokkuz babam

derken, okuma yazma bilmediğini değil, dört unsura mensub olduğunu söylemiştir. Dokuz babası, dokuz kat göktür, dört anası da dört unsur.

Bu, böyle, fakat neden:

Ne elif okudum ne cım varlığındadur kelecim
*
Bîçâre Yunus ne bile ne kara okudu ne ak
Ne ilmüm var ne tâatum ne gücüm var ne tâkatum

gibi sözler söylüyor; hem de dilinde ilim ve usul olduğunu, okuduğunu kendisinin tutması gerektiğini, mescitte, medresede çok tahsilde bulunduğunu bildirdiği halde? Yoksa hiçbir şey bilmediğini söyliyen Yunus, tahsil ettiğini bildiren, şiirlerinden, bilgili bir adam olduğu anlaşılan Yunus değil mi?

Yunus Emre ve Tasavvuf
(İstanbul 1961), s. 90-101

ÖN - SÖZ

ALEVİ - BEKTÂŞİ EDEBİYATI

XIII. yüzyıl, Anadolu'da, Türk diliyle meydana gelen edebiyatın bir dönüm, bir ayrım devridir. Bu devirde yetişen ve devirler aşan büyük şâir Yunus Emre, bir yandan İran edebiyatından aldığımız kelimelerle örülmüş, aruzla meydana gelmiş şiirlerle, çağdaşı Sultan Veled gibi dîvân edebiyatını hazırlarken öbür yandan heceyle ve yabancı kelimelerden kaçınarak oldukça katıksız bir Türkçeyle yazdığı şiirlerle halk edebiyatına tükenmez bir ilham kaynağı sunuyordu.

Yunus'un çadaşlarında da, Yunus gibi öz Türkçeyle, Farsça ve Arapça kelime ve terkipler, haşır-neşir halindeydi; onlar da düşündüklerini, sırasına göre öz Türkçe karşılığıyla, sırasına göre yabancı dillerdeki karşılığıyla dile getiriyorlardı. Fakat Yunus'ta üstünlük, öz Türkçe'deydi, halk duygusundaydı, halka, halkın diliyle söylemedeydi.

XIV. yüzyıldan itibaren, dîvân teknik ve estetiğine dayanarak, yapmacık, uydurma bir dille ve aruzla meydana gelen edebiyatla halk edebiyatı tamamiyle ayrıldı. Artık aydın zümrenin dili ve edebiyatı, zevki ve müziği, halkın dilinden, duygusundan, zevkinden ve sazıyla kavalından tamamiyle başkaydı. Enderun'la konaklarda, santur, tanbur, ud ve kanun, muhayyel sevgilinin vuslatını, firkatini anlatmaya uğraşıyordu. Medrese, müzik âletlerine dinî bir boykot ilân etmekle beraber aydın zümrenin müziğini benimsemiş, yabancı bir dili kabul etmişti. Medreseden yetişen bilginler, meyle mahbub özlemini, yapmacık dille söylemekten çekinmiyorlar, dîvân edebiyatına metin, Enderun müziğine güfte hazırlıyorlardı. Anadolu halkıyla, alınan ülkelere yerleştirilen Türklerden meydana gelen Rumeli köylüsüyse bu yapmacık dile tamamiyle yabancıydı. Aşılmaz dağlar, güç geçilir beller, yazılarla ormanlar, turnalarla yeşil başlı ör-

dekler, yollar, yolculuklar, isyanlar ve kıtlıklar, mümkün oldukça hayat, görülebildiği kadar tabiat, fırsat bulundukça gerçek vuslat, çeşitli engellerle harâmî gibi yollar kesen ayrılık, hep halkın diliyle halk şâirinin, anonim bestelerle inliyen sazında coşuyordu.

Zaman-zaman, halk şâirlerinden, dîvân şiirine özenen yarı okur yazarlar çıktı; dîvânlar semâîler düzdü. Devir-devir, dîvân şâirlerinden, bir fantezi olarak öz Türkçeyi aruzla yazanlar, dîvân diliyle hece veznini deneyenler belirdi; hattâ bâzı-bâzı, dîvân şâirleri, sağ duyularıyla bu yapmacık dile âdeta isyan ettiler. Fakat sınır, kesin olarak ayrılmıştı.

Yalnız bu iki zümrenin ortasında, fakat iki zümrenin de dışında kalan, aynı zamanda iki zümreye de giren bir sınıf daha var: Tekkeciler.

Bunlar, kafalarıyla, insânî anlayışlarıyla, görüşleriyle, hele insana ve insanlığa verdikleri kutsallıkla medreseden ayrılmışlardı. Orda okunana, dedi-kodu, bellenene, lüzumsuz ve faydasız yük diyordu bu erenler. Fakat tekke kurulup vakıf sağlanınca, sırası geldikçe iktidara riyakârlık yapıyordu tekkeciler. Günün kudreti de gerçekten halkı kucaklıyan bu sınıfa dayanarak halkın üstünde nüfuzunu kuvvetlendiriyordu. Kudretin müttefiki medrese, düşmanı olan tekkeyle beraber, kudretin koruyucusu olmuştu; tekke, medresenin varlığını yıkmaya teşebbüs etmedikçe bu, böyleydi.

Tekke, bir yandan halka dayanmadaydı, bir yandansa vakıf, onu, bu kütleyi idare edenle, idarecinin menfaatiyle birleştiriyordu. Tekkedeki bu ikilik, aruzla, törenlere bağlılıkla, aydının müziğine maya oluşla, yabancı dil unsurlarıyla kendini, prensipini, âdeta inkâr ettirmedeydi; fakat heceyle, rindlikle, halk havalarındaki anonim besteyle ve şuur-altı öz dil dâvâsıyla kendisini bulduruyordu ona.

*

Yüzyıllar boyunca yaşıyan, gelişen, bozulan, düzelen bir tekke daha vardı ki bu tekkelerin dışında kalıyordu; bir tarîkat daha vardı ki öbür tarîkatleri kucaklıyordu. Med-

rese, bu tekkeye, öbür tekkelerden daha fazla düşmandı, hattâ din dışında sayıyordu onu. Öbür tarîkatler de onu hoş görmüyorlardı. Fakat gene de o tarîkatlerden, buna, Bektâşîliğe girenler vardı ve Bektâşîler, "Her tavladan boşanan, bizim tavlada karar kılar" diyorlardı.

Bektâşîliğin de vakfı vardı. Fakat bu vakıfların pek azı hükûmete âitti. Bunlar arasında en önemlisi Hacı Bektâş tekkesiydi. Diğer tekkelerin vakıflarının çoğu, Bektâşîliğe mensup zenginler tarafından sağlanmıştı; hattâ bâzan bu vakıfların resmî tescili bile yoktu. Vakıfla geçinmiyen, bir tarlası, bir bağı olup onunla ve ihvânın nezirleriyle geçinen tekkeler, çoğunluğu meydana getiriyordu. Bu suretle hükûmete, tam olarak bağlanmıyan Bektâşîlik, buna karşılık, Yeniçeri ocağına dayanmadaydı. XIII. yüzyılda, her sınıfın, yaşamış ve geçmiş, yahut da hayalden doğmuş erenlerden birini, kendisine pîr sayması, Fütüvvet temellerindendi. Osmanoğullarının ilk mümessilleri de Fütüvvet yolundandı. Bu yüzden Fütüvvetin, Seyfi, yâni Kılıçlı kolunun teşkilâtlanıp disipline bağlanmasından doğan Yeniçeri ocağı da "Gazîler Serdârı" Hacı Bektaş'ı, kendisine pîr saymadaydı. Hacı Bektaş, Babalılar isyânından arta-kalan Şiî-Bâtınî topluluğu çevresine almayı başarmış bir erdi. Sonradan onun adına kurulan ve kendisini pîr tanıyan Bektâşîlik de, töreninin temelini Fütüvvet yolunda almıştı.

Yeniçeriler, Bektâşîliğin pîrini, pîr tanımakla Bektâşîlerle pîrdaş oluyorlardı. Bu yüzden ocakta, Hacı Bektaş vekili tanınan bir baba bulunuyordu ve bundan dolayı da kendilerine "Tâife-i Bektâşîyân", Yeniçeri ağasına, "Âğayı Bektâşîyân" deniyordu.

Yeniçerilerden Bektâşî tarîkatine ve diğer tarîkatlere girenler vardı. Fakat her Yeniçeri, mutlaka Bektâşî değildi. Hacı Bektaş'ın pîr tanınması, bir geleneğin dile gelmesinden başka bir şey sayılamaz. Fakat gene de bu sembolik pîrdaşlık, Bektâşîlerin nüfuzunu kuvvetlendirmedeydi. Yeniçeri isyanlarında da Bektâşîlerin nüfuzunu kuvvetlendirmedeydi. Yeniçeri isyanlarında da Bektâşîlerin, asker tarafını tutmalarını sağlamadaydı. Son is-

yanda bile Bektâşî babaları, "Ümmet-i Muhammed'den olan Sancağ-ı Şerîf altına gelsin" çağrısını duymuşlar yeniçeri olan Kazan-ı Şerif dibine gelsin" çağrısına uyup teberlerini almışlar, Etmeydanı'na yürümüşlerdi.

Sonunda Yeniçerilerin ocağı söndürülmüş, Bektâşîlik de hükûmet tarafından kaldırılmış, altmış yıldan sonra yapılan tekkeler yıkılmış, eskileri, Bektâşîlik geleneğine giren, fakat hiçbir esasa dayanmıyan Yesevîlik dolayısiyle Nakşbendî şeyhlerine verilmişti. Bu arada bâzı babalarla dervişler asılmıştı, sürülmüştü. Bu işler, bir yandan da jurnalcılığa yol açmıştı. Hür fikirli, ileri görüşlü kimselere Bektâşîlik damgası vurularak felâketlere uğratılırken bu ahlâksızlığı geçim vasıtası yapanlar, mal-mülk sahibi olmuştu.

Bektâşîlik, bu tenkilden sonra bir müddet gizlendi. Hacı Bektaş tekkesi, vakıf yüzünden, yıllardan beri bir kavga merkeziydi. Hacı Bektaş soyundan geldiğini söyliyen çelebî, mücerret dede babasını, mücerretlerde çelebiyi, menfaatlerine engel görüyordu. Bu sefer, orta-yerde bir de Nakşbendî şeyh efendi çıkmıştı. Bektâşîler, bâzan şeyhi Bektâşî yapıyorlar, bâzan şeyh, çelebiyle, yahut mücerretlerle uyuşuyor, fakat bu üç, birbirine zıt kutuptan hiçbiri, menfaat mıknatisinden uzaklaşamıyordu. Bu hal, Cumhuriyetten sonra, tarîkatlerin kaldırılmasına kadar sürüp gitti.

*

Alevîliğe hiçbir zaman, bir tarîkat diyemeyiz. Tarîkat değildir, çünkü herhangi bir adam, Bektaşiliği sever, bir babaya baş-vurur, kabul edilirse ihvân toplanır, hususî bir törenle tarîkate girer, Bektâşî olur. Bu adama "Muhib" derler. Fakat hariçten birisi, Alevî olamaz. Alevî olmak için mutlaka Alevî babayla anadan, hiç olmazsa Alevî babadan gelmek lâzımdır. Yalnız şunu da söyliyelim ki Alevîlerde, kendilerinden olmıyanlardan kız almak yoktur, alan, düşkün olur, yâni yoldan çıkmış sayılır. Bu adamın, düşkünlükten kurtulması, o kadının, yola alınmasıyla mümkündür ve bu da pek zordur. Alevî genci, ergenlik çağına gelince evli olmak ve kendisi de evlenmiş bulunmak şartiyle herhangi bir genci seçer, bu iki genç, dedeye baş-

vururlar, hususî bir törenle, fi'len yola girmiş sayılırlar; karıları da kendileriyle beraber yola girmiştir. Alevîlik, tarîkat değildir; çünkü bir Bektâşî, kendi tâbirlerince ikrar verir, soyunur, yâni varlığını dergâha verir, bir müddet, arakıyesiyle hizmet eder. Sonunda, kendisine taç giydirilir, derviş olur. Dervişe, ya kendi isteğiyle, yahut kardeşlerin dileğiyle, halîfe tarafından icâzet verilir. O derviş, baba, yâni şeyh olur, derviş ve muhib yetiştirmeye salâhiyet kazanır, yolunda ilerlerse ve lüzum görülürse halîfe de olabilir. Halbuki Alevî, dede, yâni Alevî şeyhi olamaz ve Alevîlikte, bu mertebeye varılmak için aşılması gereken dervişlik merhalesi yoktur. Dedeler, Alevîlere göre seyyiddir, yâni Muhammed Peygamberin soyundandır; ocakzâdedir, yâni yaşamış, yahut muhayyileden doğmuş bir erenin neslinden gelmiştir. Bektâşî olmak isteyen, dilediği babaya başvurup ondan nasib alır, yâni tarîkate girer. Halbuki Alevî genci, ergenlik çağına gelince, dilediği bir dedeye baş-vurup musâhib kavline giremez. Babası, dedesi, atası, hangi ocağın tâlibiyse, yâni hangi ocağa bağlıysa o da mutlaka o ocağın tâlibi olabilir. Nitekim dedenin de tâlibleri muayyendir ve onlar da, tâliblerinden başkalarını musâhib kavline alamazlar. Dedeler de, tâlibler gibi soy güderler. Dedelik, babadan oğula, yahud âilenin büyüğüne kalır ve dedenin, icâzet almasına lüzum yoktur.

Bütün bu izâhattan anlaşılıyor ki Alevîlik, bir tarîkat değildir. Fakat bu yola, tam mânâsıyla mükemmel bir mezhep de diyemeyiz, çünkü usûlü, fürûu, hiçbir vakit tesbit edilmiş sayılamaz. Alevîlik, olsa-olsa, iptidâî bir mezheptir, yahud iptidâî bir dindir.

Alevîlikle Bektâşîlik arasında bir ayrılık bulunmakla beraber müşterek noktalar da pek çoktur. Alî'yi Tanrı yerine koymak, hurâfevî bir şekilde Oniki İmamı ve "Açılama"da da anlattığımız gibi, Ondört Ma'sûmu tanımak, inançlarda, kökleri çok eski devirlere çıkan geleneklere yer vermek, kadınların da iştirâk ettiği sazlı, içkili mahabbet meclisleri kurmak, törende, aynı esas unsurları kabul etmek, aynı duâları okumak, başlıca birleşme temelleridir. Hattâ bu yüzden Bektâşîler, "Yol bir, sürek bin

bir" diyerek onları hoş görmüşlerdir, Perîşân Baba, sonradan bir ata-sözü gibi söylenegelen "Sürek olsun, çörek olsun, Ehli Beyti sever olsun" sözünü söylemiştir. Zâten bu birliği, her iki zümrenin törenlerini de, Fütüvvet ehlinin törenlerinin mayalaması, sağlamıştır.

*

Safavîler, kuruluş devrelerinden itibâren, İran'da, tarîkatlerin aleyhine hareket ettikleri halde Fütüvvet erbâbını korumuşlardı. Halkı tutarak saltanat kuran Şeyh Safioğulları, halkın ticâret ve zenâatla uğraşan kısmını ve çok defa yerli ve başı-bozuk bir asker tâifesi olmaktan ziyâde kaba-dayı ve anarşi *unsuru hâline gelen Kılıçlı* sınıfı ihmâl edemezlerdi. Fütüvvet erbâbını tutmaları, İran'da, Fütüvvetin Seyfî kolunu, şâhın fedâîleri hâline getirmişti. Anadolu ve Rumeli'deyse Fütüvvet ehli, açıkça Safavîlerin propagandasını yapıyordu. Fâtih devrinde Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Huseyin'in ve XVI. yüzyılda Seyyid Alâeddin oğlu Seyyid Muhammed-al-Razavî'nin 931'de (1524) yazdığı **"Fütüvvet-nâme"**ler, bunun en sağlam, iki delîlidir. Bu propaganda, başarılı son-uçlar vermişti. Rumelideki Alevîler bile, Anadoludakiler gibi, Safavîleri, meşrû metbû tanıyorlar, günbanklerinde, onları anıyorlar, zaman-zaman, yer-yer, onların adına isyanlar tertipliyorlardı. Sırası geldikçe İran'la savaşa giden Yeniçerilerin pîrdaşları, yâni Bektâşîler, askere dayandıkları için İran taraftarlığını açıkça göstermiyorladı ve onlarda, bu taraftarlık, umumîleşememişti. Fakat onların da, çok defa, **"Üss-i Zafer"**in dediği gibi, Türkiye'de, "şah kılıcı" salladıkları vardı (s. 202) ve bu hal, Safavîlerin nüfuzları, hattâ saltanatları, tarihe karıştıktan sonra da hayâlî bir şekilde sürüp gitti.

*

Türk dîvân edebiyatı, Arapça ve Farsça sözlerle örülmüş yabancı bir dil uydurarak İran klâsik edebiyatını taklitle gelişirken halk şâirleri de sazlariyle halkın dilini şiirleştiriyorlar, halkın duygularını dile getiriyorlardı.

XIII. yüzyılın ikinci yarısında ve XIV. yüzyılın ilk senelerinde büyük şâir Yunus Emre, heceyle yazdığı şiirlerle

halk şâirlerine kılavuzluk ediyor, tükenmez bir ilham kaynağı hazırlıyordu. Said Emre, Şeyhoğlu Satu gibi şâirler, bu çığırı işlemekteydi.

Yunus'un şiirlerinde mistik karakter, büyük şâirin insânî görüşü ve hayat aşkıyle âdetâ görünmez bir hâle geliyor, hattâ o şiirler, lâyık bir renge bürünüyordu. Fakat öbür şâirlerin şiirlerinde dinî unsur, esas unsuru teşkil etmedeydi.

XV. yüzyılda halk edebiyatı, dinî ve lâyık olmak üzere iki kısma ayrıldı. Hece şiirleriyle Eşrefoğlu, Hacı Bayram, Halvetî ve Kaadirî Yunuslar, XVI. ve XVII. yüzyıllarda Seyyid Seyfullah (Nızâmoğlu) ve Mısrî-i Niyâzî, dînî-tasavvufî edebiyatı, temsîl ediyordu. Bu şâirler, aruzla yazdıkları şiirlerde, dîvân edebiyatının kudretli şâirleri arasına katılamıyorlardı. Fakat Yunus yolunda yürüdükleri, onun edâsiyle ve heceyle yazdıkları zaman Yunus mu olabiliyordu? Ne gezer? Ona en fazla yaklaşanları bile Yunus'un ışığı altında, güneş ışığı karşısındaki yıldıza dönüyordu. Ancak bu şâirler, Yunus çığırını işliyorlar, onun, asırlar boyunca sürüp giden tesirini belirtiyorlardı.

Bu kısımdan başka, halk edebiyatında, bir de Varlık Birliği inancını, en ileri bir şekilde benimsiyen, dîn ve mezhep kayıtlarını tamamiyle yıkan, insânî görüşü, en yaygın ve özlü bir şekilde dile getiren, fakat duygudan ziyâde bilgiye, aşktan fazla mantığa dayanan "Melâmî-Hamzavî edebiyatı" adıyle ayırmamız icab eden bir zümre edebiyatı var. Kaynağı, gene Yunus olan bu edebiyat, XVI. yüzyılda, Kaygusız Vizeli Alâeddin'le kurulmuştu.

"Alevî-Bektâşî edebiyatı" adını verdiğimiz zümre edebiyatının kaynağı da Yunus Emre'ydi. Bu da, tasavvufa dayanan halk edebiyatının bir koludur. Alevî-Bektâşî edebiyatını, niçin tasavvufa dayanan halk edebiyatından ayrı olarak ele alıyoruz? Karakter bakımından bu edebiyat, bu kadar orjinaliteye sahip midir? Bu soruyu, derhal, evet diye cevaplandırmamız gerekir.

"Alevî-Bektâşî edebiyatı", bu zümrenin geleneklerini, inançlarını, aralarında *söylene-gelen* ata-sözlerini, te-

rimlerini ifâdelendirir, azizlerini över, onlara âit menkabeleri şiirleştirir, erkândan, âyinden bahseder. Yalnız bunlarla kalsaydı bile yine orijinal bir edebiyat olurdu. Fakat bunlarla kalmaz. Alaylı bir edâ kullanarak Ortodoks inancını iğneler, Tanrıyla şakalaşır, zâhidi taşlar, kızdırır. Bektâşîlere atfedilen fıkralardaki esprileri, bu edebiyatta da buluruz. Alevî-Bektâşî edebiyatında, Varlık Birliğinin akislerini, yahut tasavvufa âit hayalî telâkkileri, pek bulamayız. Zâten bu zümrenin tasavvufu, pek dıştadır. Buna karşılık Alî sevgisi, Oniki İmamı kutlayış, düşmanlarına düşmanlık, Alevî-Bektâşî edebiyatının esas unsurlarından biridir ve Alî, Alevî-Bektâşî şiirinde Tanrılaşır.

Alevî-Bektâşî edebiyatında dünya sevgisi, yaşayışa ve dünya nimetlerine bağlılık da önemli bir yer alır ve bu yüzden, bu edebiyatta realite, gerçekten de canlıdır. Sırası geldikçe bu edebiyatta tarih bile, dile gelir, duyulan sevgi, yahut beslenen kin, heyecanlı bir tarzda şiir çerçevesine girer.

Bütün bu hususiyetler, Alevî-Bektâşî edebiyatına, o kadar canlı karakterler vermiştir ki mesleğine, mezhebine tam bağlı bir Bektâşî, aruzla bile yazsa, dîvân şâirlerinden bam-başka bir edâya sahib olur. XVI. yüzyılın ilk yarısında ölen Yenicevardarlı Hayretî, bu çeşit bir şâirdir ve şiirleriyle, sözümüze, kudretli deliller verir.

*

Kaynağını Yunus Emre'de bulunan Alevî-Bektâşî edebiyatı, XIV. yüzyılda, Kaygusuz Abdal'la kurulmuştur. Dünya nimetlerine hasret çeken, esrara da fazla düşkün olan bu kudretli şâir, hasretlerini anlatırken âdetâ sürrealist bir şâir kesilir. Nazımda olduğu gibi nesirde de, gerçekten orijinal bir kudret olan Kaygusuz Abdal'dan sonra XV. yüzyılda, "Hatâyî" mahlasıyla ve daha çok heceyle şiirler yazan Şah İsmail-i Safavî, Alevî-Bektâşî edebiyatının en didaktik şâiridir. Fakat kuvvetli duygusu, coşkun heyecanı, özlü inancı, didaktik şiirlere bile canlı bir şi'riyet vermiştir. XVI. yüzyılda, tertiplediği isyan sonucunda Sivas'ta asılan Pîr Sultan Abdal'sa bu edebiyatın en lirik şâiridir. Buluşlarındaki canlılık, hayat sevgisi ve insanî görüş, en kudretli şâirlere bile nasib olmıyacak

kadar üstündür. Pîr Sultan'ın mensuplarından Kul Himmet ve onun çağdaşı Huseynî de, Pîr Sultan'a yaklaşan şâirlerdendir.

XVI.-XVII. yüzyıllardan sonra Alevî-Bektâşî edebiyatı, donuk bir hale gelmiş, söylenen sözler, söylenmiş, herşey, olup-bitmiştir. Bu bakımdan şiirler, bir tekrardan ibârettir. Fakat XIX. yüzyılda, sosyal hayattaki değişiklik, bu edebiyata da tesir etmiş, Seyrânî, bu değişikliği, bâzı kere taşlamalarla, bâzı kere yeni bir görüşle tesbite muvaffak olmuştur. Ancak gerek Seyrânî'nin, gerek asrımızın en kuvvetli bir sanatkârı olan Neyzen Tevfik Kolaylı'nın şiirleri, artık zümrevî mâhiyetten çıkmış durumdadır.

*

Şimdiye kadar, Alevî-Bektâşî edebiyatından örnekler verilmiş, seçmeler yapılmıştır. Fakat bunların bir kısmı, Derviş Rûhullah'ın "Bektâşî Nefesleri" gibi rastgele toplanmış, araya, son devre Melâmîlerinden Vasfî, Hamzavîlerden Oğlanlar şeyhi İbrâhim, onun halîfesi Gaybî Sun'ullah gibi Bektâşîlikle ilgisi olmıyanların şiirleri de girmiştir. Sâdeddin Nüzhet'in **"Bektâşî Şâirleri"** ise, şiirlerin güzelliğinden ziyâde, ömründe bir kere, nasılsa bir nefes söylemiş olan, yahud adına bir nefes söylemiş bulunan bütün şâirleri, bir araya toplamak amacını gütmüştür.

Biz, bu antolojide, herşeyden önce şiirlerin güzelliğini gözettik. Şiirleri topladıktan sonra bölümledik. "Kendilerince Kendileri, Düvâzdeh İmâm, Mersiyeler, Birlik, Devriyeler, İran'a Bağlılık, Övüş, Ahlâk ve İnançlar, Erkândan Bahseden Şiirler, Söz, Giyim-Kuşam, Aşk, İnançları Tenkid, Kadın Dâvâsı, İnsânî Görüş, Mânîler" bölümlerine ayırdık. Her bölüme, ayrı bir ön-söz ekledik ve bu suretle o bölümün özelliğini belirttik.

Alevî-Bektâşî Nefesleri (İstanbul 1963), s.1-8

ABDÂL

"Abdal", birinin yerine geçmek, birini, birşeyi, başka birinin, başka birşeyin yerine koymak, değiştirmek anlamlarına gelen Arapça "bedel" ve "bedîl" sözlerin çoğulu olduğu, "Budalâ" sözünün de aynı anlama geldiği söylenmiş, erenlerden biri ölünce, ondan aşağı derecede bulunan erenlerden birinin, Tanrı tarafından onun yerine geçirilmesi dolayısıyla bir bölük erene "Abdâl" dendiği, bunların yedi, yahut kırk kişi bulunduğu, tasavvuf inançlarındandır. "Abdâl" dan olan erenlerin, bir anda, bir çok yerde görünebilecekleri, kendilerine benzerler gösterebilecekleri, bu yüzden bu adla anıldıkları söylenmiştir. "Abdâl" hakkında bazı hadisler de rivayet edilmişse de hadis bilginleri, bunların uydurma olduğunu söylemişlerdir.

XIII. yüzyılda, yalın ayak, başı kabak gezen, elindeki Hindistan cevizinden yapılmış keşkülünü (Bak: Keçkül-Keşkül), birşey istediği kişiye uzatan, keşküle konanları, mensup olduğu, yahut konuk bulunduğu tekkeye götürüp sunan, sakal, bıyık, saç ve kaşlarını usturayla traş eden, göğüslerine, Hazret-i Alî'nin adını, Zülfekâr denen kılıcın resmini dövmeyle dövdüren, çok defa toplu bir halde bayraklarıyla, şehir-şehir, köy–köy gezen, inançlarını yayan Şiî-Batınî inançlar besleyen bir derviş taifesi de vardı ki bunlara, "Abdâlân, Abdâlân-ı Rûm" Abdâllar, Rum, yani "Anadolu Abdâllari" denirdi. Abdalların, XV. yüzyıl sonlarında, Bektâşîler tarafından temsil edildiğini, bu yüzyıldan sonra ayrıca bir Abdallar zümresinin bulunmadığını biliyoruz. "Abdâl" sözü, aynı zamanda, derviş anlamına da kullanılmış, Bektâşî, yahut Mevlevî dervişi yerine "Bektâşî abdalı, Mevlevî abdalı" denmiştir. Abdallar, nefisleri aşağılatmak için dilenmeyi câiz görmüşlerdi; gittikleri köylerde, şehirlerde Nefir "bak" ve kudümlerini (bak: Kudüm) çalıp nefesler (bak: Nefes) okurlar, zikrederler, semâ' ederlerdi (Bak: Semâ'); bu yüzden, bir yeri yurt edinmeyen, yaz-kış göçebe bir halde yaşayan, müziğe düşkün olan Kıptîlere de halk "Abdâl" adını takmıştı (Abdülbâkî Gölpınarlı: **Mesnevî şerhi**; c.I; İstanbul. Millî Eğitim Basımevi, 1973; s. 117-119).

Bu gezginci derviş zümresi, Türkçeye, sâf, birşeyi tam manasiyle araştırmaz, bu yüzden de anlamaz anlamına gelen ve zamanla bön-ahmak, anlayışsız anlamlarını veren örf mecazı, "Abdâl" sözünü verdiği gibi gerçeği sezer, birşeyi, olmadan bilir, gezginci olmaları dolayısıyla düğünden, dernekten ziyafetten hoşlanır, doyunca da yürüyüp gezginciliğini sürdürür anlamlarını veren atasözlerinin de meydana gelmesine sebep olmuş, sonradan bu zümre kalmayınca, örf mecazlarında ve atasözlerindeki "Abdâl", aklı az ve ahmak anlamına kullanılır olmuştur.

"Abdal-abdal bakınır, Abdallığına doyma, Abdallık paraylapulla değil, Abdallığıma say, Abdallığıma ver" deyimleri, bön, ahmak, anlayışsız yerine kullanılan örf mecazları olduğu gibi, birşeye, bir olaya şaşkınca bakınan kişiye de "Hayran abdal" denegelmiştir.

Abdallar, giydikleri tennurelerin (bak) kemerine, oldukça büyük bir kaşık da sokarlardı. "Abdalım sarı kaşık" deyimiyle, büyük kaşıklar hakkında kullanılan "Kırk abdal doyuran" sözü de onların bu adetlerinden meydana gelmiştir. "Ayran budalası" deyimindeki "Budala" sözünün de "Abdal"ın çoğulu olması dolayısıyla Abdallarla ilgili olduğunu sanıyoruz. "Hasan Abdal gibi" deyimiyse boğazı tokluğuna çalışan kişiyi anlatırken kullanılan bir deyimdir.

"Abdala malûm olur" atasözüyle erenlerin "Abdal" zümresinin kastedildiği muhakkaktır; zaman geçtikçe bu söz, hatta yalnız "Malum oldu, malum oldu" gibi "Abdal" ta'biri söylenmeden denmeye başlanmış ve bir lâtife olarak kullanılır olmuştur. "Abdal düğünden, çocuk oyundan usanmaz" atasözü, bu gezginci derviş zümresinin düğünlere, dâvetsiz bile olsa çöktüğünü bildiren bir atasözü olacak. "Abdalın karnı doyunca gözü kapıda olur" sözü de gezginci olduklarını hatırlatmaktadır. "Abdalın yağı çok olur; gâh burnuna çalar, gâh gerisine" atasözü, abdalların derip devşirmelerinden kinayedir. "Abdal tekkede, Hacı Mekke'de", abdalların bir şehre uğrayınca tekkeye konuk olduklarını belirtmektedir. "Dağ yürümezse abdal yürür" atasözü de abdalların keramet ehli geçindiklerini, ince bir istihza ile geleceğe aktarmadadır.

Hattâ Nasreddin Hoca'ya da atfedilen bir fıkraya göre kendisinden kerâmet istenen, karşıki dağı çağırıp getirtmesi dilenen Hoca, dağa "Gel yâ mübarek" demiş, demiş ama dağda bir hareket görünmeyince de dağa doğru yürümeye başlamış; "Nereye gidiyorsun, erenler?" diyenlere de "Dağ yürümezse abdal yürür" cevabını vermiş.

"Bir kaşıkla dokuz abdal doyar" ve "Dokuz abdal bir kaşıkla geçinir" atasözleriyse hem abdalların, kemerlerinde kaşık taşımalarından meydana gelmiştir; hem de aralarında senlik-benlik olmadığını, aynı inancın, aralarında sıkı bir birlik-beraberlik sağladığını bildirir. Nitekim "Dokuz abdal bir kilimde uyur, iki padişah bir iklime sığamaz" atasözü de bunu perçinlemektedir.

"Soygun vermiş abdala dönmüş" atasözüyse, zaten yarı çıplak bir halde bulunan "Abdal"ın soyulunca ne hale geleceğini gözler önüne seren ve soygunun dehşetini belirten bir atasözüdür.

"Abdal abdala çatmayınca kasnak koyna girmez; Abdal, abdalın ne onduğunu ister, ne bulduğunu; Abdal alacayı, isli karacayı sever; Abdaldan paşa, ağaçtan maşa olmaz" atasözleriyle Kıbtîlere "abdal" adı verilmesinden doğan sözlerdir.

Anadolu'da ve Rumeli'de adına "Abdal" vasfı takılan bir hayli yatırların türbeleri, camiileri bulunduğunu, Alevî-Bektâşî Halk Edebiyatında, Abdal Musa, Kazak Abdal, Muhyiddin Abdal gibi şâirlerin mevcudiyetini de bildirelim ve bu maddeye son verirken "Dertli Kemter" mahlasını kullanan ve 1794'te ölen "Dertli"den başka biri olan şâirin,

Abdallığın binasını sorarsan,
Hakıykat ilminin aslını ararsan,
Hakıykat ilminin aslın sorarsan,
Cümle ululardan ulu abdaldır

dörtlüğüyle başlayan nefesiyle (**Alevî-Bektâşî Nefesleri;** İstanbul, 1963, s. 38) XVI. yüzyıl şâirlerinden Hayretî' nin,

Buldular ol bî nişandan çok nişan Abdâllar,
Lâmekân ilinde tuttular mekân Abdallar

beytiyle başlayan ve abdalları öven ondokuz beyitlik şiirini de hatırlatalım (Aynı; s. 53-54).

Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri (İstanbul, 1977), s. 5-8

B - MAKALELER

BEKTAŞ (HACI)

Bektâşî tarîkatının pîri, yani kurucusu sayılan zattır. Mankabevî hayatı, 886-907 Hicrîde (1481-1501 M.), Uzun Firdevsi (Firdevsî- Tavîl) tarafından halk rivayetlerinin toplanmasıyla meydana getirilen ve mefâîlün mefâîlün faûlün vezninde ve mesnevi tarzında yazılan **"Vilâyet-nâme"** diğer adıyla **"Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî"** adlı kitapta anlatılmaktadır. Yer yer eksik sahifeleri mensur **Vilâyet-nâme**'den yazılıp tamamlanan bir nüshası, kitap meraklısı rahmetli Fahri Bilge'de (Ö. 1961 M.) bulunan ve şimdi nerede ve kimde olduğu bilinmeyen bu kitabın Firdevsî-i Tavîl tarafından yazıldığını Nihânî'nin (XIII. H./XIX.M.) manzum **Vilâyet-nâme**'sinden anlamaktayız. Nihânî, Hacı Bektâş'ın Arapça **"Makâlât"**ını Türkçeye çevirdiği rivayet edilen Sa'deddin'in şiirlerini, mensur nüshadan yerlerinde ve aynen alan kitabın baş tarafında "Der beyân-ı Sebeb-i nazm-ı kitab" bölümünde, mensur Vilâyet-nâme'yi nazma çevirdiğini anlatırken Firdevsî'nin bu kitabı manzum olarak yazdığını bildirir (İst. Belediye Ktp., Osman Ergin yazmaları No:124, s. 3). Kitabı, 1296 H. de (1848 m.) vefat eden Feyzullah Çelebi'nin emriyle yazdığnı, fakat onun sağlığında bitiremediğini kaydetmekte, 1206'da (1791 M.) tamamladığını, düşürdüğü tarih mısraıyla tesbit eylemektedir. (O. Ergin nüshası, 1312 h.'de, Yozgat'ın İncirli köyünden Muhammed Nuri tarafından istinsah edilmeştir; s. 273). Kitabın bir nüshası da rahmetli Prof. Ahmet Ateş'teydi; (ö. 1966 M.) Feyzullah Çelebi için bk. Ahmed Rıf'at: **Mir'âtu'l-Makasıd fi Def'u'l-Mafâsid**; Taşbasması, İst. Vezirhanı, İbrahim Efendi matbaası, 1293 H. s. 183. Firdevsî'-i Tavîl tarafından yazıldığını sandığımız mensur **Vilâyet-nâme**, A. Gölpınarlı tarafından bugünün diline çevrilerek Önsöz, Menkıbeleri tahlil ve tenkit eden açıklama, metinde geçen terimleri izah, Sözlük, Bibliyog-rafya ve İndeks ile ve H. Bektâş Dergâhı Kitaphanesi' nde ki

nüshanın fotoğrafı ile 1958'de İstanbul İnkılâp kütüphanesi tarafından bastırılmıştır. Diğer nüshalar için Önsöz'ün XXVI-XXXVI. sayfalarına bakınız.

Bu kitap Hacı Bektâş'ı "Oniki İmam'ın yedincisi olup 183 H. de (799 M.) Bağdad'da şehiden vefat eden Musa'l-Kâzım b. Ca'fer es-Sâdık'ın oğlu İbrahim Muharrem el-Mucab'ın torunu Muhammed İbrahim et-Tânî'nin oğlu olarak tanıtıyorsa da Hacı Bektâşi'ın VII. Hicrî asırda yaşadığı düşünülürse, buna zaman ve mekân bakımından imkân ve ihtimal yoktur. Sonradan aradaki zamanı doldurmak için uydurulan şecereler de tarihî bir kaynağa dayanmamaktadır. Atalarının hükümdarlıkta bulunuşları da asalet inancı ile uydurulmuştur (A. Gölpınarlı tarafından hazırlanan **"Menâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî. Vilâyet-nâme**, s. 1-4, Açılama, s. 99-101). Hicrî 562'de (1166-1167 M.) vefat eden Hace Ahmed-i Yesevî'nin halifesi olup, onun tarafından Rum ülkesine gönderildiği rivayeti de bizce Yesevîliğin şöhretinden faydalanılmak için uydurulmuştur (aynı kitabın Açılamasının 105-106. sayfalarına bakınız). Hacı Bektâşî'ın hocası olduğu rivayet edilen Lukman-ı Perende'nin 440'ta (1048 M.) vefat eden Ebû-Sa'id Ebû'l-Hayr ile çağdaş olan Lukman-ı Serahsî olmasına imkân yoktur. (Bakınız: Lâmiî, **Nafahat tercümesi**, **Futuhu'l-Mücâhidîn li Tervîh-i Kulûbi'l-Müşâhidîn**, İst. 1289, s. 339-340) Bu rivayet aynı adı taşıyan başkalarıyla da uyuşmaktadır. (**Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî**, Açılama, s. 101-104) Hacı Bektâşî'ın hayatı hakkında bu kitaptan ancak pek sıkı bir tenkitten sonra ve ancak pek az cihetlerde istifade mümkündür. (Kitaptaki rivayetlerin tahlil ve tenkidi için Açılama'ya bakınız, s. 99-137) Hacı Bektâş hakkında ilk gerçek bilgiyi, 761 Recebinin sonlarında vefat eden Eflâkî Ahmed Dede'nin, (1360 M. mezar taşı Mevlânâ Müzesi'ne nakledilerek türbenin arka tarafına dikilmiştir. A. Gölpınarlı'nın **Mevlâ-na'dan Sonra Mevlevîlik** adlı eserine bakınız, İstanbul İnkılâp Kitabevi, 1953.) **Menâkıbu'l-Ârifîn**'inde buluyoruz. Eflâkî Hacı Bektâşî'ın, Anadolu'da "Baba Rasül Allah" diye anılan zatın Halîfe-i Hass'ı olduğunu, ârif, gönlü aydın olmakla beraber şeriat buy-

rukların uymadığını Nakîbî, Şeyh İshâk'ı Mevlânâ'ya itiraz yollu gönderdiğini bildiriyor (Prof. Tahsin Yazıcı'nın tashih ve hâşiyeleriyle, Ankara-Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959, c.I, s. 381-382). Vilâyet-nâme, büsbütün ayrı bir tarzda, dervişi Sarı İsmail'i Mevlânâ'ya gönderdiğini anlatarak Mevlânâ ile çağdaş olduğnu söyler (s. 49, Açılama, s. 119). Aynı kitap Kırşehir Beyi Nureddin Çaça'nın (kısa hal tercümesi için bakınız: Tahsin Yazıcı, **Âriflerin Menkıbeleri; Menâkıbu'l-Ârifîn tercümesi**, C.I, Ankara Milli Eğitim Basımevi, 1953, Önsöz, s. LXIV) **"Menâkıbu'l-Ârifîn"** anlattığı olay ile Hacı Bektâşî'ın namaz kılmadığını da belirtiyor. (Metin, c.II, Ankara, TTK Basımevi, 1961, s. 497-498) Bu rivayet N. Çaça'nın adı Nureddin Hoca'ya çevrilerek **Vilâyet - Nâme**'ye de girmiştir (Metin, s. 28-31) Hacı Bektâşî'ı riyazat ve ibadete düşkün göstermekle beraber bu rivayetleri de alan, tırnakları ile bıyığının uzun olması yüzünden kınandığını da keydeden bu kitap adeta çelişkiye düşmektedir. (Metin, s. 29-58).

Hacı Bektâş'a "Horasânî" denmesi Horasan erleri, erenleri, pîrleri, Horasanîler sözleri ile anılan Melâmet zümresine mensup olmasındandır (Bakınız Fuad Köprülü, Anadolu'da İslâmiyet, İst. **Edebiyat Fak. Mecmuası**, sene:2, sayı:4, s. 295 ve aynı sayfanın notu) Nitekim Anadolu'da, Rumeli'de, İstanbul'da, Horasân Ererlerine ait, çoğunun adı sanı belirsiz birçok merkad vardır. Mevlânâ türbesinde sol yanda adları belirsiz altı merkad "Horasan Erenlerine" aittir. Hacı Bektâş'ın "Halîfe-i Hass"ı olduğu "Baba Rasul Allah"da sanıldığı gibi Baba İshâk değildir. 638 Hicrî'de (1240 M.) Amasya'da idam edilen ve Bâbâî isyanının asıl önderi olan Baba İlyâs-ı Horasanî'dir. (Bu hususta gerçekten de değerli bir araştırma yapan Ahmed Yaşar Ocak'ın **Babaîler İsyanı** adlı kitabına bkz. İstanbul, Dergâh Yayımları 1972, Tarih dizisi: 4, 1980, s. 83-86) Pek kısa olmakla beraber, bize Baba İshâk ve halifeleri hakkında gerçeği bildiren tek kaynak, diyebiliriz ki onun soyundan Âşık Paşa'nın (ö. 13 Safer. 733/1332 M.) oğlu Elvan Çelebi'nin 760'ta (1358-1359 M.) tamamladığı **"Menâkıbu'l-Kudsiyya fi Ma-nâsıbı'l-Ünsiyye"** adlı mes-

nevi tarzındaki eseridir. (Mev-lânâ Müzesi Kütüphanesinde 6937 numarada kayıtlı olan bu kitap için bkz. A. Gölpınarlı, **Mevlânâ Müzesi Yazmaları Kataloğu** c.III, TTK Basımevi-Ankara 1972, s. 417-420). Bâbâîler İsyanı, eserin en mühim kaynaklarından biri olan bu kitap, Baba İlyâs'ın Şeyh Ebu'l-Vefa Tâcu'd-Dîn'in halifelerinden Dede Kargın'ın halifesi olduğunu söyler. Dede Kargın halifelerinden bazılarını Baba İlyâs'ın emrine vererek Rum Diyarını irşada memur etmiş (**Bâbâîler İsyanı**, s. 91-94) Dede Kargın diğer bir söylenişe göre Gerkın, alevîlerce seyyiddir. Soyundan geldiğine inanılan dedelerin bir hayli tâlibi yani müridi vardır; adı, **Vilâyet - nâme**'de geçer (s. 20, 22, Açılama, s. 137) Hem **Menâkıbu'l-Ârifîn**'e, hem bu esere göre Hacı Bektâş, Mevlânâ ile çağdaştır. Menakıbu'l-Kudsiyye de bunu belirtmektedir. Âşık Paşa-zade'nin **"Tevârih-i Âl-i Osman"**ına nazaran, Anadolu'ya gelmiş, kardeşi Menteş'le Sivas'a, oradan Baba İlyâs'a (Amasya'ya) oradan da Kırşehri'ne ve Kayseri'ye geçmiş, Menteş tekrar Sivas'a gitmiş, orada şehit olmuş, kendisi bugün Hacıbektaş denen yerde yerleşmiş, Hâtun Ana'yı kız edinmiş, orada vefat etmiş meczup bir zattır; şeyhlikten, müridlikten fâriğdir. *Osmanoğullarının hiç biri ile* görüşmemiştir (İst. Matbaa-i Âmire, 1332 H. s. 206). Bu rivayetlere nazaran 738 H.'de vefat ettiği hakkındaki söylenti bu sözün ebced hesabıyla uydurulmasından meydana çıkmıştır. Kardeşi Menteş'in Sivas'ta şehit oluşu gerçeğe pek yakın bir ihtimal ile Bâbâî isyanı zamanındadır. Gene Âşık Paşa-zâde Yeniçerilerin kendilerini Hacı Bektâş'a nisbet etmelerini anlatırken Bursa fethine iştirak eden Abdal Musa'nın savaşta bir Yeniçerinin börkünü giydiğini, soranlara da buna Elif derler, dediğini söyler (s. 205-206). Ancak biz Yeniçeri üsküfünün Ahîlikten geçtiği; Yeniçerilerin Hacı Bektâş-ı Velî'yi pîr tanımalarının da gene Ahîliğin bir sonucu olduğu kanaatindeyiz (A. Gölpınarlı, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları", **İst. Üniv. İktisat Fak. Mecmuası**, c.II, Ekim 1949-Temmuz 1950; No. 1-4, s. 40, 80 -83) Âşık Paşa-zâde'nın Hacı Bektâş'ı meczup sayması bizce Bektâşîlerin şeriate uymayışları Hacı Bektâş'ın da

kendi ataları ile aynı yolda olması dolayısiyle ecdadını bu çeşit şaibelerden temize çıkarma gayretinden ileri gelmiştir. Anlaşıldığına göre Bâbâî isyanına fiilen iştirak etmeyen, bu isyandan sonra da Bâbâîlerin bir kısmını çevresinde toplamaya muvaffak olan Hacı Bektâş'ın 691 yılında (1291-1292 M.) bir vakfiyede el-merhum diye anıldığını rahmetli Hilmi Ziya (ö. 1974 M.) bildiriyor ve bu sözün o vakitler hayatta olanlar hakkında da saygı ifadesi olarak kullanıldığını kaydediyor. John Kingsley Birge (ö. 1952 M.), **"The Bektashi Order Of Dervishes"** adlı değerli kitabında bu vakfiyenin rahmetli Ali Emîrî'nin (ö. 1924 M.) bulup **"Tarih ve Edebiyat Mecmuası"**nda bahsettiği vakfiye olması icab ettiğini yazmaktadır. Kırşehir'de Süleyman adına te'sis edilen zaviyeye ait ve 695 tarihli (1295 M.) vakfiyede de Hacı Bektâş merhum diye anılmaktadır. 697 tarihli (1297 M.) başka bir vakfiyede Hacı Bektâş'ın türbesi bulunan karyeden, Hacı Bektâş Nâhiyesi diye bahsolunmakta, kendisine de Kuddise sırruhu denmektedir. (s. 40, 42 ve dipnotları). Hilmi Ziya'nın bahsettiği 691 tarihli vakfiye, **"Amasya Tarihi"** müellifi merhum Hüsameddin'in (1929 M.) Prof. M. Fuad Köprülü'ye verdiği şifahî bilgiye dayanıyor (**İlk Mutasavvıflar**, İst. Devlet Matbaası, 1918, s. 228, Not 1). Öbür iki vakfiyedeki merhum ve kuddise sırruhu sözleri mezkûr tarihlerde Hacı Bektâş'ın öldüğünü kesin olarak isbatlamaktadır. Diri bir kişiye merhum denmesi, hele hakkında böyle bir takdis sözünün söylenmesi vaki değildir. Ankara kütüphanesinde Hacı Bektâş'dan gelen kitaplarda A.I 132 numarada kayıtlı Kaygusuz Abdal'ın küçük bir risalesi ile Abdal Musa'nın "Nasihatnâme" adlı küçük bir risalesini muhtevi mecmuada baş tarafta Hacı Bektâş'ın doğum ve ölümüne dair aynen şu satırlar var:

"Hazîne-i celîleden şeref-vurûd eden tûmâr-ı kebîrde muharrer olduğu üzere tarih-i velâdet-i şerîfleri 606 olarak müddet-i ömr-i şerîfleri 63 olmakla 669 senesi vefât-ı şerifleri muharrer olduğundan işbu mahalle tahrir olundu."

(Risale, 1291 Ramazanının 12. günü Sivas'ta istinsah edilmiştir).

Büyük bir emekle 1291'de (1879 M.) bütün tarîkatlerin an'anevî silsilelerini toplayıp bir **"Silsile-nâme"** meydana getiren ve 1334'te (1915 M.) Üsküdar Hüdâyî Dergâhına vakfeden Derviş Muhammed Şukrî'de Bektâşî silsilesinde Hacı Bektâş'ın adının yanına kaydını yazmış, yanına da 669 tarihini kaydetmiştir. Bu tevâfuk, bugün nerede olduğunu bilmediğimiz **"Tûmâr-ı kebîr"**'i gördüğüne delalet eder sanıyoruz (bu kitap İstanbul Süleymaniye Kütüp-hanesi Hüdayî yazmaları No. 122'de kayıtlıdır). Şimdilik bu kayda dayanarak Hacı Bektâş'ın Mevlânâ'dan üç yıl önce öldüğünü söyleyebiliriz. Bu taktirde Hacı Bektâş, Baba İlyâs'ın idamında 30 küsûr yaşındadır. **"Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî"**'ye göre türbesini I. Murad yaptırmış (saltanatı: 763-791 H./ 1362-1389 M.) kubbeyi de II. Bayezid (saltanatı: 886-918 H./1481-1512 M.) kurşunla örttürmüştür (s. 91-92). Âli, **Künhü'l-Ahbâr**'da, Kanunî devri beylerinden olup Lahsa ve Basra valilik-lerinde bulunan Şeytan Murad'ın türbeyi kurşunla örttürdüğünü söylüyor ki bu herhalde bir tamir olsa gerektir (basılmamış cild, İst. Üni. Ktp, TY. No. 5959; 353. a-b). Hacı Bektâş'ın Cemâl Seyyid, Sarı İsmail, Koluaçık Hâcım Sultan, Rasûl Baba, Pîr Ebî Sultan, halifeleri arasındadır.

Hacı Bektâş'a atıf ve izafe edilen üç kitap vardır. Bunların ilki **"Makâlât"**tır. Bektâşîler bu kitabı **"Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî-Vilâyet-nâme"**'ye nisbetle **"Küçük Vilâyet - Nâme"** diye de anarlar. Bu kitap Konya Aksarayı'na mensup Munla Sa'deddîn adlı bir zatın Hacı Bektâş'a intisabını anlatırken (s. 56-64) Hünkâr'ın "Makâlât"ını bu zatın Türkçeye çevirdiğini bildirir (s. 62). Aynı zamanda Sa'id mahlâslı ve hece vezniyle yazılmış dört beyitlik bir şiirini de alır (s. 63). Biz bu zatın Said Emre olduğunu sanıyoruz (A. Gölpınarlı, **Yunus Emre ve Tasavvuf**, İst. Remzi Kitaphanesi, 1961, s. 294; **Mekâlât**'taki diğer şiirleri ve Sa'id Emre'ye ait şiirler için bkz. s. 280-294). Sûfîlerce makâlât ve maârif sözleri ilahî sohbetlere ve sohbetlerin zaptından meydana gelen kitaplara dendiği cihetle, eserdeki sözlerin Hacı Bektâş tarafından Türkçe söylendiğini, bunların zaptından meydana gelen

kitabı Munla Sa'deddîn zamanında ilmî bir dil olan Arapçaya çevrildiğini, sonra gene onun tarafından Türkçeye tercüme edildiğini söyleyebiliriz (Tebrizli Şems'in sohbetlerinin zabtından meydana gelen esere de **"Makâlât-ı Şems-i Tebrizî"** denmiştir. Seyyid Burhaneddîn-i Muhakkık-i Tırmızî'nin **Maârif** tercümesinde "Sunuş" yazımıza da bkz. A. Gölpınarlı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Edebiyat dizisi: 32, Ankara, 1972, s. 7-8) **Makâlât**, yazmalarına nisbetle pek az nüsha farklarıyla İstanbul'da Vezirhanı'nda Tatyus Matbaası'nda 1288 yılında küçük kıt'ada 80 sahifelik bir kitap olarak "Vilâyet - Nâme" adıyla basılmıştır. Âdem'in yaratılışını, şeriat, tarikat, marifet ve hakikat'ın makamlarını, Şeytan'ı, Tevhîd'i, Âdem'in sıfatlarını bildiren ve bablara ayrılmış olan bu küçük eser 812 Muharrem'inin sonlarında (1409 M.), **"Ferah-nâme"**yi te'lif eden Hatib Oğlu mahlâsını kullanan "İbn Hâtib" diye anılan bir zat tarafından da mefâilün mefâilün feûlün vezninde, mesnevî tarzında Türkçeye çevrilmiştir. Hatib Oğlu, kitabın son faslından bir önceki Der beyân-ı târîh-i kitâb başlıklı onbir beyitlik bölümün üçüncü beytinde Makâlât'ın Arapça ve nesir tarzında yazıldığını, kendisinin bu kitabı nazmen Türkçeye çevirdiğini bildirir (Hilmi Ziya'nın istinsah ettiği nüshadan yazdığımız metin, Mevlânâ Müzesi, A. Gölpınarlı yazmaları, No. 180, 52.a). Manzum ve mensur Makâlât, Hacı Bektâş hakkında kullanılan tavsiflere varıncaya kadar birbirinin aynıdır. Yalnız mensur Makâlât'da Sa'deddîn'in şiirleri alınırken "Ol ârifler sultanı ve meşâyihler ma'deni Seyyid Sa'deddîn buyurur" (Mevlânâ Müzesi, A. Gölpınarlı yazmaları, No. 187; 20 Safer 820'de yazılmış nüshadan 1087'de Mustafa b. Timur'un istinsah ettiği nüsha 6.b) "Ol ârifler sultanı Seyyid Sa'deddîn buyurur" (10 a), "Ol ârifler sultanı ve muhakkıklar serveri Seyyid Sa'deddîn lütfûndan birkaç beyt buyurur" (15 b) gibi sözlerin bulunması kitabın mütercimінin Sadeddin olduğunda şüpheye düşürüyor. Fakat o çağlarda bir eseri istinsah edenin metne böyle sözler katması hatta muahhar şairlerden beyitler alması görülegeldiğinden **"Makâlât-ı Hacı Bektâş"**a, ondan sonra da haifesi Hacım

Sultan'a intisap eden Saîd Emre'nin Türkçeye çevirdiğini kabul ediyoruz (**Yunus Emre ve Tasavvuf**, s. 204-207). **Makâlât** yalnız tarikat mensuplarına değil umuma hitab eden bir eser olduğundan takiyyeye dayanmakla beraber, gene de Batınî inançları belirten sözleri ihtivâ etmektedir. Kâinatla insanın kıyaslanması (basma nüsha, s. 24-39, 42 ve devamı), hele insanın Muhammed ismine mutabık olarak yaratılması, başın "mim", kollarla gödenin "ha", karın kısmının ikinci "mim", bacak ve ayakların "dal" harflerine muadil oluşu sanıyoruz ki İbn Arabî'nin (638 H./1240 M.) "Şeceretü'l-Kevn" risalesinin tesirini göstermektedir. (**Şeceretü'l-Kevn**, İst. Muhammed Efendi Matbaası, 1310 Rebiu's-sânî, s. 10-14) Hacı Bektâş'a atf ve isnad edilen iki Farsça risale vardır. M. Fuad Köprülü (ö. 1966 M.)'nün "Bektâşîliğin Menşe'leri" adlı makalesinde bunların birinden bahsediyor ve iki nüshasına da rastladığını söylüyor (**Türk Yurdu** C.2, No.8, 1341 H./ 1923 M.'de Paris Dinler Tarihi Kongresi'nin İslâm Şubesi'nde okunan bildiri. Köprülü bu makalesinde Bahâ Saîd'e atfen Tire Kütüphanesi'nde Hacı Bektâş'ın "**Fâtiha tefsiri**" olduğunu, fakat başka bir nüshasına rastlanmadığını bildiriyor). Fevâid adı verilen, bazısı bir satırdan ibaret, bazısı bir sahifeden de fazla olan ve her faslın başında "Faida" başlığını ihtiva eden 132 bölümden meydana gelen bu kitabın bir nüshası İst. Üni. Ktp.'nin Farsça yazmalarından 55 numarada kayıtlıdır. Kimin tarafından istinsah edildiği ve istinsah tarihi yazılmamış olan bu nüsha 1244 H./1828 M., Şerifî Mustafa Paşa'nın 1284'te (1867 M.) Amidî Kalemi hulefasından Ali Rıza'nın temellüküne geçmiş (Şerifî Mustafa Paşa için bk. Süreyya: **Sicill-i Osmânî**, C.IV, İst., Matbaa-i Âmire, 1311, s. 477) diğer bir nüshada da İstanbul Belediye Mektupçusu O. *Ergin'in (ö. 1961 M.)* yazmalarında 1948 numarada kayıtlı mecmuanın 45-114. yapraklarındadır. Kâğıt ve yazısı bakımından XVI-XVII. yüzyıla ait bir yazmadır sanıyoruz. Köprülü'nün gördüğü iki nüsha bunlar olsa gerek. "**Fevâid**"i tertipleyen kişi, eserin başında, sözlerin Hacı Bektâş'a ait olduğunu, bir kısmının kütüb-i mu'tebere'de, bir kısmının "Pîrlerde, ihvânda, yârânda" bulunduğunu,

dostlardan birinin dileği ile bunları toplayıp "**Fevâid**" adını verdiğini söylüyor. Fakat kendi adını ve topladığı tarihi açıklamıyor. Bu kitapta Ebû-'Abdu'r-rahmân-ı Sülemî (412 H./1021 M.), Abd'Allah-ı Ansarî (481 H./1088 M.) Senâî (525 H./1130 M.), Attâr (627 H./1227 M.), İbn Arabî (638 H./1240 M.), Kemalü'd-Dîn-i Kâşî (736 H./ 1355 M.) gibi Hacı Bektâş'tan önce ve sonra yaşayan sûfîlerin sözleri, tefsirlerden nakiller mevcuttur. Tamamile derme çatma ve uydurma bir kitap olduğunu belirtmek için bazı örnekler vermek zorunda kaldık:

I. Fâide âdeta **Makâlât**'taki "dört kapı"nın yani şeriat, tarikat, marifet ve hakikat makamlarının bir özeti (İst. Üni. Ktp., Farsça Yazmalar No. 55'ten 1355 H. de/1936 M.) istinsah ettiğimiz nüsha. Mevlânâ Müzesi Gölpınarlı Yazmaları No.176; 2.b-5.b). XIX. Fâide'de geçen beyit **Mesnevî**'nin II. Cildinden alınma (9.b. Nicholson basımı; s. 264, beyit 305). XVII. Fâide'deki rübaî (12.a) Mevlânâ'nın (**Rübâiyyât**; Veled Çelebi basımı, İstanbul Ahter Matbaası, 1312 H./1894 M.; **Rübâîler**; İstanbul Remzi Kütüphanesi, 1964; Ş harfi, 18. Rübâî (13.b), **Nefâhatü'l-Üns**'ten alınmıştır (Lâmiî Tercümesi, İstanbul 1269; s.336). LV. Faide'de ki beyit (14.a), **Mesnevî**'nin III. cüzündedir (s. 392). LXII. Faide (28.a), İbn Arabî'nin "**el-Risâletü'l-Gavsiyye**"sinden alınmıştır. (Seyyid Abdü'l-Kâdir-i Belhî-zade S. Ahmed Muhtar'ın 1352 H./1933 M. tercüme ve şerhi; Mevlânâ Müzesi A. Gölpınarlı Yazmaları, No.142; 47.a). LIX. Faide (14.b-15.a), Sultan Veled'in (712 H./1312 M.) **İbtida-nâme**'sinin LXXX. başlığıdır (Celâl Huma'î'nin önsözü ve tashihi ile **Matnavi-i Vâladî-velet-nâme**; Tahran, İkbal Kitaphanesi 1315-1316 Şemsî, Hicrî; s.184; A. Gölpınarlı, **İbtidâ-nâme** Tercümesi, Ankara Güven Matbaası, 1976; Konya Turizm Derneği Yayınları; s. 207). CXIV. Faide (28.b), **İbtidâ-nâme**'nin LXV. başlığıdır CXV. Faide (28.b), **İbtidâ-nâme**'nin LIII. başlığıdır ve kitabın sonuna kadar sözler **İbtidâ-nâme**'den çalınmıştır. Hatta bu düzme kitabı uyduran, Hacı Bektâş'ın yaşadığı çağ ile kitaplarından sözler nakledtiği kişilerin ölüm tarihlerini bile düşünmeden rastgele alıntılarla bu risaleyi düzenlemiştir. Meselâ 816'da (1413 M.) vefat eden

Seyyid Şerif-i Cürcanî'nin **Ta'rîfât**'ındaki "el hikme meskûtu anha" maddesini de Hacı Bektâş'a söyletmiştir (Faide; CVIII; 24.b-25.a; **Ta'rîfât**, İstanbul, Es'ad Efendi Matbaası, 13000; s.63). Buna nazaran bu kitap, Hicrî IX/XV M. yüzyıldan sonra belki de daha sonra tertib edilmiştir.

Hacı Bektâş'a isnad edilen ikinci Farsça risaleye **Makâlât-ı gaybiye ve Kelimât-ı ayniyye** adı verilmiştir. Bunu tertib eden de kendi adını ve risalenin tertip tarihini vermiyor. Bir nüshası İstanbul Belediye Kütüphanesi'nde O. Ergin yazmalarında, içinde "Fevâid"in de bulunduğu 948 numarada kayıtlı mecmuada, 1-41. yapraklardadır. Bu kitaptaki bölümler zikr-i âhır başlığını taşımakta ve 61 bölüm halindedir. Bunda da tefsirlerden, sûfîlerin sözlerinden nakiller ve bilhassa **İbtida-nâme** başlıkları yer almaktadır. Mevlânâ Müzesi, A. Gölpınarlı yazmalarında 178 numarada kayıtlı 1352 H./1933 M. de istinsah edilen nüshanın kenarlarında, sözlerin alındığı kitaplar, sahife numaraları ile kayıtlı bulunduğundan burada birkaç örnek vermekle yetineceğiz:

XVIII. Zikr-i Âhar (11.a), **Risâletu'l-Gavsiyye**'den alınmıştır. (Tercüme ve Şerh: 21.a). XXXIV. Zikr-i Âhar (12.a), **İbtida-nâme**'nin CLVII. başlığı (**Mesnevi-i Veledî**, s. 365. Tercüme s. 449). XXXV. Zikr-i Âhar (12.a) **İbtida-nâme**'nin XXIX. başlığı (**Mesnevi-i Veledî** s. 56; Tercüme, s. 68). Bazı bölümler, iki başlığı birbirine katarak alınmış. Kitap sonuna kadar böyle devam ediyor. Sanıyoruz ki bu kitabı da **Fevâ'id**'i tertipleyen yazıp koşmuştur.

Ayrıca Hacı Bektâş'a Barak Baba'nın Şathiyye'sine benzer bir Şathiyye isnad edilmektedir (bu Şathiyye ve şerhi için bk. A. Gölpınarlı; **Yunus Emre ve Tasavvuf**, İstanbul, Remzi Kitaphanesi, 1961; s. 252-279. Tıpkı basımı; s. 457-472). "Bismillahirrahmanirrahim gayından ayın için ayın ile olunup varlıkda bulunup... diye başlayan ve bunı bildün budur ki... eylendi diye biten ve takriben iki sahife tutan bu Şathiyye'ye Enverî mahlaslı birisinin mesnevî ve gazel tarzındaki şiirleri de eklenmiş ve Enverî, Hacı Bektâş sanılmıştır. Mevlânâ Müzesi, A. Gölpınarlı yazmalarında 182 numarada kayıtlı ve 1229 Şevvali'nde

(1814 M.) "Ser-Çukadar-ı Kethüda-yı Yeniçerayân-ı Dergah-ı Âli-i sabık Mustafa Aga tarafından istinsah edilmiş şerhin başında adı yazılırken Şerh-i Rumûzat-ı Cenâb-ı Enverî ve Hüve's-Sultan Hacı Bektâş-ı Velî kudside sırruh" kaydı yazılmıştır (1.a). Şâmî-zâde Şeyh Mustafa adlı bir Nakşıbendi şeyhi, oğlu genç Ali ile halifelerinden Köstendilli Ali Çavuşzâde Şeyh Said Mustafa'ya bunu şerhetmelerini buyurmuş; Şeyh Said, şerhi 1192 H./1778 M. de tamamlamıştır (134.a) Şerh pek katı sünnî inançlarını, Nakşıbendî kanaatlerini aksettirmektedir. Muâviye'ye dil uzatanları, adının söylenişine benzediği için mavi renkli elbise giymiyenleri bile hoş görmemektedir (73.a). Şerhe şiirleri karışan Enverî, şiirlerinin makta' beyitlerinde mahlasını vezne nazaran "elif num vav ra" (16.b), "num, elif vav ra ye" (20.b-21.a) ve "Num elif var ra" diye anmaktadır (51.a). Enverî'nin, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesine mülhak Haşim Paşa kitaplarında 72 numarada kayıtlı ve "Munla Bey" diye tanınan Ali Haydar b Ahmed Muhtar tarafından 1305 Receb'inin beşinci günü istinsah edilmiş divanı vardır. Şiirlerinde mahlasını aynı tarzda "nun, vav, ra, elif" (5.a-b), "elif, nun, vav, ra, ye" tarzında kullanıyor (93.a-b). Üslûb aynıdır. Dîvânın ilk sahifesinde şu satırlar yazılıdır:

"Humbaracı Ocağı ricalinden merkepçi Enverî Nureddin Kuddise sırrıhu'l-aziz hazretlerinin divan-ı ârifâne ve âşikâneleridir. Nazîmî'nin iki tarihidir"

Yerin nûr ide bîçün Enverî'nin 954
İde Vehhâb rahmet Enverî'ye 954

Herhalde Munla Bey'in istinsah ettiği nüshadan aynen yazdığı bu kayıt, bize Enverî'nin X.H/XVI.M yüzyılda yaşadığını bildirmekte, ayrıca da Şathiyye'ye bu zatın şiirlerinin karıştığını göstermektedir. Türkmen babalarının ayin esnasında coşup köpürerek bu çeşit sözler söylediği düşünülürse **"Tuffetü's-sâlikîn"** adı verilen bu şerhte, yeşil boya ile yazılmış Şathiyye'nin Hacı Bektâş'a ait olması ihtimal dahilinde olmakla beraber Enverî'ye aidiyeti de muhtemeldir.

BEKTÂŞİLİK

Hacı Bektaş adına kurulan ve onu pîr tanıyan tarikata "Tarîkat-ı Bektâşiyye-Bektâşî tarîkatı"; bu tarîkata mensub olanlara "Bektâşî" denmiştir. Sonradan gene Bektâşîler tarafından bu tarîkata "Tarîk-ı nâzenîn" adı takılmışsa da bu sözün II. Mahmud (saltanatı: 1223-1225 H./1808-1839 M.) tarafından Yeniçerilikle beraber Bektâşî sözünün duyulmaması için uydurulduğunu sanıyoruz. Eski Bektâşî mezar taşlarında bir söze rastlanmadığı halde, meselâ 1267'de vefât eden ve İstanbul' da Silivrikapısı dışında Seyyid Nizâm dergâhı karşısındaki köşede medfûn olan Halîl Revnakî Baba, "Tarîkat-ı aliyye-i nâzenîn"den olarak bildirilmiştir (.A Gölpınarlı, **Hurûfî Metinleri Kataloğu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973, s. 180). Üsküdar'da Karacaahmed mezarlığında "Miskinler" bölümünde 1323 H. de vefât eden "Mütekâidîn-i mülkiyye kâimmakamlarından Hâ-dimu'l-Fukarâ Muhammad Tarvat"ın mezar taşında da bu söz mevcuttur. Ayrıca kendisinin hurûfîliği de belirtilmektedir.

Hacı Bektâş, Bâbâî isyânında aktif bir harekette bulunmamıştır kanaatindeyiz. İsyandan sonra şimdi kendi adını taşıyan Suluca Karaöyük'te yerleşmiş, çevresine toplananlarca ulu tanınmış, böylece adına kurulan tarîkatın esasını meydana getirmiştir. Çevresine toplananlar Vefâiyye tarîkatı mensupları ve o çağlarda Moğol akınından iktisadî durum yüzünden Anadolu'ya göçen ve bu ülkede inanç bakımından, hattâ giyim-kuşam yönünden aralarında belirgin farklar bulunmayan Rûm Abdalları, Kalenderîler, Câmîler gibi topluluklardır (bu tâifeler için Vahîdî'nin **Menâkıb-ı Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân"** adlı eserine bakınız; İst. Süleymaniye Ktp. Hâlet Ef. Bl., No: 242; 16a-45a. Bektâşîler 45a-49b'dedir). Bu topluluklar, içinde temâyüz edenlere uyanlar "Saltuklar, Baraklılar, Emreler" gibi zümreler meydana getirmişlerdir. (A. Gölpınarlı, **Yunus Emre ve Tasavvuf**, İst. Remzi kitabevi, 1971, s. 85 ve devamı). Firdevsî-i Tavîl tarafından, halk rivâyetlerinin derlenmesiyle meydana getirilen **"Menâkıb-**

ı **Hünkâr Hâcı Bektâş-ı Velî**"ye (Büyük Vilâyet - nâme) nazaran Hâcı Bektâş, kendisine intisâb edenleri tıraş etmede yâhut ettirmede, başlarındaki serpuşu tekbirlemektedir ve intisâb töreni bundan ibârettir (A. Gölpınarlı tarafından hazırlanan "**Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî, Vilâyet - nâme**", İst. İnkılâb kitabevi, 1958, s. 16, 21, 28, 56, 61, 71, 72 Vilâyet - nâme'de geçen terimler, s. 141, 144). "**Hacım Sultan Vilâyet - nâmesi**"nde de aynı şeyi görüyoruz (Konya, Mevlânâ müzesi Ktp. A. Gölpınarlı yazmaları, no: 208; 1048'de Dervîş Murtazâ tarafından yazılmış nüshadan 1353 H. de A. Gölpınarlı tarafından istinsah edilen nüsha, 7a-9b). **Makâlât Tercemesi**"nde de tarîkat makamlarının üçüncüsünün saçı tıraş ettirmek ve gidermek olduğu bildirilmektedir (İst. Vezirhanı, Tatyos matbaası 1288, s. 20). İrşâda izin verilen kişilere ise *elifî* taç, hırka, çırağ, sofra, alem ve seccade veriliyor (**Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî**, s. 17-18; Açıklama, s. 107-108. **Hacım Sultan Vilâyet - nâmesi**, 6a-8a).

Bektâşîlerce, tarîkatın erkânını Balı Sultan (Balım Sultan) koyup bu yüzden de "Pîr-i sânî-ikinci pîr" tanınmıştır. Hacı Bektâş el-Horasanî'nin oğlu Resûl Balı'nın oğlu "Kutbu'l-evliyâ ve hülâsatu'l-budelâ Hızır Balı"dır ve türbe 925 H. de (1519 M.) Şehvâr oğlu Ali Beğ tarafından yaptırılmıştır. Hacı Bektâş ilçesinde ayrı bir türbede yatan bu zât, türbe kitâbesine göre Hacı Bektâş'ın evlenmediğini kabûl eden "Vilâyet-nâme" (**Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî**) evlâdı olmayan Kadıncık Ana'nın Hacı Bektâş'ın kerâmetiyle zevci İdris Hoca'dan oğlu olduğunu, birinin, Bektâş sağ iken öldüğünü, başka bir oğlunun adını Hacı Bektâş'ı "Habîb" koyduğunu, diğer oğlu Mahmud'un cezbeye tutulduğunu, Hacı Bektâş'ın "İki kılıç bir kında olmaz" dediğini ve Mahmûd'un vefât ettiğini, yurd oğlu olarak Habîb'le Hızır Lâla'nın kaldığını bildirir (s. 65); Aynı kitap, Hacı Bektâş'ın ölümünden sonra Habîb Emîrci'nin seccâdeye geçtiğini, yâni Bektâşîlerin muktedâsı olduğunu yazmaktadır. 205 a'da ise Hacı Bektâş'ın yerine Hızır Lâle Civân'ın geçtiğini, elli yıl makamda kaldığını, yerine oğlu Mürsel'in geçip kırk sekiz yıl şeyhlik

ettiğini, ondan sonra da Hızır Lâle'nın torunu, Mürsel'in oğlu Yusuf Balı'nın otuz yıl şehlikte bulunduğunu yazmakta, Habîb'ten hiç bahsetmemektedir. 146 a'da, Hacı Bektâş'ın himmetiyle Kadıncık Ana'nın bir oğlu olduğu kendisine duyurulunca da "Umud'un atası Habîbimdir" dediğini bu yüzden çocuğa Habîb adı verildiğini, bir zaman sonra Mahmûd'un; sonra Hızır Lâle'nin doğduğu, 147 a-b'de Habîb'in evlendirildiği Umur adlı bir çocuğu olduğu, Mahmûd'unsa cezbeye kapılıp öldüğü, yurd oğlu olarak Habîb'le Hızır Lâle'nin kaldığı yazılmaktadır (1624-1625 M.; 1034 H.; Hacı Bektâş dergâhına vakfedilen nüsha; A. Gölpınarlı'nın "Önsöz"ü, s. XXVI-XXVII). **Peçevî**, Kalender Çelebi'yi anlatırken, babasının İskender, onun babasının Balım Sultan olduğunu onun, Resûl Balı'nın onun da Habîb Efendi'nin oğlu bulunduğunu kaydediyor (İst, Matbaa-i Âmire, 1288, s. 120-123). Âlî de, Kalender Çelebi'den bahsederken aynı soy şeceresini veriyor (basılmamış cilt, İst. Üniv. Ktp. TY. 5959, 235 a). **"Mir'âtu'l-makâsid fî Defi'l-Nefâsid"** deyse, Habîb'in adı bile geçmez, soy şeceresi şöyle yürür: Hızır Lâle -Resûl Balı - Yusuf Balı - Mürsel Balı - Balım Sultan (s. 182). Elif Rıfkî, **"Bektâşî Sırrı"**nda şecereyi bu kitaptan alır (İst. Asır Ktp. 1325-1328, c.II, s. 10-11). Çelebi Cemâleddîn ise **"Müdâfaa"**sında çelebilerin adlarını, kısacık hal tercemeleriyle yazarken Balım Sultan'ın Mürsel Balı'nın oğlu olduğunu, Mürsel Balı'dan önce kardeşi Resûl Balı'nın ondan önce de babaları ve Hacı Bektâş'ın oğlu Timurtaş - diğer adıyla Seyyid Ali Sultan- 'ın şeyhlik makamında bulunduğunu söyler (**Bektâşî Sırrı**, Cüz. 3, s. 36-47). Bektâşîlerin inancına göre Horasan erlerinden Hasan Ata'nın oğlu Seyyid Ali Sultan Anadolu'ya gelip bir müddet Hacı Bektâş dergâhında kalmış, sonra Balım Sultan'ın babası Mürsel Baba ile Rumeli'ye gitmiş, Dimetoka'da yerleşmiş olan Mürsel Baba onun emriyle doksan yaşlarındayken bir kız almış, Balım Sultan o kızdan doğmuş (**Mir'âtu'l-Makâsid**, s. 189-190). Gene Bektâşîlere göre tarîkatın erkânını ve mücerredliği, yâni evlenmeyip kendini tarîkat hizmetine adamayı Balım Sultan koymuştur. Bu hususta elimizde kesin bir belge olmadığı için belki

tarîkatın dereceleri onun zamanında tespit edilmiştir diyebiliriz

Bektâşîlikte, "âşık, muhib, derviş, baba, halîfe" dereceleriyle bir de mücerredlik vardır. Âşık, tarîkata girmek isteyen kişiye denir. Çeşitli sınamalardan sonra tarîkata alınır ve Bektâşî olur, kendisine "muhib" denir. Herhangi bir muhib bir derviş olmayı ister ve isteği kabul edilirse sakal bırakır; kendisine Bektâşî tâcı sarıksız olarak giydirilir, tekkede yapabileceği bir hizmetle vazifelendirilir. Bektâşî tekkelerinde "meydancılık" yani orta hizmetlerine, temizliğe bakmak, "çerağcılık" yani şamdanları temizlemek, mumlara kandillere bakmak; "ayakçılık" yani gelen-giden kişileri ağırlamak, "kahvecilik" gibi hizmetler vardır. Fakat bilhassa eski dergâhların arazisi bulunduğundan, ekimle uğraşmak en belli-başlı hizmetler; hatta tasavvuf erbabı arasında "bektâşînin çapası, mevlevînin çivisi" sözü bir örf mecâzı olarak söylenegelmiştir (A. Gölpınarlı, **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İst. İnkılâb ve Aka Kitabevleri, 1977, s. 51-52). Baba, bektâşî şeyhine derler. Herhangi bir dervişe hatta icabında mühibbe, babalık, ancak halife tarafından verilir. Babalık icazeti alan kişi peygamber soyundansa tâcının üstüne yeşil, değilse beyaz bir kat sarık sarar. Baba, muhib ve derviş yetiştirebilir, fakat birisine icazet verip baba yapamaz. Bu hak yalnız halîfeye aittir. Halîfe, tâcının üstüne siyah sarık sarar. Evvelce bektâşîlikte Kerbelâ, Hacı Bektâş, Dimetoka'da; Seyyid Ali Sultan ve Mısır'da Kaygusuz dergâhları hilâfet makamlarıydı. Sonradan İstanbul'da Rumeli Hisarı'ndaki şehitlik dergâhıyla Göztepe civarındaki Şah Kulu Sultan dergâhlarındaki babalar da hilâfet almışlardı. İcabında üç mücerred baba da birisini halîfe yapabilirdi. Tarîkatların ilgasından sonra bu merkeziyyet ve disiplin kayboldu (aynı esere bakınız, s. 149-150). Mücerredlik, evlenmemiş bir dervişin ömrü boyunca evlenmemeye söz vererek kendisini tarîkat hizmetlerine adamasıdır. Yukarıda bildirdiğimiz dört dergâhta mücerredliğe ikrar veren kişinin sağ kulağı delinir, kulağına bir küpe (mengûş) takılırdı (aynı eser, s. 227-228, 240).

Bektâşîlikte "zâhir" denen ve bektâşî olmayan kişilerin katılamadıkları tarîkata giriş yani muhib oluş, her Muharrem ayının onuncu gününden sonra muhiblerin bey'atlerini yenileyiş, ihvandan helâllik alış, yahut da vefât etmiş birisinin ruhunu ta'ziz için yapılan toplantı ayinlerinde okunan, çoğu manzum "terceman" denen şiirlerin hemen hepsi fütüvvet ehlinden alınmadır ki bunların bazılarının kimlere ait olduğu da bilinmektedir. Meselâ giriş Ayn-ı Cem'inde (**Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, s. 68-69) okunan ve "Şem'-i tev-fîyk-ı hidayettir yüzün" mısraıyla başlayan dörtlük, Ne-sîmî İmadu'd-Dîn'indir (ö. 807 H./1404 M.) ve bu dörtlük, dîvânında da mevcuttur (İst. Takvim-i Vekayi' Matbaası, 1260, s. 152). Seyyid Muhammed b. Alau'd-Dînu'l-Huseyniyyu'r-Radavî, "**Kitabu Miftâhu'd-Dakâ'ik fî Beyâni'l-Fütüvvet Ve'l-Hakâ'îk**" adlı fütüvvet-nâmesine de alınmıştır (ketebesine nazaran, Bursa'da Şâfiî kadısı olan müellif tarafından 931 Safer'inin başlarında yazılmış nüsha, Konya, Mevlâna Müzesi Ktp, A. Gölpınarlı kitapları, No: 171, 286). Aynı terceman, "Mir'âtu'l-Makasid" de de vardır. s. 289. A. Gölpınarlı'nın "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları" makelesine de bk. İst. Üniv. **İktisad Fakültesi Mecmuası**, C.11, Ekim 1949-Temmuz 1950, No: 1-4). Eşik tercemanı, huzurda okunacak terceman, hata tercemanı da her iki kitapta var (26b, s. 289: 43a, s. 290-291: 44a, s. 292). Radavî'nin "**Fütüvvet-nâme**"sinde, öbür tercemanlar da, bektâşî törenlerinden bahseden tercemanları ihtivâ eden "**Erkân-nâme**"lerde bulunmaktadır. Bundan da anlaşılıyor ki Bektâşî törenlerine zaman zaman eklentiler yapılmış. "Mahabbet meclisi" denen ve "Ayn-ı cem"den sonra arada bir nefesler okunarak, semâ nefesleri okunurken, semâ edilerek süren içkili meclisin sonunda, yemek gelmeden "Celvetiyye" tarîkatından "Hâşimiyye" kolunu kuran, aynı zamanda bektâşî olan Üsküdar, İnâdiye Celvetî dergâhı şeyhi Hâşim Mustafa Baba'nın (ö. 1191 H./1782 M.), bestelenmiş bir şiirinin okunması da bunu ispatlamaktadır. (Ta'lîk yazı ile taşbas. Dîvân, s. 90, **Mir'âtu'l-Makasid**, s. 277).

Bektâşîlikle öbür tarîkatlar arasındaki en mühim ayrıntı, bektâşî olacak kişiye "meydan" denen tören odasına alınmadan önce İmamiyye (İsnâ'aşeriyye) mezhebine göre abdest aldırılması, törende de intisâb ettiği baba tarafından "Gürûh-i Nâciye"den yâni İslâm fırkaları içinde azaptan kurtulmuş olduğunu, mezhebinin Ca'ferî; pîrin Hacı Bektâş-ı Velî; mürşîdinin Muhammed; rehberinin Ali bulunduğunu telkıyn eylemesidir. Böylece bektâşî tarîkatına giren aynı zamanda Ca'ferî mezhebini kabul etmekte, o mezhebe girmektedir. "İkrar tercemânı" denen manzum tercemanda da bu husus açıkça belirtilmektedir. Fakat bu, gerçekte, ancak sözde kalmaktadır. Çünkü Ayn-i Cem' e kıdem sırasıyla yâni tarîkata girişteki önceliğe göre evvelâ erkekler, sonra kadınlar girmiştir, fakat kadınları İslâmî örtünüşe riayet etmemişlerdir. Giriş töreninde ve son "Gülbank"dan (duâdan) sonra ya meydana yâhud başka bir odaya kurulan sofrada "dem" denilen rakı, gülbankla, arada nefesler okunarak bâzı kere sabaha dek içilmiştir. O geceden sonra da ibâdetlerin zâhirlere, yâni bektâşî olmayanlara farz olduğu, şeriatin, âlemin nizâmı için düzüldüğü kanâati pekişmiştir. Bektâşîye göre "Eli tek, dili pek, beli berk" oldukça, kendine âid olmayana dokunmadıkça, sırrını söylemedikçe, cinsî kötülükte bulunmadıkça aldığı abdest bozulmaz. Görülüyor ki bektâşîlik, Şî'a-i İmâmiyye perdesi altında tam bir bâtınîliktir. Bu bakımdan, ne bektâşîler, ca'ferîlerle uyuşabilirler, ne de ca'ferîler, onları kendilerinden hatta İslâm ümmetinden sayabilirler.

Bektâşîlerin hicrî yılın ilk ayı olan Muharrem'in birinci gününden onuncu gününe dek İmâm-ı Hüseyn yası dolayısıyla "Siyâm-ı Fâtıma" dedikleri oruçları vardır. Bu günlerde kesilen hayvanların etini, o günlerde sağılan sütleri, yapılan yağları yemezler ve on gün su içmezler. Hatta mutaassıbları Hacı Bektâş civârında çıkan ve "Balık tuzu" denen kaya tuzundan bir parçayı yanlarında taşırlar, susadıkça onu yalarlar. Geceleri tekkelerde avluda dolanırlar, Fuzûlî'nin (963 H.) **"Hadîkatu's-Sü'edâ"**sı okunur, ağlanır. Üçüncü günü öğle çağında kitabın "Şahâdet" bölümü okunduktan sonra içine "Gevher" dedikleri

kalıpla sıkıştırılmış Kerbelâ toprağı katılan suyu içerek oruçtan çıkarlar. İmâm-ı Hüseyn'in Rabb'ine kavuşması dolayısıyla birbirlerini tebrik ederler. On birinci gece, Ehl-i Beyt'i Kerbelâ'dan Şam'a, Şam'dan Medîne'ye gidiş faslı okunarak mâtem biter. Müteâkip günlerden birinde, sabah çağı mersiye okunur, pişirilen aşûre yenir, muhabbet meclisleri başlar.

Baharın giriş günü olan "Nevruz" da bektâşîlerce büyük bir bayramdır, o günü Ali'nin doğum günü sayarlar. İçine gevher ve lohusa şekeri katılmış sütü törenle içerler ve bayramlarını kutlarlar.

Bektâşîlikte öbür tarîkatlar arasındaki diğer bir fark ta bektâşîliğin Hurûfîlik inançlarını benimsemiş olmasıdır. Bilhassa hicri X. (XVI M.) yüzyıldan sonra hurufîlik, bektâşîliğin esas inançlarından olmuş, Fazlullah'ın (796 H./1394 M.) "**Câvidân-nâme**"si bile Türkçeye bir bektâşî tarafından çevrilmiştir (A. Gölpınarlı, **Hurûfî Metinleri Kataloğu**, Ankara, 1973, s. 96, 119-124 ve 143-147'ye bk.). Hoca İshak (1310 H./1892 M.) "**Kaşifü'l-esrâr ve dâfi'u'l-esrâr**" adlı eserinde (İst. 1291) Hurûfîliği kuran Fazlullah-ı Esterâbâdî'nin Aliyyü'l-A'lâ'nın, Fazl'ın öldürülmesinden sonra Anadolu'ya gelip bir müddet Hacı Bektâş dergâhında oturduğunu, bektâşîlere Hurûfîliği telkıyn ettiğini yazar. 1241'den sonra (1826 M.) yazılan, müellifi meçhul "**İzâhu'l-esrâr**" aynı bilgiyi verir (İ.Ü.Ktp, TY. 4382). Biz de isim benzerliği hattâ ayniyeti yüzünden Seyyid Alî Sultan'ı Aliyyü'l-A'lâ sanmış, aynı hataya düşmüştük. ("Bektâşîlik", **Aylık Ansiklopedi**, C.IV, No:41, İst. Eylül 1947; s. 1197, 1. sütunun sonları). Sonradan bu yanlışlığın, Hurûfîliği, Bektâşîliğin esas inançları haline getirenlerin, Nesîmî İmâdeddin'le ona uyanların olduğunu anladık (Bektâşîlik-Hurûfîlik ve Fazlullah'ın öldürülmesine düşürülen üç tarih, İst. Üniv. **Şarkiyat Mecmuası** V, 1964, İst. Edebiyat Fak. Matbaası, ayrı basım, s. 15-22). Bektâşîlikteki Hurûfî inancını hicrî X. yüzyıldan (XVI. M.) itibaren görmekteyiz. (**Alevî-Bektâşî Nefesleri**, s. 24, 181).

Burada ayrıca bir husustan da bahsetmemiz gerek: Bektâşîliğe giriş törenini anlatan, muayyen işlerin ya-

pılmasında okunması âdet olan tercemanları, çekilmesi icab eden gülbankları ihtivâ eden ve **"Erkân-nâme"** denen mecmuaların bazılarında, Şîa-i İmâmiyye'ye (Ca'ferî'ye) göre "Usûl-i Din, Furû'-i Din" denen inanç ve ibâdet, bazı eksiklikleri olmakla beraber îzâh edilmekte, "muhabbet meclisi"nden, "dem"den hiç bahs olunmamaktadır. Hattâ bunların bazılarında, Ca'ferî mezhebine göre cenaze namazı bile anlatılmaktadır. Burada bunların birinden söz edeceğiz: Rahmetli Necib Âsım (ö. 1935), 1925-1343'te İst. Kanaat Kütüphanesi tarafından **"Bektâşî İlmihâli"** adıyla bir **"Erkân-nâme"** neşretmişti. Maalesef, metnini tam yayınlamamakla beraber yer yer metinden alıntıları belirten bu "Erkân-nâme", "İbrahim Enverî Baba Vekîl-i Bektâş-ı Velî"ye mensup "Seyfeddin bin Z'ül-fekârî Derviş Ali" tarafından 1261'den hayli önce yazılmıştır. s. 3, 28). Bu **"Erkân-nâme"**de abdest, namaz v.s. Ca'ferî mezhebine göre izah edilmektedir. Bu ve buna benzer "Erkân-nâme"ler, bektâşîlerde bâtınî inançları gütmeyen bir azınlığın bulunduğu kanaatini belirtiyor. Ancak biz ömrümüz boyunca bu çeşit birkaç bektâşî görebildik.

Osmanoğulları devletinin kuruluş çağında, Anadolu'da pek güçlü ve yaygın olan fütüvvet töresince, kurulan orduda Hacı Bektâş pîr tanınmıştı (İslâm ve Türk illerinde fütüvvet teşkilâtı ve kaynakları, s. 38-40, 66-69, 87. **Vilâyet-nâme, Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî**, açıklama, 127-130). Bu yüzden Yeniçeri Ocağına "Ocağ-i Bektâşîyân" Yeniçerilere "Ta'ife-i Bektâşîyân", Yeniçeri Ağasına "Ağa-yi Bektâşîyân" denmişti. Yeniçerilerin 94. ocağında bir bektâşî babası bulunur. Hacı Bektâş'ın vekîli tanınırdı. Yeniçerilere dayanan Bektâşîlik de Anadolu'da Hacı Bektâş ilçesinden başka ancak büyük şehirlerde, Ege ve Marmara mıntıkasında tutunabilmiştir. Fakat orduyla ve "Alperenler"le, Rumeli"de, Trakya, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan'a yayılmış, bilhassa Arnavutluk'un mühim bir kısmında resmî bir din halini almıştı. Hicrî X. yüzyılda, Balım Sultan'ın kardeşi Kalender Çelebi, âdeta ikinci bir Bâbâî isyanı hazırlamış, 935'te (1528-1529) öldürülmesinden sonra, Hacı Bektâş, tekkesi başsız kalmıştı. Bu olaydan on üç yıl sonra 948'te

(1541 M.) Sersem Ali Baba, Hacı Bektâş postuna oturup "dede babalık" makâmını kurdu. Bu suretle Bektâşîliğin merkezinde çelebilikten başka bir de "dede-babalık" makâmı meydana geldi. Dede-babalık makâmının tutunmasında hiç şüphe yok ki Yeniçerilik de büyük bir âmil olmuştur. Ancak Yeniçeri ocağına dayanan Bektâşîler, ocağın disiplini bozulduktan sonra da daima ocağa bağlı kalmışlar, II. Mahmud tarafından ocağa karşı girişilen "Vak'a-i Hayriyye"de de padişâhın çıkardığı "sancak-ı şerîf"in altına değil "kazan-ı şerîf"altına gitmişlerdi. Yeniçerilik kaldırıldıktan sonra Bektâşîlik de ilgâ edilmiş, yeni türeyen tekkeler yıktırılmış, isyana karışan babaların bir kısmı idâm edilmiş, bir kısmı şeriat bilginleri fazla olan yerlere sürülmüş, eski tekkelere Hacı Bektâş'ın Ahmed-i Yesevî ile olan münâsebeti söylentisine uyularak Nakşî şeyhleri yerleştirilmiştir (Vak'a-i hayriyye ve bektâşîlerin ilgâsı hakkında Es'ad Efendi'nin **"Üss-i zafer"**ine bakınız, İst. 1243, s. 199-223). Hacı Bektâş Dergâhına tâyin edilen Nakşî şeyhiyle babalar arasında zaman zaman çıkan geçimsizlikler, her iki tarafın da müsahamasıyla önlenmiş, bu durum tarîkatların ilgâsına kadar yürüyüp gitmiştir **"Mektûbât-ı Sırrı Paşa"**daki bektâşî dergâhı, nakşî şeyhî ve bektâşîler hakkında lâyihaya bakınız, İst. 1309, s. 175-176).

Bibliyoğrafya: Metinde gösterilmiştir (Mufassal bibliyoğrafya için **"Aylık ansiklopedi"** deki Bektâşîlik maddesine bakınız. C. IV, No. 41, Eylül 1947, s. 1199).

BAHAÜ'D-DİN MUHAMMED VELED

Mevlevî tarîkatının pîri Mevlânâ Celâlüddin Muhammed'in babasıdır; sonradan C. Muhammed'e "Mevlânâ" dendiğinden babası, "Mevlânâ-yı Bozurk-Büyük Mevlânâ" diye de anılmıştır. Çok defa adı, "Bahâ-i Veled" diye de geçer (Şemsü'd-din Ahmedi'l-Eflâkiyyi'l-Ârifî: **Manâkıbu'l-Ârifîn**; Tahsin Yazıcı'nın tashih ve hâşiyeleriyle; Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959; C.1, s.7, satır: 1, 9, 17). Vaaz ve sohbetlerinin zaptından meydana gelen "Maarif" de, hicrî 600 yılı Ramazanının ilk günü (3. V. 1203; Faik Reşit Onat, **Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi 1974, s. 41), yaşının ellibeşe yaklaştığını bildirmesine nazaran, bu sözü, ellidört yaşının son aylarında söylediği kabul edilse, hicrî 546'da (1151-1152 M.) doğduğu anlaşılmaktadır (**Maârif**; Bediü'z-zaman Furuzan-fer'in önsözü ve tashihiyle; Vezaret-i Ferheng yayımı; Çap-hane-i Meclis-1333 Şemsî Hicrî; C.3 Fasıl 227 s. 354).

Bahâü'd-din Veled'in en yaygın lâkabı "Sultanü'l-Ulama-Bilginler Padişahı"dır. Bu lâkab, merkadinin üstündeki sandukada mevcuttur. Aynı kitabe, O'nun, Belhli Ahmed oğlu Hüseyn'in oğlu olduğunu da bildirmektedir (Abdülbâkî Gölpınarlı, **"Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik"**, İstanbul İnkılâp Kitabevi, 1953, s. 355). Bu lâkabın, Hz. Muhammed tarafından verildiğini, önce torunu Sultan Veled, **"İbtidâ-Nâme"**de, Belh müftîlerinin gördükleri bir rüyaya bağlamak sûretiyle anlatır (A. Gölpınarlı tercümesi, Konya Turizm Derneği Yayımı, Ankara Güven Matbaası, 1976, XLII. Bölüm, s. 236-238, Beyit 4118-4141). **"İbtidâ-Nâme"**yle menkabeleşen ve lâkabın tevcîhinde âmil olan rüyâyı görenleri sayısı, Sipeh-Sâlâr ve Eflâkî tarafından üçyüze çıkarılmıştır (Midhat Bahârî Husâmî: **Terceme-i Risale-i Sipeh Sâlâr be Manâkıb-ı Hazret-i Hudâvengâr**; İstanbul Selânik Matbaası 1331, s. 17-18; Tahsin Yazıcı'nın tashih ve hâşiyeleriyle Manâkıbü'l-Ârifîn" C.1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959 s. 10) **"Maârif"**te ise kendisi, Tanrı haslarından birinin rüyâda, nuranî bir ihtiyarın Bahaü'd-din Veled'e bu

lâkabla hitab ettiğini gördüğünü "Mervezî" diye anılan başka bir zâtın da kendisine, "Ben de rüyada gördüm, Tanrı kulları bu lâkabın sana Peygamber tarafından verildiğine tanıklık ediyorlardı; aynı zamanda bir topluluk yüce sesle, "Rahmet Sultanü'l-Ulamâ'nın dostlarına diyordu ki bu söz lânet ona düşman olanlara anlamını da veriyordu" dediğini bildirir; verdiği fetvâlara yazdığı bu lâkabın, *Kadı tarafından silindiğinden* de de şikayet eder (C.2, Fasıl 129, s. 188-189).

Bahâü'd-din Veled'in I. Halife Ebu-Bekr soyundan olduğu da aslı olmayan bir söylentiden ibârettir. Önce bunu, Sipeh-Sâlâr dile getirmiştir; fakat soy şeceresini vermemiştir (Aynı terc. s. 15). Eflâkî'nin, **"Manâkıbu'l Ârifîn"**indeki şecerede, Ebu-Bekr'le Mevlânâ arasında sekiz kişi var (İst. Bayezit Ktp. Tasavvuf, No: 5265, 971 H. de Mevlânâ türbesinde yazılmış nüsha; 250 a; aynı nüshanın kabındaki şeceredeyse altı kişi, büyük babasının adı da yok; 1.a). **"El-Cevâhirü'l-Mudi'a"**da, Sultanü'l-Ulema'nın babası Huseyn'den önce bir Muhammed olduğu gibi o da dahil, arada yedi kişinin adı geçmekte. Hicrî 13. yılda ölen (634 M.) Ebu-Bekr'le 628'de (1231 M.) vefât eden B. Veled'in arasında bu kadar az kişinin bulunmasına imkân yoktur. Sultan Veled de, O'nun yaşayaşı, Konya'ya gelişi ve vefâtı hakkında en doğru bilgiyi verdiği halde, Ebu-Bekr soyundan olduğunu anmaz. **"İbtidâ-Nâme"**ye eklenen ve Ebu-Bekr soyundan olduğunu bildiren iki beyit, eski ve sağlam nüshalarda yoktur; bazısına da sonradan bir başkası tarafından kenara yazılarak eklenmiştir. Esasen 4135 beyitle 4136. beytin arasına katılan bu iki beyit, önceki ve sonraki beyitlerin anlam vahdetini bozmaktadır (Etraflı bilgi için **"İbtidâ-Nâme"** tercümemizin 237. sayfasındaki dipnota ve "Mevlânâ Celâleddin" adlı eserimizin III. basımının 35-38. sayfalarına bk. İstanbul İnkılâp Ktp. 1959). Bütün bunlardan başka, **"Maârif"**te, Mevlânâ'nın eserlerinde bu hususta hiçbir kayda rastlanmadığı gibi kendisinin ve oğlu Celalü'd-din Muhemmed'in sandukalarındaki kitabelerde de böyle birşey yoktur (**Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik**, s. 353-355). Annesinin, Hârezmşahlar soyundan oluşu, büyük babası

Ahmed Hatîbî'nin annesinin İbrahim Edhem'in (ö. 161 yahut 166, H. 777, M. 783) kızı bulunuşu da zaman bakımından mümkün değildir. Bu rivayetlerin İslâm'da olmayan soy-boy yüceliği gayretiyle sonradan uydurulduğunda şüphe yoktur. Ebu-Bekr soyundan olduğu rivayetinin 483 (1090 M.), yahut 500 de (1106 M.) vefat eden Şem'ü'l-E'imme Ebu-Bekr-i Serahsî'nin kızının kızıyla evli oldugna dair söylentiden meydana geldiği düşünülebilir (Bu hususta Tahsin Yazıcı'nın **Menâkıbu'l-Ârifîn** tercümesine bk. Âriflerin Menkıbeleri, Ankara, Millî Eğitim Basımevi, 1953, Önsöz, s. LXXV-LXXVI ve bu sayfalardaki notlar).

Sipeh-Sâlâr, Bahâ-i Veled'in tarîkat silsilesini, atası vasıtasıyla Ahmed Gazâlî'ye ulaştırır; ondan sonraki silsile, sûfilerce meşhurdur ve Hasan-ı Bısrî vâsıtasıyla Ali'ye dayanır (s. 15-16). "**Menâkıbu'l-Ârifîn**, Sultanu'l-Ulamâ'nın atası olan Ahmed Hatîbî'yi, Ahmed Gazâlî'nin onu Şem'ü'l-E'imme'nin mürîdi gösterir; onu da Baha'nın şeyhi yapar (C: 2, s. 998). Attâr, Bahâ'yı, Necmü'd-din-i Kübrâ mürîdi sayar (Lâmi'î tercümesi **Fütûhu'l Mücâhidîn li Tarvîhi Kulûbi'l-Müşâhidîn**, İstanbul 1289 H. S. 513-514). Sûfilerce Hz. Peygamber'in Ali'ye, onun da Hasan-ı Bısrî'ye telkiyn-i zikrde bulunması, tamamıyla uydurma olduğundan bu hususta fazla durmuyoruz (**100 Soruda Tasavvuf** adlı eserimize bk. İst. Gerçek Yayınevi, 1969, s. 31-32).

Gerçekten de bilgin ve tasavvufta ileri bir zat olan Bahâ-i Veled, zamanında pek büyük hürmet gören Fahrü'd-din-i Râzî'nin (ö. 606 H. - 1210 M.) fikirlerinin, dîni, Yunan felsefesine, o felsefenin İslâmîleşmiş bir tarzı olan Hukemâ mesleğine göre yorumlamanın şiddetle aleyhindeydi; bu fikri güdenleri, zamanın iktidarını temsîl edenleri apaçık yeriyor, onları "Bid'at Ehli" diye anıyordu (**Maârif**, B.F. C.1, Fasıl 55 s. 82;2, Fasıl 156, s. 245-246); nitekim halifesi Seyyid Burhanü'd-din Muhakkık-ı Tirmizî de (638-639 H.-1240,41 M.) Fahr-ı Râzî'yi hoş görmez (A. Gölpınarlı'nın önsözü ve açılamasıyla **Maârif tercümesi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Edebiyat Dizisi: 32, Ankara, 1972, s.41, satır 26-27); Şemsü'd-din-i Tebrizî'de

(645 H.-1247 M.), "Makâlât"ında aynı inançla Fahr-i Razî'yi şiddetle kınar (Mevlânâ Celaleddin s. 56). Sultan Muhammed Tekiş, Yalnız Fahr-i Razî'ye taraftar olmakla yetinmiyordu, Hilâfet makâmıyla da arası açılmıştı. Tirmiz'den getirttiği Alaü'l-Mülk adlı bir seyyidi halife ilan etmişti. (Cüveynî, Cihân-goşâ E.J.W Gibb Vakfı yayımı, C.2 Leydan 1916, s. 97, C.3 s. 244-245). Bütün bunlar Bahaü'd-din'in Belh'ten göçmesine sebep oldu. "**Maârif**"te, 600 Şevvalinde (VI. 1240 M.) Gor padişahının Vahş'ı almasını anlattığına (3 s. 355), Mevlâ-nâ'ın, "**Fîhi Mâ Fîh**"te Hârezmşâh'ın Semerkand'ı istilâ ettiği zaman orda bulunduklarını bildirdiğine göre (A. Gölpınarlı tercümes, İst., Remzi Ktp., 1959, s. 148) Belh' ten göçmesi 604'ten (1207 M.) sonradır (Bk. İbnü'l-Esîr, **El-Kâmil**, C.12 Mısır, 1290, s.112). Bu göçte şüphesiz ki Mogol akınının yaklaşmasının da tesîri vardır. Hamd' Allah-ı Müstevfi 618'de (1221 M.) göçtüğünü bildirmek-tedir ki (**Târîh-i Güzîde**, Gibb Vakfı, Leyden, 1910, s. 791) bu "**İbtidâ-Nâme**"nin verdiği bilgiye de uyar; Sultan Veled, Baha-i Veled'in Belh'ten göçüp Hicaz'a giderken, daha yoldayken Belh'in Mogollar tarafından alındığını söyler ve Hicaz'dan dönünce de Anadolu'ya gelip Konya'ya yerleştiğini bildirir. Yolda konup-göçtüğü yerlerden bahsetmez. Ancak zevcesi Mü'mine Hâtûn'un, oğlu Alaü'd-din'in Karaman'da medfun oluşları bize, yolculuk sırasında, bazı şehirlerde bir müddet kaldığına dair söylentilerin doğruluğunu bildirir. Selçuk Hükümdarı Alâeddin Keykubad'ın (ö. 635 H.-1237 M.) dâvetiyle Konya'ya gelişi, karşılanışı v.s. rivâyetleri "**İbtidâ-Nâme**"ye uymaz; bu en doğru kaynağa göre padişah, onu Konya'ya geldikten sonra duymuş, beylerle ziyaretine gitmiş, ölümüne pek üzülmüş, yedi gün yas ilân etmiştir. Sultanü'l-Ulamâ, Konya'da ancak iki yıl yaşamış, hicrî 628 Rebiü'l-âhırının 18. Cuma günü vefat etmiştir. (**İbtidâ-Nâme** terc. s. 242-244; Mevlânâ Celâleddin, III. basımı, s.42-43).

Tasavvuf ehlinin, dinî ve tasavvufî sözlere, "Maarif, Maarif-i İlâhiyye, Makâlât" dediğini biliyoruz (S. Burhanü'd-din-i Tirmizî'nin "**Maârif**" *tercümesindeki* önsözümüze bk. s. 7-8). Baha-i Veled'in dinî-tasavvufî sözleri

de müridleri tarafından zaptedilmiş, "**Maârif**" adı verilen üç ciltlik bir eser meydana gelmiştir. "**Maârif**"in, Seyyid Burhânü'd-din'in, Mevlânâ'nın ve onun çevresinde toplananların hayatlarında da tanındığını, okunduğunu, yazıldığını biliyoruz (Mevlânâ Celâleddin, s. 22-25). Bu sözlerin, ancak bir cilt teşkîl edecek miktarının toplanmış bir halde olduğunu, dağınık, hatta unutulmuş kısımının iki cilt olarak, hicrî 955'te (1548 M.), Şîrâzlı Şerif Muhibbi oğlu Alâyî tarafından toplandığını da, bu nüshanın ketebesinden anlamaktayız; sözlerde üslûpta hiçbir değişiklik olmadığından, kesinlikle bu sohbetler de Baha-i Veled'indir (Mevlânâ Celâleddin, III. basım, s. 22-25, B.F. tarafından hazırlanan "**Maârif**" s. 429-430).

Baha-i Veled'in sözleri, tamamiyle konuşma tarzındadır. Hiçbir sözünde külfet yoktur. "Fasl" diye ayrılan bölümlerin çoğu bir âyetin, bir hadîsin tefsiri, îzâhı, yahut kendisine sorulanlara verdiği cevaplardır. Bu arada, inancı, devrinin özellikleri, tarihî olaylar, bilhassa zamanındaki Belh Farsçası, dil hususiyetleri de pek güzel belirtmektedir. Rahmetli üstâd Bedi'uz-zamân Furûzânfer "**Maârif**"i, içinde geçen âyet ve hadîsleri şiirleri belirterek, nüsha farklarını bildirerek, dili ve devri bakımından ehemmiyetini belirterek "**Mesnevî** ile râbıtasını îzâh ederek pek güzel bir tarzda hazırlamış. Eser, Şemsî Hicrî 1333'te İran Vezâret-i Ferheng'i* tarafından "Çâphâne-i Meclis"te bastırılıp ilim âlemine sunulmuştur.

---

* Vezâret-i Ferheng: Millî Eğitim Bakanlığı.

DAU'S-SILA-İ MÂZÎ VEYA DÜN - BUGÜN

Bir çeşit yol tarifi vardı... Bir çeşit ev tarifi: "... Oraya vardın mı sağa dön. Solda bir bostan göreceksin... doğruca git. Gene solda, köşede; önünde koca asırlık bir çınar ağacı, cumbalı, saray yavrusu bir konak... Sağda az meyilli bir yokuş... Vur o yokuşa! Aşağı-yukarı yüz adım ötede, sağda: bahçesinde salkımsöğüt; küçük, kuşyuvası gibi ahşap bir ev... 14 numara! Karşısında küçük bir bakkal var: Bakkal İbrahim Efendi... İşte o ev, Selvinaz Kalfa'nın evi..."

Bir çeşit gidiş vardı... Bir çeşit dosta gidiş: Yanları açık, tek yâhut çift atlı sayfiye arabasına kurulurdunuz. Yanınızda torununuz, ön tarafta damat bey... Yaya bir saatte varılacak yola, sağı-solu seyrede-ede yarım saatte varırdınız. Siz arabaya binerken arabacı yerinden iner, yardıma müheyyâ dururdu.

Varacağınız yere varınca "dur" dediniz mi, gene hemen yerinden atlar, önünü kavuşturur, hizmete âmâde bir hâl alır; gerekirse tutunmanız için elini değil, "kolunu" uzatır; parasını alınca da "teşekkürler" eder, "hayırlar" dilerdi...

Bir çeşit hitap vardı... Bir çeşit söz söyleyiş: Kadına hanımefendi denirdi; erkeğe beyefendi... Yaşlıca ve sakallı zâta efendi hazretleri... Erkeğe paşam diyenler bulunurdu ve bunlar akalliyetlerdi; yâni azınlıklar.

Arabadan inen, "hayırlı işler" dilerdi arabacıya... Arabadan inene "güle-güle" derdi arabacı...

Bir çeşit vapur yolculuğu vardı... Bir çeşit dostluk: Aynı semtde oturanlar, aynı yola gidenler buluşurlardı vapurda. Hemen herkesin de oturduğu yer belliydi. Yerden temennâlar... İçten iltifatlar... Hâl-hatır soruş... Biraz belki "riyâ" da vardı ama; daha çok içli bir sevgi...

Bir çeşit konuşma tarzı vardı... Bir çeşit iltifat: Oğul sorulurken, mahdum beyefendi denirdi. Oğul'dan sözedilirken, mahdum bendeniz... Baba'ya peder denirdi, anne'ye vâlide... Kız'dan kerîme câriyeniz diye sözedilirdi... Peder duâcınız denirdi baba'dan bahsedilirken... Ve muhatap her sözü bir estağfirullah'la karşılardı.

Gidilirken baba'nın eli öpülürdü, anne'nin eli... Ve duâları alınırdı. Küçükler öpülürdü... Yaşdaşlarla görüşülürdü. Evde kalanların gönülleri hoş olurdu... Gidenler kutlulukla, sevinçle giderlerdi.

"Esnafdan..." diye kınayanlar yok değildi; Belki de çoktu... Fakat, "Biz esnafız, bizde yalan yok" demeyen esnaf yoktu.

Seyyar satıcıların sesleri besteliydi, sözleri ezgili... Ürküten, can alan, uyuyanı uyandıran ses yoktu.

Ezan, namaz kılmayana bile bir "ruh sükûnu"ydu... Bir müzik vakfesi... Bir huşû' ânı... Sabah salâsı "dilkeş-i hâverân"dan, ezanı "Sebâ"dan... Öğle, ikindi, yatsı ezanları, önce hazırlanmış makamlardandı. Akşam ezanının ise bambaşka bir okunuş tarzı vardı...

Mahalle kahvesi'nin bir çeşit vazifesi vardı. Bir çeşit içtimaî toplantı yeriydi orası. Her sabah işine giden oraya uğrardı... Herkes birbiriyle bir kere daha görüşürdü. Hasta yoksulun ıyâline, kimsesiz kadının hâline orda çare aranır, bulunurdu. Doktor yollanırdı... İlâç alınırdı... kömür gönderilirdi... para toplanırdı. Bunlar yollanır, gönderilirken de; yollayanlar, gönderenler söylenmez, yardım olduğu bildirilmezdi: "Akrabanızdan biri göndermiş..." denirdi, "...adını söylemedi"...

Bir çeşit külhanbeylik vardı... Bir çeşit emniyet kolu: Mahallenin namusundan mes'ul sayardı kendilerini bunlar. Mahallenin bekçisine, karakoluna yardımcıydılar. Bunlar yüzünden mahalle emîndi, rahattı. Bunlar yüzünden uykuda ürkmezdi insan... Uyuyan, uyanacağı zaman uyanırdı. Geçinirdi mahalleliden bunlar... Ellerinden bir kaza çıkarsa, hapishânede mahalleli yardımcıydı bunlara... Ve üzüntülü...

Bir çeşit hizmetçi kadın vardı... Bir çeşit ev halkından olanlar: İhtiyarlayan dadı olurdu "ana yarısı"... Genci evlendirilirdi; kocasıyla o eve bağlı kalırdı. Varlıkları birdi, yoklukları bir...

Bir çeşit yaşayış vardı... Bir çeşit huzûr ve sükûn: Sabah ezanında kalkılır... Kuşluk'da işe gidilir... Gün batarken ya meyhâneye uğranır, ya eve dönülür; fakat yat-

sıdan sonra uyunurdu. Geç kalan genç, "terliksiz" çıkardı odasına... Kimseyi uyandırmazdı... Herkesi sayardı.

Geceleyin ne korna sesi vardı, ne vapur düdüğü, ne radyo haberi; ne mahalleler arasında çocukları uykularından benilendirip sıçratan, sinirlileri de delirten otomobilli ilân yaygarası; ne mahalle arasında kafeterya, ne çalgılı gazino...

Bir çeşit hayır dileyiş vardı... Bir çeşit gönül alış: İnşaatta çalışan, yol kazan, odun kesen, kol gücüyle bir işgören kişiye rastlanınca, "kolay gelsin" denirdi. Bu söze muhatap olan, bir an işini bırakır, memnun olur, "eyvallah" der, yeni bir güçle işe başlardı...

Bir çeşit âşinâlık vardı... Bir tarz kardeşlik: Yolda, Kıble yönünden gelen davranır, rastladığına selâm verirdi; sıra onundu. Ve büyük, küçüğe; yaşlı, gence; atlı, yayaya "ilk selâm veren"di. Selâm, verilen tarzdan daha da güzel bir tarzda alınır. Bu rastlantı hayra yorulur. Her iki yolcu da ferahlı, kutlu, yoluna devam ederdi...

Bir çeşit yola çıkış vardı... Bir çeşit yola yöneliş: Evden, el-yüz öpülerek ayrılanın ardından su dökülürdü... "Su gibi git, su gibi gel; engel tanıma; rastlarsan su gibi aş..." demekti bu.

Arabaya binen yolculara, şehrin sınırlarını aşınca önce arabacı "uğurlar olsun" derdi. Bunu duyanlar, "uğurun Hakk'a olsun" sözüyle karşılık verirler, birbirlerine de "uğurlar olsun" derlerdi. Yolculukda rahatsızlanana yardım edilir, çocuklar eğlendirilir, ihtiyarlara yer verilirdi. Yol, karşılıklı saygıyla sürer gider, aşılır biterdi...

Bir çeşit nezâket vardı... Bir çeşit insanlık: Lokantada bir masaya oturan, o masada evvelce oturmuş olanlara mutlaka "müsâadenizle" der, izin alır; yer var da oturursa, "âfiyet olsun" demeyi ihmâl etmez, "teşekkür"le karşılanırdı. Yemeği önce bitiren, gene oturanlara "âfiyetler olsun" demeden gitmezdi...

Bir çeşit hatır saymak vardı... Bir çeşit insanca saygı: Toplulukta gizli konuşulmazdı... Kimsenin sözü kesilmezdi... Bağıra-bağıra konuşmak pek ayıp sayılırdı. Herkes birbirinin sözüne riâyet eder, özüne saygı beslerdi

ve bu saygıyı bilmeyenler pek ayıplanırdı. Kaçınılırdı onlardan... "Meclis bozan" denirdi onlara ve pek nâdir bulunurdu böyle kişiler...

Bir çeşit hoşgörü vardı: "İnanç"ı, inanılmasa bile hoşgörüş; ayıplının ayıbı örtüş... İnancı ayrı olan sağsa, gıyabında "Allah hidâyet etsin" diye anılırdı. Ölmüşse, "dinince dinlensin" denirdi. Kör'ün, sağır'ın yanında körlükden, sağırlıkdan söz edilmezdi. Ayıplının yanında, o ayıbını hatırlatacak sözden kaçınılırdı ve böylece, bir meclisde herkesin ilk düşüncesi buydu.

Yollar tertemizdi. Ayrıca da; herkes sabahleyin kapısının önünü sular, süpürürdü. Nasılsa yolda bir taş... hem de bir küçük taş gören, giderken durur; bir çocuğun sürçmesine, bir âmânın düşmesine sebep olur diye hemen eğilir alır, yolun kenarına kordu.

Yolda birisinin düşürdüğü küçücük bir ekmek parçası, bir simit parçası gören eğilir onu alır, öper, yâhut öper gibi ağzına doğru götürür, sonra ya bir duvar kovuğuna, ya bir ağaç yarığına kordu. "Nîmet"di o ve nîmete hürmet gerekdi.

Mahalleli birbirini tanır, severdi. Uyğunsuz kişi hiçbir mahallede tutunamazdı. Bir ölüm, bütün mahalleyi kapsardı. Cenaze kalkar kalkmaz, o eve "önce Kıble komşusundan" çorbasıyla, etlisiyle, tatlısıyla bir tepsi yemek gelirdi... Ertesi gün sağ, sonra sol komşudan. Ve bütün bunlara öbür komşular sırasıyla katılırlar, bir hafta yaslı evde yemek pişirmek zahmeti düşünülmezdi...

Sabahleyin evde ilk iş, "lambanın şişesini silmek"ti. Lamba şişesine "hoh" landıktan sonra, küçük, incecik bir sopaya sarılı temiz bir bez şişeye sokulur; döndürüle döndürüle, şişe gıcır-gıcır silinir; üstü de silindikten sonra kenara konur; lâmbanın gazına gaz eklenir; fitili temizlenir; hususi makasla kesilir; idâre kandili de aynı tarzda hazırlanırdı. Ne elektrik kesilmesi!.. Ne küçücük, bugünün eğri-büğrü, kırık-dökük mum istifi...

Şehrin yollarında, iki yanda ağaçlar vardı... Pencerelerde fesleğenler... Bahçeleri vardı her evin... Bahçelerde güller, çeşitli güller, karanfiller... Yol kıyılarında gecesafâları...

Bir Meydan vardı... Geniş, güzel: Ortasında, suyu pırıl-pırıl büyük bir havuz... Girişinde sağda, iki güzel, temiz kahve; asırlık çınarlarla, kestane ağaçlarıyla gölgeli...

İkinci kahvenin sonunda tertemiz bir lokanta... Buluşulur, oturulur, sohbetler edilirdi. Yemek yenilirdi. Dinlenilirdi. Üstadlar gelirler... Şiirler okunur... İstekliler "baygın âşıklar" gibi onların yüzlerine, sözlerine dalarlardı. Küllük denmişti nedense vaktiyle... Sonradan Güllük olmuştu adı. Uçan kuşun kanat sesi duyulurdu orda... Alınan-verilen soluk, işitilebilirdi...

Şehzadebaşı'nda, Bayezid'den gidilirken sol yanda bir kahve vardı: Adı, Feyziye'ydi... Haftada bir mûsıkî âlemi kurulurdu orda. Hoca'dan Büyük Dede'ye; Büyük Dede'den Şevki Bey'e dek nağmeler çağlardı, besteler dile gelirdi, güfteler duyulurdu gönülde. Ama ayrı bir söz, bir fısıltı duyulmazdı... Nefes alınmazdı sanki. Birisi bir para düşürmüştü yere... hemen ayağını basmıştı üstüne. Sesi, bu ahengi bozmasın diye...

Boğaz, Göksu, Haliç, Kâğıthâne... Kıyılardaki yalılar... Oralardaki mûsıkî âlemleri... "Hanımiğnesi" kayıklar... Nağmeler, elemler, emeller... Bütün bunlar ne söze sığar, ne yazıya gelir...

Dostluk vardı, vefâ vardı; söz vardı, öz vardı; Sükûn vardı, rahat vardı, ruh vardı; Huzûr vardı, feyiz vardı, zevk vardı; Neş'e vardı, edeb vardı, can vardı; Cânan vardı, hicran vardı... Aşk vardı...

. . . .

Şimdi "yol"u sormayın; bilen yok ki... Evler burunsuz... dümdüz yüzlü. Hepsi de birbirinin aynı... tanınmaz ki... Şoför arkadaş, sakallıya baba... amca; gence abi diyor. Kadına artık "bâyan" demeyi de unutmuş... teyze, yenge, abla diyor. Vapurda "bildik" yok... "belli yer" kalmamış...

Ezan, artık inanana "Azîz Allâh" dedirtmiyor... adamı ürkütüyor; "Lâ-havle" dedirtiyor. Seyyar satcıların sesleri canından bezdiriyor herkesi. Mahalle kahvesi, hiç kalmadı. Külhanbeylik, "haraççılık" olmuş. Geceyle gündüz

belli değil. Yollar, pislikle dolu mu dolu. Apartmanlarda oturanlar birbirlerini tanımıyorlar... hepsi hergün bir olayla dertli...

Elektrik muma, gazlâmbasına muhtaç ediyor adamı. Ağaçlar kesilmekte... Çeşmeler musluksuz. Kalanların kitabeleri, aynaları, kırılmayı bekleyen boynubükük zavallılar...

Küllük; eğri-büğrü merdivenli, yamrı-yumru duvarlı otomobil meşheri... seyyar satıcı pazarı... Çiğ renkli kilimler duvarlara asılmış, gözleri zedeliyor. Pislik birikintileri ayakları kaydırmakta. Biber et, soğan kokuları buram buram. Borazanlı satıcıların sesleri kulakları tırmalıyor... ve bu "meydanlıktan çıkmış..." meydanın sonunda, irfan merkezimiz Üniversite!..

Çalışanın hatırı mı sorulur?.. Tanıyan mı var onu? Selâm, bir "gericilik"... hiç böyle şey olur mu?... Ne ilkel töre!..

"Uğurlar olsun" ne demek?.. Dense bile, yok buna karşılık veren... Masaya oturanın "âfiyet olsun" demesine şaşanlar bulunur... "Nereden tanıyor ki bu bizi" diyor içinden ve cevap bile vermiyor...

Beş kişi biraraya gelse, beşi de bağıra bağıra konuşuyor bugün... Yâhut "eee...iii...uuu" diye inleye inleye, kesik konuşmak moda olmuş...

İnanca, dîne, îmâna saygı değil, "sövgü" var artık. Müzik, piçleşmiş... ne Doğu'lu, ne Batı'lı. Fakat şu muhakkak ki bizim değil, değil, değil... Ve "biraz" değil; çok, pekçok zırdeli!..

Ve biz, bu ülkede artık garîbiz:

"Gâh olur gurbet vatan, gâhî vatan gurbetlenir..."

- ***İlgi Dergisi***, *Sayı: 32, İstanbul 1981;*

- *Türkiye İş Bankası* ***Kültür ve Sanat Dergisi***, *9, 1991*

C. ŞİİRLER

1. *Pîrim yeter artık beni ferdâlara atma*
Benlik yetişir benliğe benliklere katma

2. *Sun gayri hayâl eylediğim bâde-i vaslı*
Firkat şeb-i yeldâ gibidir artık uzatma

3. *Bûs etti lebim hırka-i fahr-i dü cihânı*
Öptürme leb-i gayri der–i lutfu kapatma

4. *Her yerde düşen başıma ey sâye-i rahmet*
Rahm et kuluna bendeni bî-gâneye satma

5. *Âciz değilim aczim a sultânım efendim*
Zerren olayım Şemsine hurşîdi aratma

6. *Sırrın için ey şâh-ı keremkâr-ı vilâyet*
Al nezdine Bâkî'yi de ferdâlara atma

1. Ey pîrim! Yeter artık, beni yarınlara atma, geciktirme. Benlik yetişir, beni benimle kendimle bırakıp benliklere katma. (Burada pîr'den maksat Mevlânâ Celâleddin Rumî'dir)

2. Hayal eylediğin kavuşma şarabını sun artık; zira ayrılık, uzun geceler gibidir; artık uzatma (Tasavvufî olan bu şiirde burada geçen şarap kelimesi feyz, bereket ve neş'e anlamına gelmektedir).

3. Dudaklarım dünya ve âhiretin övünmeye vesile olan hırkasını öptü. Sen artık bana başka dudağı öptürme; lütûf kapısını kapatma. (Mevlevî tarikatında dereceler vardı. Bunların ilki dost anlamına gelen muhib derecesiydi ve her muhibbin tekkede giyeceği uzun bir hırkası bulunurdu. Sikke yani başa giyilen başlık ile hırka, tekkeye intisap eden bu kişi için iki cihan da yani bu dünya ve âhiret için iftihar vesilesi telâkki edilir ve öpülürdü. Şair de çocuk yaşında bu tarikata girdiği ve hırka giymiş olduğu için bunun önemine işaret ediyor. Başka dudağı öpmemekten maksat ta başka şeyhin elini öpmemek, başka tarikata bağlanmamaktır.)

4. Ey her yerde başıma düşen esirgeme ve koruma gölgesi! (gibi olan pîrim) kuluna acı; bu bendeni yabancıya satma.

5. A sultanım efendim! Âciz değilim aczim. Şems'ine senin zerren olayım, bana güneşi aratma. Şems, Mevlânâ'yı tasavvufa'a çıkıp götüren ünlü sûfî'dir. Mevlânâ, Şems'e manen bağlanmıştı. Şair, Mevlânâ'ya hitaben "sen nasıl Şems'e bağlandınsa ben de sana olan bağlılığımın verdiği yakınlıkla Şems'e karşı senin bir zerren misali yakın olayım" temennisinde bulunuyor.

6. Ey velîlikte lütûf sahibi olan şâh! Sırrının hatırı için olsun, Bâki'yi yanına al, yarınlara bırakma.

1. *Gârîb ender garîb içre olmuşum cânâ garîb*
Şimdi âlemde benim ben bî-emel yektâ garîb

2. *Hân u mânım bâda vermiş gird-bâd-ı rûzgâr*
Âşinâ yok derdime dil gûte-zen deryâ garîb

3. *Neş'e-i ümmîd nâ-peydâ şikeste câm-ı mey*
Kalmamış yârân bu mecliste bu şeb sahbâ garîb

4. *Hatt-ı nâ-fercâmımı yok bir bakıp fehm eyleyen*
Her görüp seyr ettiğim sîmâ-ı bî-ma'na garîb

5. *Ma'bedim kâşânelerle sanki gark-âb-ı memât*
Kalmamış seng-i mezârım mevt-i bî-pervâ garîb

6. *Şâhidim şehdim şuhûdum sanki olmuş bir serâb*
Düştüğüm bî-gânelik bezmindeki feyfâ garîb

7. *Yok dilimden anlayan bir hem-demin bir mahremim*
Sanki zât-ı pâk-ı Hakla olmuşum ra'nâ garîb

1. Yabancı içinde yabancı olmuşum yabancı ey can kadar aziz sevgili! Şimdi âlemde emelsiz tek yabancı benim ben.

2. Zaman kasırgası, evimi barkımı yele vermiş; derdime aşina kimse yok. Gönlüm dalgalara batmış; deniz bile yabancı, garip

3. Ümid neş'esi belirsiz, şarap kadehi kırılmış. Bu toplulukta dostlar kalmamış; bu gece o meclisteki şarap bile bana yabancı. (Şair, şarap kadehinin kırık olmasıyla dünyadan zevk alamadığını, meclis sözüyle dünyayı; şarabın yabancı oluşuyla da neş'esizliğini anlatmak istiyor.)

4. Faydasız olan yazılarımı, eserlerimi bakıp ta anlayan bir kişi yok. Her görüp seyrettiğim manasız yüz bana yabancı... (*Yazılarının faydasız olmasını*, onları okuyanlar az olması veya okuyanların anlamaması şeklinde düşünmek gerekir. Anlamsız yüzden yani yüzlerden maksat ta yabancı kişilerdir yani başkalarıdır.)

5. İbadet ettiğim yer sanki kâşânelerle birlikte ölüm suyuna batıp gitmiş. Mezar taşım kalmamış, pervasız ölüm bile yabancı.

6. Şâhidim, balım, tanıklarım sanki bir serâb olmuş. Düştüğüm bu yabancılık topluluğundaki çöl bile yabancı. (Şâhid ve bal'dan murad, şairin tanıdıkları ve dostlarıdır.)

7. Dilimden anlayan bir arkadaşım, bir mahremim, sırdaşım yok. Adetâ, Tanrı'nın temiz zatıyla, varlığıyla güzel bir şekilde yabancı olmuşum.

8. *Gök o gök ammâ ne çâre yer değil artık o yer*
Ben bu yerde olmuşum bî-çâre vü bî-câ garîb

9. *Nagme-i şevk u tarab olmuş cunûna müntehî*
Beste çılgın güfte mecnûn ten teni tennâ garîb

10. *Hâl-i zâr u bî-karâr u derd-i bî-dermânımı*
Sanki vaktiyle demiş bir âşık-ı seydâ garîb

11. *Gâh olur gurbet vatan gâhî vatan gurbetlenir*
İşte şimdi oldu Bâkî hâliyâ dünya garîb

12. *Gönlüm ister gitmeyi cânâ bu matem-hâneden*
Korkarım ki gittiğim yer de olur ammâ garîb

8. Gök o gök amma ne çare ki yer yüzü artık o eski yer yüzü değil. Ben bu yer yüzünde zavallı ve yersiz, manasız bir yabancı olmuşum.

9. Şevk u tarâb makamının nağmeleri cinnete dönmüş. Şimdi beste çılgın, güfte deli, ten teni tennâ yabancı (Eski musikimizin makamlarının bozulduğu, yani müzik aletlerinin gürültülü nağmelerinin benimsendiği, bestenin, şarkı sözlerinin delice ifadeler olduğu, klâsik musikimizdeki ten teni tennâ sözlerine yabancı kalındığı anlatılıyor. Kısaca, bu beyit eskiye özlemin bir ifadesidir.)

10. İnleyen kararsız *halimi*; dermansız derdimi sanki vaktiyle bana söylemiş olan, aşktan deliye dönmüş kişi bile yabancı.

11. Gâh gurbet bana vatan olur, gâh vatan gurbet gibi gelir. İşte ey Bâki! Şimdi dünya bana boş ve yabancı görünmede.

12. Ey can gibi aziz sevgili! Gönlüm, bir mâtem evi gibi görünen bu dünyadan gitmeyi arzuluyor ama korkarım ki o gittiğim yani gideceğim yer de bana yabancı olur!*

---

* Bu garip redifli şiir şairin son manzumelerinden olup âdeta onun son yıllarındaki rûhî durumunu dile getirmektedir.

1. *Harîm-i vuslat-ı cânâna her bir cânı almazlar*
Değil her cânı gâfil belki her cânânı almazlar

2. *Değildir kurb-i hazret saye-gâh-ı şeh-per-i Cibrîl*
O bezm-i hâs-ı cem'e binde bir insânı almazlar

3. *Kuyûd-ı "Len terânî" den soyun Sînâ'ya meyl eyle*
Tuvâ vâdisine Mûsâ gerek Hâmân'ı almazlar

4. *Erip sırr-ı vucûda seyr-i nüzhet-gâh-ı vasl eyle*
O bâğ-ı cennete her hû çeken mihmânı almazlar

1. Sevgiliye kavuşmanın en mahrem, en kudsal yerine her dostu almazlar. Değil her dostu ey gâfil! belki her sevileni bile almazlar. (Sevgiliden maksat Tanrı; harîm'den maksat ta tarikattir. Can, tarikat mensuplarının birbirlerine hitap şeklidir. Herkes kabûl edilmediği için tarikat, mahrem bir yer olarak düşünülmüş oraya girmenin zor olduğuna işaret edilmiştir.)

2. O yüce zâta, varlığa yakın olmak, peygamberlere haber getiren Cebrâil adlı meleğin kanadındaki en uzun tüyün gölgesinin düştüğü yere benzemez. Hiç Tanrı'ya yakın olmakla Cebrâil'e yakın olmak bir olur mu? Hakk'ı halksız yani sadece Hakk'ı seyretmeye vesile olan o husûsî meclise "toplantı yerine" bin de bir insanı bile almazlar. (Beyit, Mi'rac'ta Hz. Peygamber'in Tanrı'ya olan yakınlı-ğına işaret ediyor.)

3. "Beni göremezsin" bağından soyun, bu kayda bağlı kalma. Sînâ'ya doğru yürü. Tuvâ vadisine Musa Peygamber gerek, oraya Hâmân'ı almazlar. (Kur'an'da Musa Peygamber'in Sînâ dağında Tanrı'yı görmek istediği, Tanrı'nın da ona "beni göremezsin" diye hitap ettiği; Mûsâ'nın dağa baktığında, Allah'ın orada görünmesiyle paramparça olduğu bildirilmektedir. Şair bu ilâhî olaya ve büyük bir aşkın nelere kadir olabileceğine işaret etmektedir. Musa Peygamber'e Tuvâ vadisinde peygamberlik vazifesi verilmiştir. Şair, Fir'av'nın veziri olan Hâmân'ın orada yeri olamayacağını ifade etmektedir.)

4. Tanrı varlığının sırrına erip, ona kavuşmanın gerçekleştiği gezinti yerini seyr eyle. Orası bir cennet bahçesi gibidir; oraya her hû çeken "deyen" misafiri almazlar. (Hû, "o" anlamına olup Tanrı'nın adlarındandır. Tekkelerde duaların sonunda hû çekilir yani söylenir ve Tanrı daima anılır.)

5. *İhâta eylemez nûr-ı cemâlu'l-lâhı bir dîde*
Erenler beyt-i "Ma evhâ" ya hîç nâdânı almazlar

6. *Cemâli kaabil-i rü'yet değildir bî-hîcâb ammâ*
Hicâbın atmayan na-merd olan merdânı almazlar

7. *Melekler bî-haberdir "Alleme'l-esmâ" rumûzundan*
Değil Cibrîl'i hatta rûh-ı âlî-şânı almazlar

5. Allah'ın güzelliğinin nurunu herhangi bir göz kavrayamaz. Mâ evhâ evine erişenler için bir bilgisizi kabûl etmezler, almazlar. (Mâ evhâ, "vahyettiğimiz" sözü anlamına olup Kur'an'ın Necm suresinde 10. ayetinde geçmektedir. Ayetin tam meâli şöyledir: "O'da kuluna vahyettiğini etti" Bu ayetten evvelki ayette de Hz. Peygamber 'in Tanrı'ya iki yay boyu kadar veya daha az bir mesafe kadar yaklaştığı bildirilmektedir. Şair de, Hz. Peygamber'in Tanrı'ya olan yakınlığını ve en yüksek makamlara ulaşabileceğini, bu makama eren kişinin cahili benimseyemeyeceğini söylemek istiyor. Cemâlullah'tan maksat ta, Tanrı'nın tecellisi, görünüşü ve lütûflarıdır.)

6. "Tanrı'nın" güzelliğinin perdesiz görülmesi mümkün değildir ama perdeyi ortadan kaldırmayan, nefsini temizlemeyen kimseleri de kabûl etmezler. (Tasavvuf ilmine göre Tanrı'nın zatı celâl yani yücelik, azamet perdesiyle örtülü olduğu için insan bir şey hissederse de dehşet içinde kalarak onu göremez. İkinci mısrada ise ruhunu temizlemeyenin de ilâhî makama erişemeyeceği bildiriliyor. Şair, her iki halde de Tanrı'yı Hz. Peygamber'in gördüğü gibi görmenin mümkün olmadığını söylüyor.)

7. Melekler "Alleme'l-esmâ" sözünün gizli manasından habersizdir. Sevgilinin o kutsal yerine değil Cibrîl'i hattâ Hz. Peygamber'in Tanrı'ya olan yakınlık makamına Allah' ın kendine nispet ettiği, ilâhî lütûflara lâyık görülen şânı yüce insan ruhunu bile almazlar. ("Alleme'l-esmâ" isimleri öğretti anlamına olup Kur'an'da Bakara suresinin 31. ayetinde geçmektedir. Bu âyette Allah'ın Âdem'e her şeyin adını öğrettiği bildirilmektedir.

8. *Olursan âdem-i ma'nâda fânî Hak'ta bâkîsin*
İrâdî ölmek ister bildiğin bî-cânı almazlar

9. *Hamûş ol Bâkîyâ fâş eyleme esrârı cühhâle*
Harîm-i vuslat-ı cânâna her bir cânı almazlar

8. Her şeyin aslını, hakikatini bilen kişide yok olursan Tanrı'da bâkî olmuş gibi olursun. İrâdî yani istekli ölmek gerektir. "Tarikat'a" o bildiğin ruhsuz kişiyi almazlar. (Tasavvuf'ta, insanın kendi heva ve hevesleri dinlememesi, nefsini etkisiz hale getirmesine irâdî ölüm denir.)

9. Ey Bâkî! Bildiğin ilâhî sırları câhillere fâş eyleme, sus! Zaten, sevgiliye yani Tanrı'ya kavuşmanın o en kudsal yerine her dostu almazlar.

1. *Harâb-ı ışkı olan bir dil-i harâbım var*
Kemîne bendesiyim Şems'e incizâbım var

2. *Cemâl-i pâkine mir'ât-ı hayretim cânâ*
Ne iftirâka tahammül ne vasla tâbım var

3. *Lebinde germî-i va'd u visâle muntazırım*
Nuvîd-i subh-ı kıyâmet bir âftâbım var

4. *Elinde sâgar-ı ser-şâr-ı neşvedir gönlüm*
Furûg-ı la'line rengîn bir intisâbım var

5. *Günâhlarımla dahîlim o şâha ey Bâkî*
Turâb-ı makdemiyim bir Ebu't-turâbım var

1. O sevglinin aşkından dolayı harap olan bir harap gönlüm var. Ben zavallı, âciz bir kuluyum, Şems'e tutkunluğum var; onun tarafından cezb edilmiştir. (Şems, Mevlânâ'yı tasavvuf yoluna çeken ünlü sûfî Şems-i Tebrîzî'dir.)

2. Ey can gibi aziz olan sevgili! Senin temiz yüzünün güzelliğine hayret aynasıyım, hayretler içinde kalmışım. Ne ayrılığa tahammülüm ne de kavuşmaya tâkatım var.

3. Dudağındaki va'd sıcaklığını ve kavuşmayı bekliyorum. Kıyâmet sabahının müjdecisi olan güneşe benzeyen onun kadar güzel bir sevgilim var.

4. Gönlüm, elimde neş'eyle ağzına kadar dolu bir kadehtir. Senin lâ'l renkli dudağının nuruna renkli bir bağlanışım var.

5. Ey Bâkî! ben, o şaha günahlarımla birlikte sağınmışım, benim, bastığı, yürüdüğü yerlerin toprağı olduğum bir Hz. Ali'm var. (Hz. Peygamber bir gün Hz. Ali'yi yerde yatarken görmüş ve ona "toprak babası" olarak hitap etmiştir. Bu yüzden, Ebu't-turâb Hz. Ali'nin lâkabı olmuştur.)

1. *Firkatle medd-i âh-ı temennâ uzar gider*
Her şeb misâl-i leyle-i yeldâ uzar gider

2. *Bir bahstır ki tâlı-i nâşâdımın gamı*
Benzer o zülf-i yare mutarrâ uzar gider

3. *Mecnûnum âh u şekvelerim rûzgârda*
Aks eyleyip feleklere Leylâ uzar gider

4. *Fecr-i münîr vuslatına erse de gönül*
Ey âftâb-ı nâz bu sevdâ uzar gider

5. *Âhım ki böyle bu'd-ı mesâfâtı doldurur*
Bir ihtizâz-ı ışktır ammâ uzar gider

6. *Bâkî bu âh u nâleye pâyân yok mudur*
Durdukça zât-ı hâlik-i yek-tâ uzar gider

1. Ayrılık yüzünden, istek âhı her gece, yılın en uzun gecesiymiş gibi uzar gider.

2. Tasayla dolu talihimin gamı, üzüntüsü bir konudur ki sevgilinin o uzun saçlarına benzer ve yeniden uzar gider.

3. Mecnûn gibi olmuşum; inleyiş ve şikayetlerim rüzgârda akisler yaparak göklere doğru Leylâ diye uzar gider.

4. Gönül, etrafı nura garkeden tan yerinin ağarması sırasında sana kavuşsa bile; ey naz güneşi! bu sevda uzar gider.

5. Böyle mesafeleri dolduran her yeri kaplayan âhım, bir aşk titremesidir amma uzar gider.

6. Ey Bâkî! bu âhlara ve inlemelere bir son yok mudur? Eşsiz yaratanın zatı, varlığı durdukça onlar da uzar gider.

1. *Rûyun ki bezme şa'şaa-i hüsn ü ân verir*
Bir rengi var ki fecr-i visâli ayân verir

2. *Dil firkatinle öyle perîşân ki sevdiğim*
Bir lahza-i visâline binlerce cân verir

3. *Zülm ü cefâyı âdet ederse o şûh aman*
Her yâdı bir vesîle-i ışk ü figân verir

4. *Nâz u itâbı âlem-i kevni harâb eder*
Nîm iltifâtı zindegî-i câvidân verir

5. *Bir va'de-i visâlini bin bir niyâz ile*
Ammâ cefâ vu mihnetini râygân verir

6. *Bâki hemîşe sâye-i Monlâ-yı Rûm'da*
Şi'rin cihâna matla-ı hüsn-i beyân verir

1. Meclise güzelliğinin parıltısını veren, meclisi aydınlatan yüzünün öyle bir rengi var ki âdeta kavuşma fecrini âşikâr bir şekilde gösterir.

2. Ey sevdiğim! gönlüm, ayrılığınla öyle perişan ki "emin ol" sana kavuşmanın bir lahzası için binlerce can verir. (Lahza, göz ucuyla bir kere bakıncaya kadar geçen zaman.)

3. O şuh sevgili zulüm ve cefâyı âdet ederse amân; onun her hatırlanışı bir sevgiye ve feryâda vesile olur.

4. O sevgilinin nâzı ve azarlaması, âlemi harap eder. Yarım iltifatı ebedî bir hayat, bir canlılık verir.

5. Bir kavuşma sözünü bile bin bir yalvarma ile verir de eziyet ve sıkıntıyı ise bol bol verir.

6. Ey Bâkî! senin şiirin, daima Mevlânâ'nın sayesinde dünyaya, güzel anlatışın başlangıcı olmuştur. (Monlâ-yı Rûm, Mevlânâ'nın lâkabıdır. Molla veya monlâ büyük bilgin; Rûm da Anadolu anlamına gelmektedir. Buna göre Monlâ'yı Rum Anadolu'nun bilgini demektir. Matla ise doğacak yer olduğu gibi şiirde kaside ve gazellerde ilk beyte verilen isimdir. Yani şiir onunla doğmakta, başlamaktadır.)

1. *O lâ'l-i dilberi her gün terâneler öpüyor*
Hased ki rûyunu rengîn fesâneler öpüyor

2. *Şemîm-i zülf-i siyâhın sabâdan istişmâm*
Ederken âh onu bî-derd şâneler öpüyor

3. *Kebüterim acabâ hangi bezme mihr oldun*
Kudûm-ı nâzikini hangi lâneler öpüyor

4. *Firak u hasretine mübtelâ dil u dîdem*
Hayâlini nigeh-i âşıkâneler öpüyor

5. *Dedikçe sevgili yârım vefâdan el çektin*
O gül dudakları mugfil behâneler öpüyor

6. *Nisâr kılmada Bâkî leâlî-i hasret*
Ruh-ı hazînini hep şâh-dâneler öpüyor

1. Dilberin kızıl lâ'l taşını andıran dudağını hergün teraneler, nağmeler öpüyor. Haset etmemek, kıskanmamak mümkün mü! yüzünü renkli efsaneler öpüyor. (Birinci mısradan sevgilinin şarkılar mırıldandığı; ikinci mısrada ise segilinin yüzünün güzelliği hakkında söylenen efsanelerden dolayı kıskanıldığı anlaşılıyor.)

2. Sevgilinin uzun siyah saçlarının kokusunu sabah yelinden alırken, duyarken âh ne yazık onu derdsiz, hiç bir şeyden haberi olmayan taraklar öpmede

3. A benim güvercinim! acaba hangi toplantıya güneş oldun hangi meclisi aydınlatıyorsun? Yumuşak gelişini kimler karşılıyor, bastığın yerleri hangi yuvalar öpüyor?

4. Gönlüm ve gözüm, senin ayrılığına ve hasretine tutulmuş. Şimdi hayalini, "gözüm de seni canlandırmayı" aşıkâne bakışlarını öpüyor.

5. Sana sevgili yarim dedikçe vefâdan el çektin, sözünde durmadın. O gül gibi kırmızı olan dudaklarını şimdi ileri sürdüğün aldatıcı behaneler öpüyor.

6. Bâkî hasret incilerini "inciyi andıran hasret göz yaşlarını" döküp saçmada! şimdi hüzünlü yanaklarını hep iri incileri andıran bu göz yaşlarını öpüyor.

1. *Gülüz ki gamze-i sehhâr-ı yâre dek gideriz*
Mülüz ki neşve-i vuslat-medâra dek gideriz

2. *Hevâ-yı kâkülüne uymuşuz o meh-rûnun*
Açıp saçılmağa semt-i bahâra dek gideriz

3. *Gönülde âteş-i nûşîn-i lâ'l-i nâbı ki var*
Yanar yanar eririz tâ nigâre dek gideriz

4. *Visâl içinde nevâ-yı firâk ile nâlân*
Şirkeste ney gibiyiz nâle-kâre dek gideriz

5. *Ne gözde tâb-ı tahammül ne dilde tâkat var*
Tecelliyât-ı tecellî-şiâra dek gideriz

6. *Sabâya hem-dem olup yok karârımız cânâ*
Bu hûy u hây ile dârü'l-karâra dek gideriz

7. *Tavâf-ı sâhib-i beytü'l-atîk için Bâkî*
Niyâz-ı kurb-i Hüdavend-gâra dek gider

1. Biz öyle bir gülüz ki sevgilinin büyüleyici süzgün bakışına kadar gideriz. Öyle bir şarabız ki kavuşmanın dönüp dolaştığı neş'eye kadar gideriz.

2. O ay yüzlü sevgilinin kâkülünün (kahkül) aşkına uymuşuz; açıp saçılmak için bahar semtine kadar gideriz. (semt kelimesini ülke anlamında düşünmek te mümkündür.)

3. Gönlümüzde bulunan saf, temiz dudağının tatlı ateşinden yanar yanar eririz ve tâ resim gibi güzel olan sevgiliye kadar gideriz.

4. Kavuşma içinde ayrılık âhengiyle inleyen kırılmış bir ney gibi haykıran kişiye kadar gideriz.

5. Ne gözümde tahammül gücü ne gönlümde takatim var. Tecelliye mazhar ve ilâhî sırlara nail olmuş olan kişiden tecelli edecek, meydana gelecek görünüşlere kadar gideriz.

6. Ey can gibi aziz olan sevgili! Sabahleyin esen o lâtif rüzgâra arkadaş olmuşuz, kararımız kalmamış; bu vâveylâ ile kıyametten sonraki yere kadar gideriz.

7. Ey Bâkî! Eski evin sahibini ziyaret için tâ Mevlânâ'nın yakınında niyaza kadar gideriz. (Eski evden murad Konya'da Mevlânâ'nın türbesidir. Hüdaven-gâr, Mevlânâ'nın lâkabıdır. Niyâz, karşılaşan iki Mevlevî'nin sağ işaret parmaklarını dudağına götürdükten sonra ellerini biraz açarak kalplerinin üstüne götürmesi ve başını eğmesidir. Parmağı dudağa götürmek, sırrı fâşetmenin, baş eğmek te insanı takdis yani kudsallaştırmanın alâ-meti idi.

1. *Mustagrak-ı ışk-ı lâ-yezâlim*
Hurşîd-i avâlim-i cihânım

2. *Nûrunla tenevvür etti dîdem*
Bîgâne-i zulmet-i leyâlim

3. *Pervâne-i şu'lem oldu ervâh*
Gâyet-res-i seyr-i ehl-i hâlim

4. *Ben magz-ı kelâm-ı Mesnevî'yim*
Âlî bu hurûftan meâlim

5. *Her zerrede müstetir vücûdum*
Her mazhara neş'e-ver kemâlim

6. *Bir hâlet-i ışka erdi kim dil*
Takrîrine dilde yok mecâlim

1. Sonu olmayan aşkın "Tanrı aşkının" içine dalıp gitmişim. Ben âlemlerin güneşiyim.

2. Gözlerim senin nûrunla aydınlandı. Uzun gecelerin karanlığına bigâneyim, kayıtsızım.

3. Ruhlar, canlar ışığının pervanesi oldu. Hâl ehlinin seyrindeki maksada ermişim. (Tasavvuf inancına göre insanın, Mutlak Varlık âleminden insanlık suretine gelinceye kadar geçtiği âlemlere yeniden manevî bir yolculuk yaparak yücelmesi gerekir ki buna sülûk yani manevî yolculuk denir. Bu sülûk'taki yürüyüşe de seyr adı verilir. Yolcu, nefsindeki kötü huylardan arındığı derecede mesafe alır. Seyir'de varılan manevî durağa hal, ona ulaşan kişiye de ehl-i hal yani manevî zevk ve neş'e sahibi denir. Şair, bu beyitte en yüksek makama erdiğini; manevî yolculuğun manasını anladığını bildiriyor.)

4. Ben Mevlânâ'nın Mesnevi'sinin özüyüm. Mana itibariyle harf ve kelimelerin ötesine ulaşmışım; onlardan daha derin, daha yüceyim.

5. Varlığım her zerrede gizli; eriştiğim manevî olgunluk her mazhara neş'e vermekte (mazhar, bir şeyin meydana geldiği, tecelli ettiği yer. Meselâ insan Tanrı vasıflarının en mükemmel mazharıdır. Tasavvuf'ta neş'e, manevî zevkleri yaşamaktan hasıl olan bir hal anlamına gelir.)

6. Gönlüm öyle bir aşk haline erdi ki, içimde onu anlatmaya gücüm yok. (hal veyâ hâlet: Allah'ın bir lütfu olarak kalbe gelen manalar.)

7. *Aynımda nihân benim hakîkat*
Gaybımda iyân olur hayâlim

8. *Sultân-ı serîr-i ma'nevîyim*
Hayy-ı ebedîm ki yok zevâlim

9. *Dil sîr-i surûr-ı feyz-i Monlâ*
Mustagrak-ı ışk-ı lâ-yezâlim

7. Hakikat benim özümde gizli; hayalimde gaybımda meydana çıkar. (Ayn göz demekse de tasavvufta öz manasına gelir. Gayb, görünmeyen, gizli anlamına olduğu gibi akılla bilinmeyen varlıklar ve bunların âlemi ve ayrıca ruhânî âlem anlamına gelmektedir. Hayal ise tasavvufta Tanrı hariç, bütün varlıkların gerçek bir varlığı bulunmaması demektir. Kısaca, gayb, gayb-ı mutlak denen Tanrı'nın bilinemeyen zatıdır. Bu dünyada hayalden ibaret olan her şey, onun zatında bellidir ve onun tarafından yaratılmıştır. Şair en yüksek mertebeye çıkmış bir sûfî gibi her şeyin adeta Tanrı olduğunu söylemek istiyor.

8. Ben manevî tahtın sultanıyım. Öyle ebedî, ölümsüz bir canlıyım ki sonum yoktur. (Hayy, diri ve canlı manasına gilmekle birlikte Allah'ın adlarından biridir. Bu beyit te yukardaki beyit tipindedir.)

9. Gönlüm Mevlânâ'nın feyzinin, bilgisinin sevinciyle doludur. Ben, sonu olmayan aşkın içine dalıp gitmişim.

1. *Âh u feryâd eylerim her dem figânîlerdenim*
Âşiyânım yok cihânda lâ-mekânîlerdenim

2. *Gizlerim rûhum gibi keyfiyyet-i sevdâmı da*
Kimse bilmez derdimi cânâ nihânîlerdenim

3. *Aşka verdim ben irâdet neks-i ahd etmek muhal*
Gülmedim güldürmedi zannım hazânîlerdenim

4. *Her neşîdem bir gül-i ra'nâ içindir bülbülüm*
Hâr-ı gam incitti pâyım gülsitânîlerdenim

5. *Kesmem ümmîdi Hüdâdan dâd-restir şüphesiz*
Bâkîya âlemde ben sâhib-zamânîlerdenim

1. Her an feryad etmedeyim. Ben haykıran ve inleyenlerdenim. Dünyada bir yuvam yok; mekânı olmayanlardanım.

2. Ruhum gibi sevdâmın mahiyetini de niteliğini de gizlemedeyim. Ey can gibi aziz olan sevgili! Kimse derdimi bilmez; ben, gizli olanlardanım, ortalıkta görünmeyenlerdenim.

3. Ben irademi, gönlümü aşka verdim; ahdimi bozmam mümkün değil. Bu aşktan gülmedim, sevgili beni güldürmedi. Her halde ben sonbahara mensubum yani hayatının sonbaharında olanlardanım.

4. Ey bülbülüm! Her şiirim dışı sarı, içi kırmızı renkte olan bir gül içindir. Gam dikeni ayağımı incitti. Ben gülbahçesine mensup olanlardanım.

5. Allah'tan ümidimi kesmem. O şüphesiz yardımcıdır. Ey Bâkî! Ben bu âlemde zamanı ve mekânı tasarruf eden yani ona hükmedenlere mensubum. (Sahibzaman "sahib-i zaman" eşyanın varlıkların niteliğine vakıf olan kişi demektir ki tasavvufa göre dünya işlerini Tanrı' nın emriyle idare eder.)

III. BÖLÜM

HAKKINDA YAZILANLARDAN ÖRNEKLER

BİR BÜYÜK ÂLİM-BİR KENDİNE ÖZGÜ KİŞİLİK

Abdülbâkî Gölpınarlı'yı kitaplarından tanıyanlar onun bilgin kişiliğini bilirler. Kendini yakından tanıyanlar onun can sohbetlerinde bulunanlar da kendine özgü kişiliğinin meftunudurlar. Gölpınarlı olmasaydı klâsik kültürümüzün özünü öğrenemezdik, bir çok kişiyi tanıyamazdık. Daha da önemlisi onun çalışmaları olmasaydı bugünün bir çok kültür olgusunu değerlendiremez toplumsal olayların zincirini bütünleyemezdik.

Bir Mesnevî şerhini okuyan, Mevlânâ'yı yeniden keşfedersiniz. Melâmîler'in düşünsel çizgimizde nasıl önemli bir durak olduğunu hemen farkedersiniz.

Gölpınarlı'nın alanında başka kalem oynatanlar da vardır. Onun klâsik kültürümüz konusundaki bilgisine sahip olanlar da. Sorun bununla çözülmüyor ki, bir kişiyi, bir mezhebi, bir tarikatı yüzyılların ötesinden bugüne aydınlık bir çizgi çekerek anlatmak onun harcıydı. Yunus Emre'nin mezarının yeri konusundaki tartışmaları, Şeyh Bedrettin üzerine coşkulu yazılarını okuyanlar, onun gelenekle çağdaşı nasıl bir modern bileşkede değerlendirdiğini algılayabilmişlerdir.

Heyecan adamıydı, Gölpınarlı. Bir akşam bakardınız bir sohbet masasında, o gün bir kitapta bulduğu yanlışlığı tadını çıkara çıkara anlatırdı. Yanlışı yapan da sövgüden nasibini alırdı. Hiç durmadan dinlenmeden okur, yazardı. Eski edebiyatımızı eski beğenilerle yorumlamaz, bugüne kalan yanıyla sevdirmeye çalışırdı.

Sevdiklerinin üstüne titrer, sevmediklerini de titretirdi. İfratla tefrit arasında gidip gelen sevimli kişiliği, bu kişilikten doğan kendine özgü nitelemeler bellekteki anılarımızın en unutulmazları arasındadır.

Bilgiyle belgeyle vardığı gerçekleri hayatının içine, yaşama biçimine de sindirirdi. Bir anısını analım. Yunus Emre'nin mezarının Eskişehir'de olduğu anlaşılınca, İstanbul'dan oraya doğru yola çıkıyor. Tren tam Eskişehir'e yaklaştığı zaman yanındaki dostuna soruyor: Gül ko-

kulanını duyuyor musun? Hocayı anlayan kişinin verdiği cevap şöyle: Duymaz olur muyum hocam, Yunus Emre'ye yaklaştık.

Baştan savma çalışmalara, uydurma yorumlara nasıl da karşı dururdu. Konur Ertop'la ben Eti Yayınevi adında bir yayınevi kurmuştuk. İlk kitap olarak da Abdülbâkî Gölpınarlı ile İsmet Sungurbey'in ortak çalışmaları, Şeyh Bedrettin ve Varidat kitabını yayınladık. Nice günlerimiz, nice gecelerimiz Hoca ile birlikte birer üniversite semineri gibi geçmiştir. O sıralarda bir başka kişi de Şeyh Bedrettin'le ilgili çalışmalarını yayınlayınca hoca köpürmüştü. Bir gün elinde o yazıyla geldi, yazı kırmızı kalemle çizilmekten okunmaz haldeydi. İşte dedi yanlışları çizdim sonunda ..... bezine döndü.

Çabuk kızardı, çabuk bağışlardı. Bir gün hazırladığı Yunus Emre kitabını götürdüğü yayınevi yetkilisi kapıda bir kaç dakika bekletince kitabı kaptığı gibi Altın Kitaplar'a bana gelmiş ve tek sözcüklü bir emir iletmişti bana: "Bu kitabı sen basacaksın". Bastık da.

Bazı akşamlar buluştuğumuzda bize günlük çalışmalarından yeni haberler getirirdi. Masaya oturur, biliyor musunuz ki bu kişinin hadisleri yalanmış derdi. Biz o adamı tanımazdık ama ilk tepkimiz ne diyorsunuz sahi mi hocam? olurdu. Sanki biz de bir bilginin aldanış kuyusuna düşmüş te Baki Hoca'nın araştırma ipiyle kurtarılıyorduk. Hemen ağızlıklı sigarasından derin bir nefes çeker ve anlatmağa başlardı. O zaman konuyu da olayı da öğrenirdik.

Günümüz edebiyatının seçkin parçalarını izler onlar üzerinde düşüncelerini söylerdi. Orhan Kemal'i çok severdi. Orhan Kemal'in roman kişilerini teker teker sevgiyle anlatırdı.

Bir dönem yaşadığı siyasal olaylardan edindiği gerçekçilik duygusunun temsilcisi olarak Orhan Kemal'i seçmişti.

Öğrendiğini ve sevdiğini bunca hayata geçiren az bilim adamına hatta yazara rastladım.

Orhan Kemal'in Vatan gazetesinde tefrika edilen bir

romanının kahramanının sonu günlerce düşündürmüş onu. Cevdet hapishaneye düşecek, bir sabah erkenden kalkmış ve Orhan Kemal'i bulmuş yahu Cevdet ne olacak diye sormuş, aman gözünü seveyim demiş, onu hapishanede bırakma.

Divanları, Yunus Emre'yi Mevlânâ'yı ondan okumak insana yeni değerlendirme boyutları getirir. Yazdıklarının bir medrese şerhi değil yirminci yüzyılda kaleme alınmış bir kitap olduğu gerçeğini onun kadar bilene rastlamadım. Çağında büyük olanla çağımızda büyük olan arasında bir karşılaştırma yapar, ayıklardı.

Ölümünden sonra **Hüsn ü Aşk**'ı bir kez daha elime aldım. Ve hocanın imzasını okudum: Doğan Can'a. İmza: Bende-i bendegâh-ı Mevlânâ Abdülbâkî.

Bize kendi kültürümüzü öğreten, aynamız olan bir bilim adamını kaybetmek ne acı.

*Doğan Hızlan, **Tan Aylık Düşün/Yazın Seçkisi** Sayı: 6, Ekim İstanbul 1982*

GÖLPINARLI HOCA

Konya Lisesi'nin birinci sınıfında öğrenci idik. Birkaç ay içinde üç tane edebiyat hocası gördük. Biri şiir yazdırıp okutuyor, biri de hitabet denemeleri yapıyordu. Üçüncü hocamız yaşlı ve yorgundu. Zayıf bir sesle, Namık Kemâl 'in, Tevfik Fikret'in biyografilerini, "Bir lahza-i teahhur"un konusu olan -gözleriyle gördüğü-bomba olayını, ayrıntılarıyla, ağzına baktırarak anlatıyordu.

Önümüzde Ali Canip'in kitabı vardı. Giriş bölümlerinde aruz vezninden "edebî sanatlar" diye bilinen anlatım figürlerinden söz ediliyordu. Öğretmenlerimiz, bu çetin konulara bir türlü yanaşmak istemiyorlardı.

Yıl sonuna doğru Bâkî Hoca geldi. Bir anda dersin konusuna girdi. Aruz kalıpları, hepimizi korkutan eski beyitler onun ellerinde oyuncak gibiydi. Yeni hocamız, son derece güvenli ve iddialıydı.

Öteki sınıflarda ders kitabımız yoktu. Hocamız bunu da kendi hazırlıyor, bize parça parça yazdırıyordu. Köprülü'nün izinden gitmekle beraber, çok iyi bildiği tasavvufa ve zümre edebiyatlarına ağırlık veriyordu. Yine de derslerin ana çizgisi millî duyguların geçmişimizdeki gelişimi idi. İçeriği ise, fen derslerini geride bırakacak derecede ağırdı.

Öğretmenimiz, özellikle dîvân metinlerini, imrendirici bir okuyuşla seslendiriyordu. Arada bir de ünlü şairlerin tanınmış bestelerini sınıfta okuyor, sözgelişi Fuzûlî'nin "Beni candan usandırdı"sını, Fasîhi'in "Sabâ" gazelini, Gâlib'in "yine zevrak-ı derûnum"unu ders konusu olarak onunla birlikte mırıldanıyorduk.

Öğretmenimizin yargıları kesindi. O yıllarda basılan **Melâmîlik ve Melâmîler** adlı kitap için, "Bu mevzû kapanmıştır; artık bir daha ele alınmasına lüzum kalmamıştır." diyebiliyordu. Beğenmediği tanınmış yazarları acımasızca eleştiriyor, sanki aramızda imişler gibi bağıra çağıra azarlıyordu.

Bizler de kısa yoldan birer dogmatik olup çıkmıştık. Belledikleririmizle böbürleniyorduk. Okuduğumuz kitap-

larda aklımız sıra yanlışlar bulmaya, sayfa kenarlarına alaylı, öfkeli notlar kondurmaya bile başlamıştık!

Liseyi bitirmiş, Darülfünun'un Edebiyat bölümüne yazılmıştım. Henüz okullar açılmamıştı. Falih Rıfkı'nın kaleminden çıktığı sanılan fazlaca atak bir Bakanlık genelgesiyle, Küllük kahvesindeki edebiyat hocalarının kafaları bir anda karmankarış oldu. En başta aruz uygulamaları, edebî sanatların önemli bir bölüğü lise edebiyat programlarından çıkarılıyordu. Gölpınarlı ile birlikte bütün hocalar birbirlerine soruyorlardı: "Yahu, bundan sonra ne okutacağız?"

Gerçekte bunlar, eski sanatın özü değildi. Aruz bir araçtı, ötekiler de nihayet gereçti. Ne var ki o yıllarda Edebiyat derslerini uygulamaya gelen problemli bahisleri yalnızca bunlardı. Hatta öğretmenin otoritesi, biraz da bunlarla gerçekleşirdi. Kalan bölümler, yani biyografiler, sanatçıları pek ayırdetmeden "edebî şahsiyet" klişeleri, eser listeleri ve benzerleri hazır bilgilerdi.

Ali Ninad (Tarlan), Edebî Sanatlara Dair adlı kitabını o sıralarda yazmaya başladı. Onca bu figürler, doğunun ve batının öğretim kitaplarında yazıldığı gibi, birer üslûp süsü değildi. Hepsi de çağdaş bir bilim koluna, psikolojinin alanına giriyor, kimi heyecandan ve bunun doğurduğu tür derecelerde tedâilerden (çağrışımlardan), kimi zekâdan kaynaklanıyordu. Bunları dikkatle inceleyerek sanatçının dünyasına ulaşabilirdik. Edebî sanatların kurtarılması anlamına alınan bu yeni görüşe, edebiyat hocaları dört elle sarıldılar. Ali Nihad'ın uzun kâğıtlara yazıp getirdiği bahisler Küllük'te okunup onaylanıyordu.

Gölpınarlı Hoca bu çemberlerden ve derslerindeki katı tutumundan ne zaman kurtuldu, bilemiyorum. Şurası muhakkak ki sonraki yıllarda Yahya Kemâl'ın sohbetlerinden, Nurullah Ata'nın (Ataç'ın) dostluklarından etkilenmişti. Abdülhak Hâmid'e kusur buldu diye sinirlendiği Ahmed Hamdi (Tampınar) de, artık önceki Kırtipil değil, "âlim adam"dı. Hele eski ve çalışkan bir öğrencisinin, "Hocam, bizlere üç yıl okuttuğun edebiyat dersinden aklımda kalan, sakalını kesti diye Şinasi'nin

işten atılmasıdır." demesiyle, Hoca sarsılmış, çok üzülmüştü.

Günün birinde, hepimizi şaşırtan acayip bir kitapla ortaya çıktı: **Dîvân Edebiyatı Beyânındadır!** Nurullah Ataç dayanamamış, "Ayıp derler bu senin ettiğine!" demekten kendini alamamıştı. Hoca, içinde soluk aldığı dünyayı yıkıyordu... Ve hor gördüklerinin önemli bir kısmı, bir zamanlar telâşla, "Yahu, bundan sonra ne okutacağız?" dedikleriydi!

Kitabın prolog diyebileceğmiz ilk sayfalarında dîvân şiirinin güzel örneklerinden birkaçını sunuyor, bunlara, kendi mahlasını taşıyor, gerçekten nefis bir gazel ekliyordu. Ama perdeyi, "Bitsin artık bunlar.." gibisine hınçlı sözlerle kapatıyordu. Tam altmış yıl önce Ziya Paşa'nın **Harâbât**'ını Tahrîb ederken, eski şiire karşı Namık Kemal'in takındığı tavır buna çok yakındı. Ama Namık Kemal, Encümen-i Şuarâ ustalarına çıraklık ettiği yıllardan kalan alışkanlıkları ömür boyunca bırakamamıştı. Düzyazılarının üslubunda dahi, divan şiirinden geldiğini bir türlü saklayamamıştı. Roman ve tiyatro kişileri bile, ya birer destan kahramanı idiler, ya da mesnevilerin mutsuz gençleri... Gölpınarlı da, perdelerini kapadığını sandığı sahnenin dışına çıkamamıştır. Nitekim yaşamının çok verimli olan ikinci döneminde Fuzûlî'nin, Nedim'in dîvânlarını, Gâlib'in Hüsn ü Aşk'ını yayımlamış, dîvân şiirinin son beş yüzyıldaki ürünlerinden seçtiklerini, küçük kitaplarla (Varlık Yayınları) yeni kuşaklar için açıklamıştı.

Gölpınarlı'nın, söz konumuz olan eleştirisinde uygulanan yöntem dikkate değer: Eserle değil, onu oluşturan malzeme ile uğraşılıyordu. Bu, yapıyı bırakıp onun taşını, kumunu, kirecini yermek demekti. Yazar, örnek olsun diye seçtiği beyitleri, vaktiyle dîvân edebiyatının zaferi saydığı zengin mecazlı yorgun söyleyişten, özellikle ahenktan soyutlayarak, özensiz bir dille düzyazıya aktarıp kupkuru satırlar haline koyuyor ve okuyuculara, "İşte filan şair bunu söylemiş." diye kendi yazdıklarını gösteriyordu.

Gölpınarlı Hoca, bir "mâneviyat yolcusu" olarak da, yaşamının uzunca bir bölümünde zikzaklar yapmaktan

kurtulamamıştı. Melevîlik gibi, Bektaşîlik gibi apayrı tarîkatların dervişi olmuş, sonraları Melâmîliğe ilgi duymuştu. Hatta bir zamanlar Atheisme'e saptığını bile söylerdi. Fikir ve sanat alanlarında ki çalkantılara da, uzunca bir süre karşı koyamadı. Kopmadığı eksen, Mevlânâ coşkusu ve unun büyük temsilcisi saydığı Yunus sevgisiydi. Dört beş ay önce, ömrünün seksen ikinci (kendi hesabıyla seksen üçüncü yılında, şimdiki huzuruna, ancak bu çelişkileri yaşamak suretiyle erdiğini söylemiş ve hamdetmişti.

Tasarladığı hizmet plânında kalan boşluklar, yazamadığına çok üzüldüğü Alevîlik ve Bektaşîlik konularıydı. Bununla birlikte, önemli çevirileri ve şerhleri dışında Türk-İslâm kültürün mezhep, tasavvuf, tarîkat, fütüvvet, edebiyat gibi zorlu alanlarında, birçoğunu yaşayarak bize bıraktığı zengin kaynakça, bilim dünyasında değerini her zaman koruyacaktır.

Edebiyatta gazel şairi olarak giren Gölpınarlı, tarih tüşürmekte de gerçekten ustaydı. Onun ölümü üzerine de, değerli dostum Mehmet Deligönül ("gibi" tâmiyesiyle) şu tarihi söyledi: "Bir kuş gibi Âzâd olarak dâr-ı fenâdan, -Bâkî Hoca ihlâs ile Mevlâya kavuştu" (1982)...

Hikmet İlaydın, ***Gösteri Sanat Edebiyat,*** *Sayı: 23, İstanbul 1982*

ONLARIN UZATTIĞI HAZİNELERE UZANANLAR AZ OLDU

Abdülbâkî Gölpınarlı çok saydığım bir araştırıcıydı. Son görüşmemizde Ali Ekrem'in "taştir"in ne olduğunu bilmediğini anlatmıştı bana.

Ali Ekrem hem edebiyat öğretmeni, hem ozan, hem de Namık Kemâl'in oğluydu. "Taştir"in ne olduğunu bilmemesine Abdülbâkî'nin şaşması da bundandı. Sarıdan pamuk beyazlığına dönmüş, taze yıkanmışcasına tel tel uzunca beyaz saçları ve yaşlılığın rengini bozamadığı pembemsi çehresiyle: -Ali Ekrem "taştir"i bilmiyordu. Yaaa... diyordu.

Bir an, "taştir"i benim de bilmemem olasılığını düşünerek bilgisizliğimi saklamak için onun şaşkınlığına ortak olmaya kalkarsam, yüzümün alacağı ahmaklığı seyretmek zevkiyle bu konuyu açtığını geçirmiştim aklımdan.

Çünkü bazen eski kültürle ilgili öyle sorunları kepçelerdi ki, söylediklerinden hiç bir şey anlamadan kendisine kafa sallayanlarla eğlenmek için, lafı oralara getirdiği kuşkusuna kapılırdım.

Neyse ki çok genç yaşta bir yaz tatilini İsmail Habip'in kitaplarına harcadığım için, "taştir"in ne olduğunu biliyordum.

İki dizeden oluşan gazel beyitlerinin üstüne, anlamı bozmadan ve kafiyeleri denk getirerek, üç dize daha oturtursan, buna "bir gazeli tahmis etmek" deniyordu. O üç dizeyi gazel beyitlerinin üstüne değil de, beyitin iki dizesini açıp ortasına oturtursan, buna da "taştir" deniyordu.

Bunu bilsen ne olur, bilmesen ne olur?

Sevdiğin bir kadının hoşlandığı kokuyu bilsen ne olur, bilmesen ne olur gibi bir yaklaşımdır bu... İnsan ilgilendiği bir alanın en minüskül ayrıntılarıyla dahi sürekli bir alışveriş halindeyse, onun verdiği sıcaklık ve güvence başkadır. Taştir'in tahmisden daha zor bir biçimleme olduğunu görür ve o zorluğu yeğleyenlerin, hünerbazlığından,

hindistan cevizinin sütünü içer gibi çok daha değişik bir tad alırsın. Tabii böyle değişik tadlara meraklıysan... Yahut bir çok şeyi körlemesinden geçtiğimiz gibi, "ne olmuş yani" der, geçersin...

Abdülbâkî'nin büyük ve aşılmaz yanı, bu tür ayrıntılarla elindeki tesbihle oynar gibi, oynaması değildi.

Eski anlatımlar içinde "sonsuza eşdeğer olan insanı" bulup çıkarması ve bugün varılmış olan noktalarla, o anlatımlar arasındaki ikizliğin altını çizmesiydi. Çok geniş bir donatım ve çok geniş ufuklu bir bakış sahibi olmadan, üstesinden gelinecek bir kültür kulaçlaması değildir bu...

Abdülbâkî'den kalan ışıklar daha çok uzun süre, o yollarda dolaşmak isteyenleri, karanlık labirentlerde tökezlemekten kurtaracaktır.

Mühiddin Sadak da Abdülbâkî'nin yaşında ayrıldı aramızdan. Biri, artık pek tadına varamadığımız, kaybolmuş bir kültürün bir tozlarını üflemeye çalışmış çok modern bir bilgesi; öteki yeni pek tadına varamadığımız bize mal olmamış çok sesli müziğin, bir yaşam boyu aşkını yoğurmaya uğraşmış kıvrak bir sanatçısıydı.

Sanırım ikisi de birbirini tanımazdı yahut belki uzaktan tanırdı. Ben ise birbirinden çok ayrı görünen o dünyalarda, kendiliğinden oluşup yankılanma olanağı bulamamış bir sentezin, bir çift mozaik titreşimini seyrederdim ve ikisiyle de çok rahat ve çok yürekten anlaşırdım. Batı ile Doğu'nun "insan"da buluşan büyüleri vardı onlarda.

Azra'nın da aslında aranıp durduğu buydu. Değişik anlatımlardan çıkan insan boyutları arasındaki büyük köprülerin, bizim yaşadığımız yerlerdeki eski uygarlıklarla kemerlenmiş olduğunu sezmiş ve yakalar gibi de olmuştu...

Faruk Güvenç de aynı köprülerin sevdalısıydı.

Hepsi de "Hızlıca köşeyi dönüverme" epidemisini, fakirliklerin en korkuncu olan gönül ve beyin fakirliğinden kurtarma peşindeydiler.

Ne yazık ki onların tüm güçleriyle toplamaya çalışıp

uzattıkları hazinelere, bekledikleri kadar el bir türlü uzanmadı.

Geleceklerin Türkiye'sinin erişeceği düzeylere, onların kurduğu merdivenlerden çıkılacaktır.

*Çetin Altan, Şeytanın Gör Dediği, **Güneş Gazetesi**, İstanbul 23 Eylül 1982*

ÜSTAD ABDÜLBAKİ GÖLPINARLI MERHUM İÇİN

Merhum Üstad Abdülbâkî Gölpınarlı Hocamızı 1949-50 yıllarında İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde müşterek dostumuz Kütüphane Müdürü Nureddin Kalkandelen merhum aracılığıyla tanımak şerefine erdim. Asistanı olduğum merhum üstad Ord. Prof. Ebül'ulâ Mardin hazırlamakta olduğu tarihî eserle ilgili araştırmalar yapmak üzere beni Üniversite Kütüphanesine göndermiş ve karşılaştığım güçlükleri yenmek için Abdülbâkî Gölpınarlı'ya başvurmamı söylemişti. Bugün her ikisi de ebediyete göçmüş olan Nureddin Kalkandelen ve Abdülbâkî Gölpınarlı'yla çok derin ve köklü bir sevgiye ve saygıya dayanan dostluğumuz bir gün bile aksamadan vefatlarına kadar sürmüştür. Otuz yılı aşan bu süre zarfında Üstad Gölpınarlı'nın engin bilgisine yorulmak bilmeyen çalışma gücüne ve görüşlerindeki isabete her zaman hayran kaldım. Gölpınarlı'nın engin bilgisinin yanında eşsiz bir hoca olduğunu da burada özellikle belirtmek isterim. Bilgisini hiçbir zaman esirgememiş olan merhum üstad, kendisine sorulan soruları hiç üşenmeden cevaplandırır ve öğrenmek istemeyenlere kızardı. Tarihi alanda yayınlamış olduğum Ord. Prof. Ebül'ulâ Mardin'in **"Huzur Dersleri"** adlı eserinin ikinci ve üçüncü ciltleri, Karînâ-bâdîzâde Ömer Hilmi Efendi'nin **"Ahkâm-ül Evkaf"** adlı eserini temel alarak yayınladığım **"Eski Vakıfların Temel Kitabı"** adlı eseri ve **"Sımavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Manâkıbı"**, ancak Üstad Gölpınarlı'nın yıllarca süren pek değerli ve lütufkâr yardımları ile gerçekleşebilmiştir.

Bu eşsiz bilginin yanında merhum Üstad Gölpınarlı pek seçkin ve yüksek bir kişiliğe ve karaktere de sahipti. İnançlarından dönmeyen, ödün vermeyen bir kişiydi. Bu uğurda her türlü ikbal ve nimeti tepmiş, ölünceye kadar kalemiyle geçinerek mütevazı bir hayat sürmüştü.

Gölpınarlı, Beyazıt Umumî Kütüphanesi Müdürü Büyük âlim İsmail Sâib Efendi'yi kendine örnek almıştı.

Profesör Rescher, sâib Efendi için şöyle diyor: kişiliğinin dopdoluluğunu ve kendisinden yayılan, sevgi ve bilimle dolu hayat soluğunu özetleyip sözle anlatmak istedik mi, o, kendisiydi, demekten öteye gidemiyoruz..."

Ben de bu tanımı rahmetli Hocamız Gölpınarlı için aynen tekrarlamak istiyorum. Gölpınarlı gerçekten de eşsiz bir bilim ve gönül adamıydı. Otuz yıl beraber olmak mutluluğuna erdiğim Hoca'nın ölümüyle benden de pek çok şey kopmuştur.

Bir hadiste "Mevtü'l-âlim (ke) mevti'l-âlem" demektedir ki, "Bir âlimin ölümü, bir âlemin ölümü gibidir" demektir. Üstad Gölpınarlı'nın vefatıyla da bir âlem göçüp gitmiştir.

İlim başı sağolsun!

Gölpınarlı merhum özel kütüphanesindeki pek değerli bütün kitaplarını ve gene eski hat sanatının en güzel örnekleri olan yazma levhalarını Konya'da Mevlâna Müzesi'ne daha hayattayken vakfetmiş ve bunları teslim eylemiştir. Ancak özellikle yıllardan beri yazmayı düşündüğü, ne yazık ki bu düşüncesini gerçeleştiremediği Bektaşîlik hakkındaki eser için gerekli olan bir bölüm kitabı ve birkaç levhayı henüz müzeye teslim etmemişti ki, bunlar da oğlu Sayın Yüksel Gölpınarlı tarafından müzeye gönderilecektir.

Akademik geleneklere uygun olarak, emekli öğretim üyesi, olduğu İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin kendisine ebedî bir şeref sağlamış olan Abdülbâkî Gölpınarlı için büyük bir "Armağan" yayımlamasını ve bu armağanın birinci bölümünün Abdülbâkî Gölpınarlı'nın hayatı, eserleri ve kişiliğine ayrılmasını, bu birinci bölümde üstadla ilgili anıların, belgelerin ve diğer her türlü bilgilerin yer almasını, ikinci bölümde ise, bilimsel incelemelerin yayınlanmasını can ve gönülden dileriz. Milletimizin Gölpınarlı'ya karşı olan şükran borcunu böylece yerine getireceğine inanıyoruz.

*İsmet Sungurbey, **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Eylül 1982; **Medenî Hukuk Sorunları**, İ.Ü. Yayınlarından No: 3259, İstanbul 1984*

ABDÜLBAKİ GÖLPINARLI'NIN ANISINA

Türkoloji dünyası, çok büyük bir kayıp verdi: Tasavvuf, tarikat ve eski Türk Edebiyatı'nın en büyük çağdaş bilim adamlarından Abdülbâkî Gölpınarlı, 25 Ağustos 1982'de, İstanbul'da öldü.

1900 yılında İstanbul'da doğan Abdülbâkî Gölpınarlı, Kafkas asıllıydı. İlk ve orta öğrenimini çeşitli okullarda tamamladıktan sonra 1927'de, İstanbul Öğretmen Okulu' na girdi. İstanbul Üniversitesi'nde edebiyat öğrenimi gördü ve Fars Edebiyatı'nda doçent ilân edildiği Ankara Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde, doktora tezini savundu. Daha sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde, Türk-İslâm tasavvufu ve tasavvuf edebiyatı desleri verdi. 1949'dan bu yana ise, emekliydi.

Çalışma azmini ve yaratıcı gücünü geniş bilgisiyle birleştiren Abdülbâkî Gölpınarlı, ardında hepsi birbirinden değerli eşsiz ve orijinal eserler bıraktı.

Melâmiliğe, Mevlevî Tarikatine, Bektaşiliğe ve fütüvvet'e ilgi duydu, çeşitli alanlarda öncülük yaptı.

Mevlâna, Yunus Emre, Şeyh Bedreddin, Pîr Sultan Abdal, Nasreddin Hoca ve Hacı Bektaş Veli'yle ilgili çalışmalarının yanısıra divan ve halk edebiyatı şairleri hakkında çok sayıda incelemesinin de sayılması gerekir.

Tercüme çalışmalarını, özellikle de Hafız Divanı'nın çevirisini belirtmek gerekir. Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin hemen tüm eserleri, Türkçe'ye onun tarafından çevrilmiştir. Kur'an'ın belki de en gerçek ve en güzel çevirilerinden birini de, ona borçluyuz.

Yarım yüzyıllık âlim yaşantısı boyunca, geniş bir bilimsel alanı kapsayan ve benzeri olmayan bir bilgiyi kanıtlayan araştırmalarının sonuçlarını, sürekli olarak sundu. Birçok alanda âlimlikle yetinmedi, yeni ufuklar açtı ve dinamizmini hiçbir zaman kaybetmeyen fikirler üretti. Meselâ, *1931 yılında verdiği doktoro tezi olan* **"Melâmîlik ve Melâmîler"** adlı eseri, orijinalliğinden hiçbirşey yitirmedi. **"Yunus Emre ve Hayatı"** başlığıyla 1936'da sunduğu doçentlik tezi, bu büyük şaire yeniden

büyük bir ilgi duyulmasına yolaçtı. Yunus Emre, şiir ve evrensel düşünce tarihi alanlarında hakettiği yer, büyük ölçüde Abdülbâkî Gölpınarlı sayesinde kavuştu.

Abdülbâkî Gölpınarlı'nın Türk Kültürü'ne en büyük katkısı ise, hiç şüphesiz Mevlâna Celâleddin Rûmî"yi tanıtması ve eserlerinin neredeyse tamamını Türkçe'ye çevirmesidir. Bu büyük şair ve düşünürün eserleri, bugün onun sayesinde herkes tarafından okunabilir hale gelmiştir. **"Mevlâna'dan sonra Mevlevîlik"** adlı eseri de, Abdülbâkî Gölpınarlı'ya borçluyuz.

Abdülbâkî Gölpınarlı'nın eserleri, son derece açık ve güzel bir Türkçe'yle yazılmıştır. Tatlı ve akıcı üslûbuyla, İslâm Felsefesi'nin gerçekten de en karmaşık meselelerini, herkesin anlayabileceği bir şekilde sunmuştur. Eserlerinin bir özelliği de budur.

Fakat en büyük başarısı, herhangi bir konuyla kendisini sınırlamamasıdır. Geçmişe hiçbir zaman ölü bir dünya olarak yalaşmamış, her zaman ve her yerde, içinde bulunduğu dünyanın ekonomik, sosyal ve kültürel gerçeklerini gözönünde bulundurarak, araştırmalarına çağdaş bir görünüm kazandırmayı başarmıştır. Başarısının ve çağdaşları üzerindeki etkisinin sırrı, burada yatmaktadır.

Bugün, birçok araştırmacının onun katettiği yollarda dolaşmasına rağmen, Abdülbâkî Gölpınarlı ölçüsünde bir âlime, hemen rastlanamaz. Sebebi ise, onun kişisel değeri olduğu kadar, oluşturduğu kültürel ortamda da yatmaktadır.

Bir hadiste, "Bir bilim adamının ölümü, bir dünyanın ölümüdür" deniyor.

Abdülbâkî Gölpınarlı'nın ölümüyle, bir dünya yokoldu.... Yaşasın bilim.

Server Tanilli
TURCICA REVUE D'ETUDES TURQUES
TOME XVI 1984

KAYNAKÇA

Ana Britannica,	Gölpınarlı, Abdülbâkî; C.IX
Dîvân,	A. Gölpınarlı'nın basılmamış, elyazması dîvânı (Oğlu Yüksel Gölpınarlı'da)
İbnülemin Mahmut Kemâl, (İnal)	Son Asır Türk Şairleri, Bâki Bey, C.I İstanbul 1930
Kemâl Sülker,	Abdülbâkî Gölpınarlı (Yazko Edebiyat, Sayı: 25 İstanbul 1982)
Meydan Larousse,	Gölpınarlı Abdülbâkî. C.V
Tarih Boyunca Türk Mezhepleri ve Şî'lik (İstanbul 1979),	A. Gölpınarlı tarafından yazılan bu eserin arka kapağında kendisinin hal tercümesi vardır.
Türk Ansiklopedisi,	Gölpınarlı, Abdülbâkî, C.XVIII
Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,	Gölpınarlı, Abdülbâkî, C.III.